

Nevini

Burhan SONMEZ

Naslov originala
Burhan Sönmez
MASUMLAR

obrada: Lena
www.balkandownload.org

Burhan Sonmez

NEVINI

Prevela s turskog
Mirjana Teodosijević

Za Keve

Ferman

Izgubljena zvezda

Moje detinjstvo je bila moja domovina i kako sam rastao, udaljavao sam se od nje, a što sam se više udaljavao, ona je sve više rasla u meni. Moj ujak Hatip, koji je kao siromašan derviš u to vreme skupljao sve tajne doline Hajmana, iznenada je banuo jednog prolećnog jutra dok su svi spavali. Pre nego što bi uključio svoj radio, mojoj majci bi ispričao novosti o poslednjim ubistvima, ženama koje su napustile muževe i pobegle sa ljubavnicima i deci koja su ostala bez igde ikoga. Za njega je život bio put koji prelazi preko trošnih mostova. Izvadio bi tabakeru iz bisaga u kojima je nosio pištolj, brojanice i kremen, i uvijao duvan iznad mog kreveta. Prsti su mu bili ispucali kao zemlja. Dok bi pijuckao čaj iz ukrašene čaše, ja bih razmišljao o glasovima koji su se čuli s njegovog radija. Interesovalo me je da li je doneo nastavak priče koja je prošlog leta ostala na pola i koju do sada samo što nisam zaboravio. Odjednom bih se setio da će ostati samo nedelju dana i da će ponovo otići daleko. Čak i kada sam odrastao i sazreo, srce mi se ispunjavalo nekom tugom koja me nije napuštala i za koju sam verovao da mi je prešla od majke. Teška i nežna ruka moga ujaka koja mi je prolazila kroz kosu pružala mi je spokojstvo.

Moja majka bi ujaku pevala [turkije¹](#) o Fermanu. Naše malo selo je, zajedno sa mrtvima, bilo gusto naseljeno. Dok bi slušao turkije, moj ujak bi se prisećao starih vremena.

Mnogo godina pre nego što sam se rodio, Ferman je bio zaljubljen u stidljivu devojku Asju, koju je po povratku iz vojske preko provodadžija zaprosio od njene porodice. Starija braća devojke su se tako žestoko usprotivila da ti se zavrtilo u glavi i izvredala starce koji su bili posrednici. Kada je čuo lošu vest, Ferman se setio mora koje je video dok je bio u vojsci. Pošto brod u koji su se bili ukrcali tri dana nije pristao uz obalu, shvatio je sada da se strah od ništavila na

sredini mora koji obuzima svakog ko dolazi iz stepe obistinjuje u njegovom selu, te je odlučio da otme Asju. Međutim, sledećeg dana se nije vratila krava koja mu je bila na ispaši i njen leš su pronašli pored potoka. Noć nakon toga, ukradeno mu je dvadeset ovaca iz štale i izgoreo mu je plast sena na gumnu. Kada je jednog jutra pronašao svog psa izrešetanog i odsečenog repa bačenog na krov, shvatio je da je na njega došao red.

Asjina dva starija brata, mržnjom koju su mladići skloni da gomilaju zbog jedne čarke čiji je uzrok skoro zaboravljen, držali su se podalje od Fermana i možda bi jedno neprijateljstvo zauvek ostalo neškodljivo da ova propalica nije bacila oko na njihovu sestru, pa su ga pretvorili u krvavu pretnju. Nož zvani čast, koji su svi nosili u nedrima, ionako je bio spreman za prolivanje krvi. A što se tiče Asje, koja je godinama maštala očekujući Fermana, sada je plakala poput bespomoćnog deteta koje je palo u bunar i do koga je dopirala buka iz spoljašnjeg sveta.

Bio je kraj zime i na zemlji je još bilo snega. Ferman je sada spavao danju, a noću se skrivao u kamenjaru ispred svoje kuće, ovog puta spremno očekujući napad. One noći kada je primetio da jedan od dvojice ljudi koji su se približavali odozgo iz pravca Asjinih nosi pušku, pomislio je da dolaze da mu proliju krv te je nanišanio mauzerku i ubio prvo onog visokog, a onda onog drugog. Moj otac je znao jednu staru epsku pesmu, sličnu ovom događaju. U pesmi koju je pevao podražavajući dengbeže² lepoga glasa, mladić se posvađao sa porodicom devojke koju je voleo, pa pošto je poubijao šestoricu njene braće, ostavio je samo jednog živog da im se ne bi ugasilo ognjište i potom ceo svoj život proživio srećno sa devojkom koja se zvala Keže. „Kejê Mirzobege, gul sore, por drêje”,³ govorio bi moj otac.

Iako mi sve to izgleda čudno, sada kada sam došao u ove godine prošavši kroz velike gradove, mnoge škole i strane države, u to vreme sam neumorno slušao ovu ljubavnu epsku pesmu u okrilju predanja o mladiću koji se tada nije ustručavao da zarad ljubavi ubije braću devojke koju voli i spokojno sam spavao kao da sam dosegao zvezde. Međutim, Ferman nije oka sklopio ni one niti narednih noći. Kada je sišao zajedno sa onima koje je probudila pucnjava iz oružja, video je da su dvojica koja leže na zemlji njegova braća, i prema

onome što su ispričali oni koji su toga dana bili tamo, istog trenutka je izgubio razum i zavijajući kao pas krenuo i izgubio se u mraku.

Fermanova dva mlađa brata bila su pošla u školu u Hajmani. Ferman nije imao nikoga osim braće, i ponosan što su njih dvojica prvi iz sela otišli na školovanje, planirao je njihovu budućnost, ali nije očekivao da će se ovako iznenada jedne noći pojaviti pred njim. Dva brata su prvog dana školskog raspusta prešla pola puta na taljigama i pošto su prenoćila u kući vlasnika taljiga, s puškom koju su posudili od njega ne bi li se odbranili od gladnih vukova, celog dana su pešačili da bi, na izmaku snaga od hladnoće, samrtni čas dočekali u rukama starijeg brata.

Imena braće nikada se nisu pominjala. Na večernjim sedeljkama stajali su kao bezimeni grobovi jer ni Asjinu braću, koja su gajila mržnju, ni Fermanovu braću, koja su umrla ne pročitavši nepoznate knjige, niko nije prihvatao kao stvarne ličnosti u priči.

Ferman je godinama živeo po pećinama, dolinama, u podnožjima stogova stena. Plašeći se da noću zaspi, sa još većim bolom od onog koji je viđao kao dete kod ranjenih vojnika, kukao je i pevao. Asjin pesnik tužnoga glasa noću bi sretao mrtvačke sanduke. Rastavljen od voljene i ruku okrvavljenih bratskom krvlju, oko vrata je, kao neizbrisiv trag, nosio sudbinu koje su se svi plašili više nego same smrti. – Ne znam odakle dolazi sunce / Ni gde zalazi više”, naricao je u jednoj tužbalici.

Medžnun⁴ je bio simbol opčinjene osobe, tako se govorilo za one koji su izgubili glavu zbog ljubavi i koji su gurnuti na daleku obalu života. Ako je Lejla ljubavlju opčinila Medžnuna i ako je on poludeo i otisnuo se u pustinju, Ferman je bio dvostruko opčinjen, opsednut i demonima ljubavi i demonima smrti. Upoznavši sve budžake doline, brda, pustare, tumarao je po mraku i jedino bi ga u praskozorje, kada bi grč u njegovom srcu malo popustio, pobedio san. Da bi stišao svoj bol, gledao bi u zvezde i molio se. Ferman nije bio posvećen bogu, niti se predavao takvim mislima kada je izgubio razum i počeo da luta stepama. On je bio samo opčinjen ljubavlju i smrću, živeo je sa svojim demonima i u mraku čekao svoju smrt. Kao što reče pesnik:

Ti radiš i crnčiš dan i noć

Zar misliš da si sam stvorio život?

*Kada dođe vreme, čuj priču uzaludno protraćenih života
Sudbina je gospodar srca.
Ona otvara i kad god želi zatvara vrata svaka*

Kada je jednog letnjeg dana prolazio istočnom stranom Mangal planine, fotograf Tatarin je iza neke stene ugledao Fermana kako spava i prepoznavši ga, ne po licu već po njegovoj sudbini s kojom su ga svi u ovom kraju poistovetili, izvesno vreme je stajao na suncu ne pomerajući se. I pomislivši da nema razloga da ga se plaši, izvadio je iz torbe svoj fotografski aparat.

Pošto je zvuk fotografovog blica probudio Fermana iz jednog od njegovih uznemirujućih snova, dva čoveka su se iznenadila kao grčki i turski vojnik koji su se nenadano sreli pošto su izgubili svoje rovove u ratu vođenom na ovoj planini dvadeset pet godina ranije. Ispod izlazećeg sunca stajali su i odmarali se kao da su dotle zajedno putovali, pa kada su im se pogledi sreli, bili su sigurni da jedan drugome neće nauditi. Tatarin je rekao da već dve godine posećuje selo po selo u dolini jeftino fotografišući i da sada obilazi sela kako bi vlasnicima predao njihove fotografije od prošlog leta. Iz Fermanovih usta izlete samo ime „Asja”.

Tatarski fotograf koji je u selo stigao po podne, prošavši pored ljubopitljivih pogleda devojaka i mladih kraj izvora, otišao je u Kevinu kuću. Moja baba Keve i njen poslednji muž Hadžo sedeli su ispod jabukovog drveta. Tatarin im je pričao kako je Ferman sa čuđenjem gledao fotografije. Videvši da su se ljudi koje je poznao promenili i ostarili, Ferman je mislio da će se ispod svake fotografije pojaviti ogledalo i da će se susresti sa svojim licem kojega nije mogao da se seti. Dok je živeo u svom selu, njegov jednostavan svet kretao se iz dana u dana svojom bezvremenom putanjom. Ali sada je menjao mesta krećući se tamo-amo kao izgubljena zvezda koja ne zna gde da se zaustavi.

„Kada je video Asjinu sliku, ostao je nepomičan kao da je upao u crno-bele fotografije”, pričao je Tatarin. „Zatim je, spustivši ostale fotografije, ustao i krenuo u daljinu ne uzevši ni svoju pušku ni bisage. Kada sam mu rekao da odlazim, nije mi odgovorio; nije ni primetio da sam pored njegovih bisaga spustio hleb, sir i duvan iz svoje torbe. Tek tada sam video crne konje iza stena.”

Fotografije koje je Ferman razgledao bez žurbe držeći ih među istanjenim prstima izgledale su mu daleke i zastrašujuće kao ono zimsko veče pre šesnaest godina kada je ubio svoju braću. Ne znajući da će se zauvek sećati prošlosti, Ferman se nadao da će se spasti tog užasa samo ako se udalji odatle. Mislio je da prostor vlada vremenom, a vreme bolom. Oba brata su mu sahranili bez njega, a na kuću su stavili katanac. Asjini otac i majka su platili iskupljenje greha tako što su se u razmaku od mesec dana setili starih rana koje su tokom života zaboravili i umrli su u tuzi. Bila su to neporočna vremena kada se na sebe od dece preuzimao otkup za krv ubijenog. A njena starija braća, koja više nisu razgovarala sa njom, napustila su Asju, koja je imala napade nesvestice, i umesto da čekaju Fermana, jer je mogao da se vrati svakog trenutka da se osveti, otišli su u neku daleku nepoznatu zemlju, i tako su im se imena izbrisala iz sećanja. Dok je mesto u kojem su se rodili i odrasli u početku bilo sudija njihovih života, kasnije su se pridružili onima koji su to poricali. Kada je posle mnogo godina moja majka, koja je onoga dana kada je došao tatarski fotograf, kao desetogodišnjakinja terala dve krave do kuće držeći ih za repove, pričala ove priče, za sve je, bez obzira na to da li su bili dobri ili loši, govorila da je „nevin”. Naročito je to naglašavala dok je pričala o Fermanu, Keve i Ženi sa ožiljkom na licu.

Kad bi Žena sa ožiljkom na licu dolazila kod Keve da je pita za svoje kćeri, koje se po ceo dan nisu pojavljivale, svi su znali da se plaši fotografija, ali bi, pokušavajući da ne pokaže da se boji i fotografa, tušac koji je nabrala u svojoj bašti vadila iz krajička suknje i stavljala ga u jednu posudu. Gledajući u Keve govorila je: „Nigde mi nema kćerki, ni Asja ih nije videla. Mislila sam da su kod tebe.” Uprkos tome što su dve kćeri Žene sa ožiljkom na licu bile u pubertetu, umesto da se ponašaju zrelo i čekaju prilike, po ceo dan su selom kružile njihove ludosti i grohotan smeh na koje su svi već bili navikli. Od starijih su najviše cenile Keve.

Moja majka, koja je bila ćutljivo i u sebe zatvoreno dete, rekla bi za njene kćerke: „Danas ih nisam videla da se kupaju u potoku.” Žena sa ožiljkom na licu bi uzdisala: „Ah, Keve, kamo lepe sreće da su ove moje devojke razumne kao ova tvoja devojčica”. A Keve bi je

podsetila da su joj se kćerke i ranije kasno vraćale kući i savetovala da ne brine.

Devojke su prošlog meseca do ponoći bdele nad ovcom koja se jagnjila, a sledećeg dana su trčale za kolima trgovca koga su satima psovale jer mu se nije dopala nijedna njihova psovka. Trgovac je sakupljao lepe psovke, a zauzvrat je deci davao hranu. Devojke koje su dugo trčale za trgovcem odbile su da se vrate sa seljacima koji su ih sreli na brdu, ali kada su Žena sa ožiljkom na licu i Keve saznale gde su, ubedile su ih, te su se vratile kući. Rekle su da su već nedeljama pripremale mnoge psovke, a da se trgovcu nisu dopale čak ni one lepe kao što je „Dabogda ti zvekir crnih magaraca majku zveknuo, a sedamdeset je ne zadovoljilo”, tako da ih je ostavio bez leblebija i rogača. Derući se na sav glas i ponovo psujući, zaklele su se glavom svoga oca, koga uopšte nisu poznavale, da će drugi put spremiti bolje rimovane psovke.

Seljaci koji su čuli da je izbio rat u zemljama dalekim koliko i zemlja u koju su otišli Asjina starija braća znali su da su mnogi narodi zaratili te da su Nemci krivi za sve, ali nisu znali za Staljingrad, iskrcavanje u Normandiji i pad Berlina, već su mislili da te 1946. godine još tutnji rat izvan ove suve stepe. Kada je Tatarin onima koji su došli da ga vide rekao da se rat završio, nisu tome pridavali važnost jer nisu pretpostavljali da su Nemci izgubili. Međutim, zbunili su se kad su čuli da je pre osam godina umro Mustafa Kemal⁵ i pitali su ga zašto im to nije rekao lane kada je dolazio. „Otkud sam znao da niste čuli! Planina i kamen su kukali, svi kraljevi sveta su mu došli na sahranu i plakali su tri dana i tri noći”, rekao je Tatarin i nastavljajući da preteruje dodao da je veliki komandant, koji je pre mnogo godina u ovoj stepi pobedio jednu veliku vojsku, u stvari bio Ataturk, te da uprkos tome nije umro od neke rane iz rata ili neprijateljskog otrova, već u krevetu kao običan čovek, a seljani, umesto da poveruju u to, setiše se šta im je prošle godine pričao stari Os. „Sa verom u Boga treba sumnjati u reči fotografa koji stvara lažne kopije ljudi.”

Firuz

„Zapadni front”

– Ovo je jedina fotografija koja mi je ostala od ujaka. Fotografisana je u nekoj kafani u sokaku. Čovek kraj njega trebalo bi da je tatarski fotograf. Pošto Tatarin drži svoj aparat u ruci, biće da je ovo fotografisao neko drugi.

Kada sam završio, Firuz je uzela fotografiju.

Napolju je rominjala kiša.

Prošla su tri dana otkako sam upoznao Firuzu. U utorak sam svratio u antikvarnicu „Zapadni front” u Ulici Mil. Stara žena, vlasnica radnje, zalivala je cveće u bašti iza kuće. Mislila je da sam od onih zaludnih mušterija koje bez razloga dolaze na ovakva mesta, šetaju se među starim stvarima i izlaze ne kupivši ništa. Nastavila je da zaliva cveće da bih ja na miru razgledao. Otišao sam do nje.

– Kakav lep dan – rekao sam.

– Jeste, tako je. Trebao nam je – odgovorila je.

– Prilično je sunčano za april – dodao sam.

– U tvojoj zemlji trebalo bi da je stalno sunčano u ovo doba godine.

Zbog mog izgovora i tamne puti mislila je da sam Mediteranac.

Na sto je spustila prazan bokal.

Pružio sam joj fotografiju. Rekao sam joj da tražim fotografski aparat sa slike.

Uzela je i pogledala.

– Da li su ovi ljudi živi? – upita.

– Nisu – odgovorio sam.

Moj ujak Hatip i Tatarin sedeli su na hoklicama iznetim na pločnik. Ispred njih je bilo dosta praznih čaša od čaja. Marka fotografskog aparata u Tatarinovoj ruci nije se videla, bila je to sprava veličine šake, čiji se objektiv pružao napred i zatvarao kao meh.

– Je li ovaj čovek bio fotograf? – upitala je.

– Da.

Najpre je izbliza pogledala moje lice, a zatim sliku.

– Ne liči na tebe – primetila je.

– U pravu ste – složio sam se.

Dok je sedala na stolicu pored stola, meni pokaza hoklicu.

– Kad bi ovo toplo vreme trajalo barem nekoliko dana – reče.

Podiže glavu. Sklopljene oči bile su joj spremne za sladak san.

– Nadam se da će potrajati – dodao sam.

Imala je vremena da priča sa mnom.

– Da li volite Englesku? – upitala je.

– Volim Kembridž – odgovorio sam.

– Lep grad. Ja sam ovde rođena – nastavila je.

– Imate sreće – rekao sam.

Rukom pređe po glavi i pogleda baštu obasjanu suncem.

– U pravu ste, više niko ne stari u gradu u kome se rodio – odgovorila je.

– Da, tako je – rekao sam.

Rekla je da se zove Stela. I ja sam se predstavio.

Nasmejala se. – Neću pokušati da izgovorim vaše ime, strana imena veoma mi loše idu – prokomentarisala je.

Oglasilo se zvono okačeno o vrata i pojavila se mlada žena u plavoj haljini. Ja čak nisam ni primetio da je tamo bilo zvono. Žena koja je ušla nasmešila se iz daljine jednostavnošću svojstvenom domaćicama i uputila se u kuhinju. U rukama je držala tetrapak mleka i teglu kafe.

Stela ponovo pogleda fotografiju.

– Ko je ovaj drugi čovek? – upita.

– Moj ujak – odgovorih.

Uzela je naočare sa stola i stavila ih.

– Ovaj aparat liči na jedan od prvih *Olimpusovih* proizvoda – rekla je.

Žena u plavoj haljini donela je dve šolje kafe i spustila ih na naš sto. Iznenadio sam se. Zahvalio sam joj. Sipao sam mleko i zašecerio kafu.

– Nadam se da će fotografski aparat moći da se nađe – rekao sam.

Stela mi pokaza stakleni orman pored baštenskih vrata. Bio je krcat starim fotografskim aparatima.

– Ovi nisu stari kao tvoj – rekla je. – Večeras ću kod kuće pogledati kataloge, možda ću nešto naći. Može li fotografija da ostane kod mene?

– Može da ostane, imam još jednu kopiju – odgovorio sam.

– Da li si u poslednje vreme svraćao kod fotografa u Ulici Kings Parejd? – upitala je.

– Nisam još išao – rekao sam.

Stela je posle Drugog svetskog rata radila u lokalnom listu *Njuz*. Objasnila je da je od tada interesuje fotografija.

Popio sam kafu.

– Doviđenja do sutra – pozdravio sam je.

Uputio sam se ka vratima trudeći se da ne zapnem za stara platna, lustere i drvenu rezbariju unaokolo. Pored jedne statue lava ugledao sam ženu u plavoj haljini. Ponovo sam joj zahvalio na kafi.

– Nema na čemu – odgovorila je. Imala je prijatan izgovor.

Kakvim li joj se moj izgovor učinio kada me je upitala: – Jeste li Iranac?

– Nisam – odgovorio sam.

Zastala je.

– Nemojte mi reći odakle ste. Pokušaću da pogodim.

– Doći ću ponovo sutra – rekao sam i dodao smešeci se: – Imate vremena do tada.

Izašao sam napolje. Na suncu je svet izgledao prostraniji. I ulice u Kembridžu su bile šire. Prošao sam pored polaznika Škole za strane jezike i beskućnika koji su se šetali sa svojim psima. Propustio sam bicikliste. Obišao sam knjižare u centru grada.

Predveče sam otišao u gradić, Soham na obredno venčanje. Kada sam stigao u gradić, još nije bilo pola sedam. Ali kada sam iz daljine video red pred vratima Crkve Svetog Andrije, shvatio sam da je simbolično venčanje afričkog roba koji je umro pre dvesta deset godina, koje se izvodi večeras, važnije nego što sam mislio. Izvadio sam pozivnicu iz džepa i ubrzao korak. Stao sam u red iza dama u crnim i crvenim večernjim haljinama i elegantne gospode. Svi su se ogrnuli gospodstvom, koje ne bi mogli da prikažu da ste ih sreli na pijaci. Mirisi parfema širili su se do groblja pored crkve.

Posle nekoliko trenutaka, u redu koji se protezao iza mene, ugledao sam ženu u plavom iz antikvarnice. Sada je bila obučena u crnu

haljinu. Video sam da je sama. Prišao sam joj.

– Zdravo. Da niste vi Iranaka? – upitao sam.

– Jesam – rekla je.

Nasmešili smo se.

– Kada sam u radnji rekao da nisam Iranac, bilo vam je žao – primetio sam.

– Ne, ne – odgovorila je kao da se izvinjava. – Samo nisam očekivala da ću pogrešiti u proceni.

– Iz Turske sam – rekao sam.

– Eto, to me je iznenadilo. Vaš izgovor nimalo ne liči na turski – zaključila je.

Zvala se Firuza. Radila je i spremala doktorat iz engleske književnosti.

Na ulazu sam pružio pozivnicu za oboje. Firuza nije izvadila svoju pozivnicu. U crkvi je bila gužva. Našli smo mesto pozadi i seli.

Počeli su govori. Originalni obred održan je 1792. godine. U ovoj crkvi venčali su se stari rob Oloda i ovdašnja žena po imenu Suzana. Sve je počelo kada je Afrikanac Oloda otet iz svog sela. Imao je tek jedanaest godina. Kada smo to čuli, Firuza i ja smo se pogledali.

Na scenu je izašao dečji hor. Pevali su pesme za Olodu, koji se nalazio u trupu prekookeanskog broda. Trup je bio uzan, vlažan i prepun. Robovi su se razboljevali ili oslobađali od lanaca i umirali skaćući u more. Oloda nije uspeo da umre. Postao je dobar moreplovac, naučio je da čita i piše. Posle deset godina dobio je slobodu. Napisao je knjigu o onome što mu se dešavalo i borio se za ukidanje ropstva. Olodina knjiga se po popularnosti nadmetala sa romanom *Robinson Kruso*. U stvari, oba romana su dočaravala isto. Crni robovi su sticali slobodu onda kada bi počeli da liče na svoje bele gospodare. Kada je dečji hor završio pesmu, Oloda je iz trupa broda uspeo živ da izađe na palubu i duboko udahne.

Pošto je ponovo sklopljen brak između Olode i Suzane i pošto su ih pominjali po dobru, Firuza je htela da zapali cigaretu. Provukli smo se kroz gužvu. Napolju smo stali pored nadgrobnih spomenika. Bilo je sveže. Firuza se ogrnula svojim tankim šalom. Jedan mladić koji je pušio sa strane pružio je svoj sako dami s kojom je bio. I ja sam hteo da skinem svoj sako, ali Firuza me je sprečila.

Nismo mogli da čekamo autobus tako kasno. Ušli smo u taksi. Ostavio sam Firuzu i pošto sam za taksi potrošio novac kojim bih se hranio nedelju dana, došao sam kući. Do u kasne sate čitao sam poeziju.

Kada sam sutradan otišao u antikvarnicu, Stela je bila sama.

– Zdravo, mladiću – pozdravila me je. Još uvek nisam našla ništa u vezi sa fotografskim aparatom. Jedan moj prijatelj iz Fotografskog kluba ima veliki katalog. Pogledaću tamo. Sigurna sam da ćemo naići na neki trag.

– Hvala vam.

– To mi je zadovoljstvo.

Popravljala je korice stare knjige na stolu.

– I danas je sunčano – rekao sam.

– Bogu hvala – sa odobravanjem će ona.

– Kada je sunčano, čovek je manje usamljen – rekao sam.

Pogledala me je u oči.

– Jesi li sam ovde? – upitala je.

– Imam prijatelje.

– To nije prepreka za usamljenost.

Razmislio sam. Pogledao sam u suncem obasjanu baštu sa zadnje strane.

– I usamljenosti se razlikuju, ne liče jedna na drugu – rekao sam.

– U pravu si – rekla je. – Moja usamljenost dolazi uveče.

Malo sam sačekao, zatim sam se prošetao između stvari.

– Da li voliš da čitaš? – doviknula je.

– Da – odgovorio sam.

Podigla je knjigu i pokazala mi iscepane korice: *Na zapadu ništa novo*.

– Prvo izdanje, godina 1929. – rekla je.

Nastavila je da popravlja knjigu.

Razgledao sam stara platna, dodirnuo svaki luster i drvenu rezbariju. Bila je upadljiva rezbarija na ogledalu pored statue lava. Pred ogledalom sam namestio naočare.

Rekavši: – Prijatno – izašao sam.

Zvuk zvona obešenog o vrata nije se čuo od spoljašnje buke vozila. Bilo je toplo. Na ulici je vladala gužva, ništa nije ostalo od jučerašnje širine.

Sutradan sam treći put sreo Firuzu u centru grada. U subotu je rođendan njenoj majci. Tražila je poklon.

– Za tri dana ovo nam je treći susret – primetio sam.

– Da, u malim gradovima ima mnogo slučajnosti – rekla je.

– Danas verovatno ne radiš. Da popijemo kafu kad završiš kupovinu? – upitah.

– Može, zašto da ne – prihvatila je.

– Uskoro imam sastanak. Trajaće pola sata – rekao sam.

– U redu. Ja ću do tada završiti kupovinu. Gde ćemo se naći?

– Znaš pab „Fort Sent Džordž” na obali reke?

– Videćemo se za jedan sat – odgovorila je.

Pab se nalazio tačno na pola puta između naših kuća. Zakasnio sam. Firuza je sedela u zadnjoj prostoriji za stolom prema reci. Pred sobom je imala knjigu.

– Izvini. Sastanak je trajao duže nego što sam pretpostavio. Pošto nisam imao broj tvog telefona, nisam mogao da te pozovem i da te obavestim – rekao sam.

– Nije važno. Čitala sam knjigu – odgovorila je.

Spustio sam na sto fasciklu koju sam držao u ruci.

– Prevodio sam jednom bolesniku u Zdravstvenom centru. Čekali smo doktora – dodao sam.

– Da li svakoga dana prevodiš? – upitala je.

– Nedeljno dva-tri puta.

– I ja toliko radim, tri dana u nedelji pomažem Steli.

– Stela je prijatna osoba – rekoh.

– Dugo sam kod nje, postala mi je kao majka – reče.

– Jesi li nešto pila? – upitao sam.

– Nisam – odgovorila je.

– Šta ćeš da popiješ?

– Čaj.

Otišao sam do šanka i naručio.

– Znaš, već godinama živim u Kembridžu i prvi put sam u ovom pabu. Čula sam da je lep, ali nisam pretpostavljala da je ovako miran – rekla je.

– Danju je, tokom nedelje, ovako. U gradu sam odredio sebi nekoliko mesta za čitanje knjiga. Ovo je jedno od njih. Nema gužve.

Izabrala si moj sto, uvek sedim ovde. Posmatram čamce koji prolaze rekom. Satima čitam.

Pogledao sam knjigu sa našaranim ružama na koricima, koja je stajala ispred Firuze. Biće da je na farsiju. Okrenula ju je ka meni.

– Možeš li ovo da pročitaš?

– Više liči na šaru nego na pismo – rekao sam.

U tom trenutku nam je stigao čaj. Oboje smo nasuli mleko. Ona je uzela šećer, ja nisam.

– Ali kafu piješ sa šećerom – primetila je.

– Ništa ti ne promiče – odgovorio sam.

Pogledala je svoju knjigu.

– Nekada davno svako je imao knjigu koja je odgovarala njegovoj duši. Zvala se „knjiga tajni” i celog života su je nosili sa sobom. A ovo je moja – rekla je.

Njeni tanki, nežni prsti počivali su na knjizi. Kao jato ptica rasuto među slovima.

– Zar se u Iranu svako šeta sa po jednom „knjigom tajni”? – upitao sam.

– Kamo sreće da je tako – odgovorila je.

Kosu je bila skupila pozadi. Na sredini lanca imala je privesak u obliku ruže.

– Često odlaziš u Iran? – upitao sam.

– Ne – rekla je.

– Tvoja doktorska disertacija je o tajnama u iranskoj književnosti?

– Tema mog rada je – objasnila je sa blagim osmehom – Uticaj Prvog svetskog rata na englesku poeziju.

– Zašto nisi izabrala nešto o vezi engleske i iranske poezije? To bi odgovaralo tvojim prilikama.

– A kakve su to moje prilike?

– Pa, pošto poznaješ dva jezika i dve kulture, mogla si da ih spojiš.

– Razmišljaš kao moja majka. Žena sam, mogla sam da se bavim ženskim pitanjem. Muslimanka sam, mogla sam da proučavam religiju. Iranica sam, mogla sam da se zainteresujem za istočno pitanje. Zašto bi me to ograničavalo?

– Pišeš poeziju, zar ne?

– Zar je to potrebno da bi se proučavala engleska poezija?

Polako sam pijuckao čaj.

Firuzi je nastavila. – Zar nije dovoljno raditi doktorat iz oblasti koju voliš?

– Logično je to što kažeš. Čuj, ne mislim kao tvoja majka.

– Znači, zadovoljan si temom mog doktorata ...

– Da.

Popila je poslednji gutljaj iz šolje.

Kao da se prisetila pitanja koje sam joj malopre postavio, nastavila je: – Kada sam imala sedam godina, majka je pvela mene i moju mlađu sestru i otišla iz Irana. Od tada se tamo nisam vraćala.

– Jeste li otišle za vreme Iranske revolucije?

– Da, posle promene režima.

– Imate li rođake tamo?

– Da.

– A tvoj otac?

– Nekoliko dana pre nego što je šah pobegao iz zemlje, uhapsili su mi oca. Kada su mule došle na vlast, rekli su da je umro. Nikada nismo saznale šta se u stvari desilo.

– Je li se bavio politikom? – upitao sam.

– Predavao je na univerzitetu. Moja majka je optužila oba režima za smrt mog oca.

– Da li ti nedostaje?

– Otac?

– Mislio sam na Iran ...

– Malo toga pamtim, ali mi nedostaje. Ne znam tačno šta mi nedostaje. Iran, kao i moj otac, ne postoji stvarno, samo u nekom svetu u mom sećanju.

– Gde bi želela da umreš? – upitao sam.

– Može ovde.

– Tvoja majka bi više volela da to bude u Iranu, zar ne?

– Nesumnjivo. Kad sam bila mala, dok je učila mene i moju sestru da pišemo na farsiju, neprekidno je govorila da ćemo se jednoga dana vratiti – rekla je.

– Jedan moj prijatelj je istražujući za doktorat postavljao ovo pitanje ljudima iz raznih zemalja. Većina ih je rekla da želi da umre ili u mestu u kojem su rođeni ili u onom u kojem su odrasli. Moj prijatelj je zaključio da je otadžbina ono mesto na kojem želiš da umreš.

– Moguće. Dobro, a ti?

– Želeo bih da mi grob bude u selu u kojem sam rođen – odgovorio sam.

Nasuo sam čaj u naše prazne šolje.

– Videla sam fotografiju koju si ostavio Steli. Jesu li ono tvoji rođaci iz sela? – upitala je.

Otvorio sam svoju fasciklu. Izvadio sam kopiju fotografije.

– Ovo je jedina fotografija koja je ostala od mog ujaka. Snimljena je u jednoj kafani u sokaku. Čovek pored ujaka je, izgleda, fotograf Tatarin. Pošto Tatarin drži u ruci svoj fotografski aparat, biće da je ovo snimio neko drugi.

Firuz je uzela fotografiju.

Pričao sam joj o fotografu Tatarinu, svom ujaku i babi po majci.

Napolju je sipila kiša.

Keve

Stepska turkija

Kada je prošleg leta fotograf Tatarin dolazio u selo, moja baba po majci Keve je, naslonjena na jabukovo drvo leđima povijenim pod bremenom života, teškim kao nadgrobni spomenici, nepomično gledala njegov aparat, za koji se pričalo da zaustavlja vreme. Dok je sada prstima dodirivala ovu fotografiju, sećala se detinjstva provedenog u jednom dalekom selu. Podigla je glavu i kroz otvorena vrata pogledala drvo koje je u sutonu stajalo kao nemo dete. Stare oči su joj se smračile.

Nekada davno, kada je njen otac ostao sam na svetu sa jedinom kćerkom i noćima tonuo u molitve, Keve se pokorila sablji zvanoj sudbina. U detinjstvu, dok su joj majka i sedmoro starije braće jedan po jedan umirali u zasedama i od bolesti, navikla je da do jutra priča sa pticama u bašti ispod jabukovog drveta.

Smrt je bila svuda oko nje; naime, mnogo godina ranije, kad su njenog oca u kući nekog bega ugostili suvim posnim burekom umesto čorbom, jelom od mesa i pšeničnom krupom sa sočivom, on je po izlasku iz te kuće uzjahao svog dorata i povređenog ponosa ljutito se zakleo da će se osvetiti begu. Kevin otac nije znao da su begove misli bile obuzete dvojicom Engleza i policajcem koji su prethodnog dana svratili do njegove kuće samo da popiju po šerbet. Zbog ovih iznenadnih posetilaca, begu, čije je dostojanstvo ostalo u prošlosti zajedno sa smutljivim danima kada Osmanlijama nije plaćao porez, nije dolazio san na oči. Nije prošlo mnogo otkako je lepa devojka, koju je beg išao da prosi, pobjegla sa čovekom koga niko nije poznavao, i svi su, podozrevao je Kevin otac, shvatili da će osveta, koja se nadvila nad kuće kao letnja žega, banuti na njihova vrata.

Keve je rasla u senci prokletstva i dok je vreme uglavnom provodila ispod jabukovog drveta, zaboravila je na svoj stas jele, belo lice i

baršunasti glas. Zbog toga, kada je Alodin, koga su sve devojke na izvoru merkale, rekao da voli nju a ne neku drugu, nije mogla da veruje i pošto njihovi očevi nisu mogli da se dogovore o otkupnini za nevestu, Alodinu nije preostalo ništa drugo nego da je otme. Jednoga dana kada su seoske devojke izašle na visoravan da skupljaju suvo granje, jedino Keve nije znala da će Alodin doći na belom konju, podići je iza sebe na sedlo i dok se njeno vrištanje bude stapalo s glasovima devojačkih grdnji, odvesti je daleko ka selu na zapadu. Dok je Keve to pričala kao staru bajku, govorila bi: „Stani, Alodine, ne teraj brzo konja u smrt!”, a moja majka, koja je još bila dete, svaki put je mislila da će se i to završiti lepo kao ostale bajke.

Dok je bila trudna sa prvim sinom, jednoga dana dok su radnici želi, Keve je na leđima magarca donela bošću punu jagnjetine, pšenične prekrupe i luka. Pošto je sunce zašlo i usevi se više nisu videli, svi su zajedno seli pored gomila sena. Najveličanstvenije zvezde u dolini te noći su bile razasute, sa svih strana su leteli svici. Većina radnika, koji su došli iz dalekih gradova sa istoka noseći na leđima kose kao puške i ne uzdajući se ni u šta drugo osim u svoje ruke, disanje i milost svojih gospodara, bili su jadnici koji su verovali da je Bog izgubio svaku nadu u njih.

Poslovođa radnika Begohan, zbog kocke i svakojakih sramnih dela o kojima nije mogao da priča, napustio je svoju kuću, i sada dok se u tuđini u znoju pročišćavao od grehova, danju je maštao da će mu žena i deca oprostiti i prihvatiti njegove čvrste zakletve. Pošto je završio priču, Begohan je sklopio oči i zapevao turkiju. Lagano je duvao neki crveni vetar. Četrdeset godina kasnije, Keve je ovu turkiju, koju je naučila čuvši je samo jedanput, pevala mojoj majci. Posle četrdeset godina i moja majka ju je pevala meni sklopljenih očiju. Sada i ja uveče u jednom stranom gradu među betonskim zgradama samome sebi pevušim tu istu turkiju. Ponekad i ja sklapam oči da bih mogao da nastavim da živim kao i te stare zgrade.

Begohan je te večeri rekao: „Alodin aga, ako vam dete bude muško, dajte mu moje ime.” Kada se u jesen porodila, Keve je muža podsetila na reč koju je dao pod zvezdama, a koju je zaboravio i

upravo hteo da nađe neko drugo ime, i ostala verna stepskoj turkiji i noći kada su radnici bili prijatelji, nebo beskrajno a ona zaljubljena.

Kada su joj poumirali majka i sedmorica starije braće, Keve je za svakoga zavezala po krpicu na jabukovom drvetu, a to je učinila i kada su joj jedan za drugim umrli otac i svekar. Ali kada joj se jedne večeri i muž srušio na kućnom pragu, zaklela se da nikoga više neće grliti osim svoje četvoro uplakane dece, i umesto da za drvo zaveže krpicu, kao što to čine svi u dolini Hajmana, koji puštaju krv kako bi se spasli od krvi, žrtvovala je jagnje. Krv koju je nanela na prst utisnula je svakom detetu na čelo: Begohanu, Šemilu, Siti i Mani.

Dani su postajali sve teži. Svekrva i dve zaove oterale su Keve sa imanja i silom joj oduzele decu. Sa dvadeset ovaca, psom i magarcem koje su joj dali, sklonila se u napuštenu očevu kuću. Kao svaka udovica, nosila je muževljev sako. Kada je ponovo počela danju i noću da priča sa pticama ispod jabukovog drveta, nije bila ušla ni u tridesetu godinu.

Jedne večeri pred kraj zime njen najstariji sin Begohan došao je po kiši, blatu i vetru i rekao: „Poslala me nana, moj brat Šemil se razboleo.” U ponoć su stigli do imanja na visoravni i stajali pored njegovog uzglavlja dok nije pred zoru umro od malih boginja. Tri dana, pošto je izgubila dete od malih boginja, umro joj je i Begohan, koji je nosio ime kao uspomenu na radnika sa kosom. Kada je prošlo proleće, i kada joj je usred leta umrla svekrva, Keve je svoje dve kćerke dovela sebi.

Kćerke je stavila da sede pod jabukom, pevala im turkije i pričala bajke s lepim završecima. Starija kćerka Sita bila je izdužena kao uski stakleni vrat petrolejske lampe, nije čovek mogao da je se nagleda. Jedna od žena iz sela koja nije imala dece obećala joj je nisku zlatnika sa svoga vrata i ubedila je da bude druga žena njenome mužu. Keve nije bila za to, ali kćerka joj je otišla u tu kuću. Jednoga dana kada je Sita sa seoskim ženama krenula na visoravan da kupi drva, stropoštala se na zemlju i počela da povraća krv. Otkad su je doneli u selo skoro da se nije ni pomerila. Keve je celu noć plakala nad kćerkinim uzglavljem. Otvorivši oči, Sita je rekla: „Majko, probudila si me iz slatkog sna.” Sledećeg dana Situ su sahranili. Keve je ostala sama sa mlađom kćerkom Manom.

Jednoga jutra, pošto su prešli celu Anadoliju, dok su se približavali dolini Hajmana, grčki vojnici su bubnjevima probudili sve. Muškarci su otišli u rat ili u razbojnike, a majke, kao što je bila Keve, krenule su u daleka sela da bi spasle svoje mlade kćerke. Jedina hrana za put bili su im ječam i pšenica u torbama. Pomešali bi po pola šake s ključalom vodom i to pili. Kada su se tek posle godinu dana vratile iz planina, tražili su Manu za jednog maloletnog mladića. Ali prve bračne noći u spavaću sobu nisu uveli mladoženju, nego njegovog poluludog starijeg brata. Tako su Manu udali za poremećenog muškarca. Moja baba Keve je verovala da je ostala sama i da neće imati više snage da podnese takvu sudbinu. Skinula je muški sako i, pogazivši zakletvu koju je pre mnogo godina dala kada joj je umro muž, preudala se.

„Došla sam u ovo selo i udala se za tvog oca, jer više nisam imala nade”, rekla je mojoj majci koja je bila dete. „Tvoj otac Abdo bio je siromašan čobanin, bez igde ičega. Odlučili smo da krenemo u tuđinu, natovarili smo na magarca šerpu i jorgan i krenuli na put. Obilazili smo Polatli, Sivrihisar, Çifteler, Eskişehir, Bozujuk i Bursu i nadničili na imanjima i poljima. Posle sedam godina vratili smo se u selo sa taljigama i parom volova. Od ušteđevine smo kupili šezdeset ovaca i napravili ovu jednosobnu kuću.”

Keve je donela seme drveta jabuke iz svog sela i zasadila ga ispred sadašnje kuće, tako da je i ovde imala drvo na koje se od detinjstva naslanjala. Kao nekada, sedela bi ispod drveta i čekala da dođu ptice da bi razgovarala sama sa sobom.

Jednog snežnog jutra stigla je vest da joj je kćerka Mana umrla. Ostavivši bolesnog muža sa povišenom temperaturom, Keve je krenula na put. Vest je doneo Manin poluludi muž. Kad su zajedno stigli do vrha provalije u starom selu, stopala su joj se bila smrzla.

Keve je razmišljala o mongolskoj devojci koja se pre mnogo vekova bacila u tu provaliju i čije se ime pominjalo među seljacima. Beznađe je bilo naš najveći dželat u ovom životu. Nekada davno vojnici mongolskog cara Tamerlana, pošto su pobedili Osmanlije, zastali su na ovom vrhu da se odmore i po letnjoj vrućini razapeli šatore gusto kao zvezde. Tamerlanova kćerka Mana, koja je bila s njim, tek je ušla u pubertet i jedne noći, kada niko nije čuo, uplašila se i bacila u ovu provaliju. Tamerlan koji je obožavao svoju kćer, dohramao je do

ruha provalije svojom hromom nogom povređenom u ratu, za koju se i previše osvetio u narednim ratovima, pogledao u mrak ambisa i silne zvezde na nebu. Stisnuvši pesnice ka nebu, uzviknuo je: „Heej, Mana!” Ratnici, koji su prvi put bili svedoci njegovog bola, ovo mesto su pominjali kao dolinu Hej-mana i ovaj naziv, pomešavši se sa legendama i prošavši kroz mnoge smrti, stigao je do Keve. Kao što je pesnik rekao:

Nemoj da te prevare nova svetlost i nova boja sunca koje se zorom rađa.

Plodovi ovoga drveta ozeleneli su juče, a ime mu je ostalo još od davnina.

Keve, koja je svom najmlađem detetu dala ime Mana, upala je zajedno sa zetom u oluju i dok je stigla u selo, već je pao mrak. Zagrlivši Manine dve kćeri preplakala je noć, pred zoru ih je stavila u krevet i legla pored njih. Kada su ostale same u krevetu, devojčice su rekle: „Nešto ćemo ti reći. Našu mamu su živu sahranili.” Keve je saznala šta se pričalo po selu. Pošto je Mana tri dana ležala sa temperaturom, onesvestila se, i pošto su mislili da je umrla, jedne večeri su je okupali i sahranili. Seoski čobanin Hilo je svakoga dana izvodio sitnu stoku, ali toga dana otišao je njegov mlađi brat. Dok je stado prolazilo pored groba, uz zveket klepetuša, ispod sveže humke Mana je zapomagala: „Hilo, Hilo, izbavi me odavde!” Čuvši da zove njegovoga starijeg brata, mali čobanin se uplašio i otrčao do pokojničine kuće. U kući je bila samo Manina svekrva, koja mu je rekla: „Nemoj slučajno nekome da kažeš, ako se mrtvac izvadi iz groba plašićemo se celoga života.”

I Manine kćerke su posle mesec dana umrle od malih boginja i sahranjene su u dva mala groba iskopana jedan pored drugoga.

Keve je, ostavši bez igde ikoga svog, odlučila da drugog muža Abdu oženi i u kuću dovede jedno dete. „Šta ćemo sa detetom, luda ženo. Ja sam čovek od šezdeset godina.” Bilo je to 1935. Keve je otišla, i mladu devojku Eminu, koja je došla u selo, u posetu daljim rođacima, tražila od njene nane. Na sudbinu koja ju je snašla pre mnogo godina kada je svoju kćerku dala kao drugu ženu oženjenom čoveku pao je zaborav.

„Tog dana smo radili na polju”, pričala je mojoj desetogodišnjoj majci. „Tvoj otac je kosio, tvoja majka Emina vezivala je za njim snopove, a ja sam kupila ostatke. Kada su Emini počeli trudovi, vratili smo se kući. Ujutru si se ti rodila. Abdo je čekao napolju. „Luda ženo, šta si dobila?“, upitao je. „Devojčicu“, rekla sam. „Neka, nemoj da ti je žao“, tešio me je. Emina je bila crnka, a ti si bila svetle puti, belo jagnje pored crne ovce. Prošla je žetva i tvoj otac je usred zime pao u krevet. Jednoga dana za vreme Bajrama, sahranili smo ga po kiši koja je neprekidno padala.”

Emina je još bila mlada devojka. U proleće joj je došao stariji brat Hatip i rekao da u njihovom selu ima jedna prilika za nju. Sedeli su ispod jabukovog drveta. Keve, koja je imala tahikardiju i teško je disala, tražila je da joj ostave bebu. Emina, svesna da je bolje da ode kao mlada u novu kuću bez deteta, kleknula je pred Keve, i plakala. I ostavivši svoju majku kao drvo koje će stalno dolaziti da zaliva, jednoga jutra pred zoru izašla je sa starijim bratom Hatipom i otišla. Spore taljige vremena su prolazile. Kada je u selu napravljena džamija, stari Hadžo počeo je da radi kao imam i preselio se u Kevinu kuću. Dvoje starih koji su se umivali u različitim rekama i kojima niko nije ostao spavali su grleći više svoju majku – dete čija je mati živela u dalekom selu – nego jedno drugo.

Tatarin koji je bez reči slušao Keve, odlučio je da zaustavi vreme i da sutradan fotografiše Keve, Hadžu i svoju majku ispod jabukovog drveta. Ono što je bilo čudno nije bio život nego smrt; svesna da ne može da se zasiti, želela je sve što se pojavljivalo pred njom. Hadžo bi odlazio u džamiju i posle izvesnog vremena se vraćao sa seljanima i udubljivao se u priču pijuću čaj i pušeći. Trebalo je da prođe još dosta vremena do ponovnog dolaska Žene sa ožiljkom na licu i njene vike: „Gde su mi kćerke?” Noć je tek počela da se spušta i napolju je na jabukovoj grani pevala čudna ptica.

Gospođa Azita

Sveto jabukovo drvo

Došao sam do velike kapije fakulteta *Triniti*.

Pogledao sam u jabukovo drvo sa desne strane. Zaslepila me je džinovska kapija pored koje sam stalno prolazio. Setio sam se ovog drveta kada mi ga je juče spomenula Firuza.

Polako sam hodao po travnjaku. Dodirivao sam četiri grane koje su savršeno simetrično izbijale iz stabla i šetkao se oko njega.

Dve devojke su me zamolile da ih fotografišem. Zagrlile su drvo. Vodile su računa da ne zgaze cveće. Rekle su mi da uče jezik na *Kembridžu*. Bile su Južnokoreanke. Pitale su me da li je fakultet otvoren za posete. Kako se razgovor odužio, fotografisale su se i sa mnom. Osećao sam se kao vlasnik drveta.

U osnovnoj školi smo naučili da je Njutnu pala jabuka na glavu. Međutim, mnogi ne znaju da je jabukovo seme sa njegovog drveta u selu zasađeno na ulazu ove škole u kojoj je nekad predavao.

Aprilsko cveće oko jabukovog drveta presijavalo se na suncu.

Približio se mladi par čiji jezik nisam razumeo. I njih sam fotografisao. Ovoga puta je službeno lice na fakultetskoj kapiji prišlo i ljubazno nas opomenulo. Izvinio sam se što smo gazili po travnjaku.

Bila je subota i lepo vreme te se okupljalo sve više ljudi.

Naslonivši se na jedan bicikl zatvorio sam oči. Pekle su me jer noćas nisam mogao da spavam.

Više se nisam uznemiravao kada je nastupao period nesanice. Postepeno je nesanica postajala ređa i kraća. Prolazila je za dva-tri dana. U početku sam se gušio zbog bespomoćnosti pošto mi nikakav lek nije pomagao, danima sam ležao polusvestan. Teško sam disao i ni o čemu nisam razmišljao.

Sinoć sam kao uvek legao u krevet sa knjigom u ruci. Nije prošlo mnogo kada me je uhvatio san. Ugasio sam svetlo i počeo da maštam. Misli su mi ličile na iglu koja se kreće po gramofonskoj

ploči. Kretale su se s oboda kruga ka njegovom središtu i upadale u tminu sna. Osećao sam se kao zvezda koja se okreće u vrtlogu crne rupe u svemiru i zatim nestaje u njegovom središtu. Ništa, čak ni svetlost, nije moglo da pobegne centrifugi toga mraka. Uznemiravali su me samo glasovi koji su dolazili spolja. Buka dizel-vozila i galama pijanaca. Debela devojka iz susednog stana vodila je ljubav pre ponoći, a zatim se više nije čula.

Jedne noći me je probudila muzika. Polica iznad moje glave se tresla. Moja komšinica koja nije vodila ljubav u to vreme okupila je društvo i zabavljala se. Otišao sam do njenih vrata. Otvorila ih je neka žena u mini-suknji. Rekao sam joj da sam konačno posle tri neprospavane noći uspeo da zaspim i zamolio da malo stišaju muziku. Sa cigaretom u jednoj ruci, drugom me je uhvatila za mišicu i uvukla unutra. U gužvi koja je ispunila kuću niko nije obraćao pažnju na to što sam u pidžami. Da nisam bio u kandžama sna, poslušao bih ženu koja mi je rekla: „Pridruži nam se.” Moje komšinice nigde nije bilo. Žena koja mi je duvala dim cigarete u lice sažalila se i malo stišala muziku. Vratio sam se u krevet. Te noći ukraden mi je bicikl. Nisam čuo kada je slomljen katanac. Od tog dana, tokom besanih noći, tešio sam se da je dovoljno što mogu da spavam, a da bicikl nije važan.

Deo knjige koju sam sinoć čitao priča je o detetu koje je pobeglo od kuće da bi doseglo do zvezda i pošto je brod na koji se krišom ukrcalo potonuo, ostalo je na pustom ostrvu. Noću sam voleo da čitam ilustrovane knjige. One su me uvodile u san. Ali juče nije bilo tako. Igla gramofonske ploče u mojoj svesti zaglavila se i okretala uprazno. Zvezda pored crne rupe nije upala u vrtlog.

Otvorio sam oči. Pomerio sam se od bicikla na koji sam se naslonio i prešao na drugu stranu ulice. Bio sam umoran. Čučnuo sam pored pošte.

Jedno dete koje je guralo svoga brata ispustilo je sladoled. Otac se naljutio. Vratili su se do prodavca sladoleda na uglu.

Neki čovek mi je pružio mapu i prstom mi pokazao mesto gde se nalazi pijaca. Pokazao sam mu da ide levo.

Kada sam video Firuzu, ustao sam.

– Jesi li odavno došao? – upitala je.

– Nisam – odgovorio sam.

Pogledala je veleepnu kapiju fakulteta.

– Ova kapija me podseća na velike zidne tepihe – rekla je.

– Jesi li ti Iranka, reci mi, jesi li ti Iranka?

– Jesam – rekla je smejući se.

– Kad pogledam iz daljine, i ja vidim to isto – rekao sam. – Ali kada se približim, nestaju šare tepiha i osećam tešku senku aristokratije.

Išli smo prema jabukovom drvetu. Firuza je primetila sreću na mom licu.

– Izgledaš kao da si pronašao nekog starog rođaka – rekla je.

– Zar se primećuje?

– Da.

Nismo prišli drvetu. Čuvar fakulteta je stajao ispred kapije.

– Dok sam te čekao, fotografisao sam turiste, ako imaš aparat, da fotografišem i tebe – predložio sam Firuzi.

– Nisam ga ponela. U stvari, tebe treba fotografisati.

– Drugi put – rekao sam.

– Da li liči na drvo koje je zasadila tvoja baba? – upitala je.

– Naše je bilo mnogo veće.

– Vaše ... – naglasila je Firuza.

Klimnuo sam glavom.

– Pročitao sam da ovo drvo potiče od roda drveta sa kojeg je pala jabuka na Njutnovu glavu, ali mi nije palo na pamet da je moja baba delila istu sudbinu sa svojim drvetom – rekao sam.

– Ovo drvo je posađeno ovde mnogo godina posle Njutnove smrti.

– Da to nije legenda? – upitao sam.

– Kada se pojavila sumnja u poreklo, izvršena je analiza i potvrđeno je srodstvo dva drveta.

Nasmešio sam se. – To može da se očekuje od Engleza – zaključio sam.

Niko nam nije prilazio i tražio da ga fotografišemo. Bitali su samo one koji se šetaju.

– Da uđemo i prošetamo se? – pitao sam je pokazavši prstom kapiju fakulteta.

– Ja još nisam doručkovala – rekla je Firuza.

– Gde želiš da jedeš?

Malo je razmislila. – Da odemo danas u pab koji ću ja izabrati – predložila je.

– Može.

Ostavljajući za sobom jabukovo drvo i džinovsku kapiju, krenuli smo nizbrdo.

Na ulici je jedna devojka svirala violinu, Vivaldijevo „Proleće”.

Šetali smo se između građevina koje su razgledali turisti. Prošli smo pored velike Crkve Svete Marije, sa čijeg se vrha video ceo grad. U toj crkvi, pored kuće u kojoj je živeo Ficdžerald, pre pet vekova propoved je držao teolog Erazmo, koji je prvi preveo Hajamove pesme sa farsija. Prošli smo i pored kraljevske kapele, sa koje su skinuta raznobojna stakla da ne bi bila uništena u bombardovanjima u Drugom svetskom ratu, pa skrenuli levo.

Bašta paba „Igl” bila je krcata. Seli smo za sto pored prozora u zadnjoj sali.

– Poručiću tost. Šta ti želiš? – upita Firuza.

– Da i ja pođem sa tobom?

– Nema potrebe – rekla je.

– Meni je dovoljan čaj – rekao sam.

– Jesi li siguran? Zar nećeš ništa da jedeš?

– Možda kasnije.

Pre nego što je Firuza otišla do šanka, iz tašne je izvadila fasciklu sa fotokopijama i spustila je pred mene.

Pogledao sam naslovnu stranicu: *Impresije o Turskoj – Tokom dvanaestogodišnjeg lutanja*. Ispod naslova je pisalo prof. Vilijam Ramsi.

Prelistao sam je.

Za susedni sto je sela poveća grupa ljudi i gledajući u stare natpise na tavanici, počeli su glasno da govore. Pokazujući prstom izbledele slike aviona na zidu, svima su objavili svoje interesovanje.

Izgubio sam nit. Polako sam sklopio umorne oči. Misli su mi se ljuljale kao list na vodi.

Firuza se vratila. Spustila je tacnu sa čajem na sto.

– Da li si umoran? Oči su ti pocrvenele – rekla je.

– Nije važno. Dobro sam. Gde si ovo našla?

Uzela mi je fasciklu iz ruku.

– Juče sam bila u biblioteci. Htela sam da pogledam za tebe nešto o putopiscima koji su bili u Anadoliji. Prvo sam naišla na ovo. Fotokopirala sam.

- Verovatno u tome ima interesantnih podataka.
- Da – rekla je Firuza. – Malo sam zavirila. Ramsi je bio arheolog. U devetnaestom veku je posetio te vaše krajeve.
- Pronašla je stranicu koju je ranije obeležila.
- Mislim da je ovo onaj putnik koji je u priči tvoje babe išao u begovu kuću. Vidi šta kaže: „Poslužili su nas nekom slatkom prljavom vodom zvanom šerbet, koju je moj prijatelj reda radi popio, a ja nisam mogao.”
- Pročitao sam pasus koji mi je pokazala Firuza.
- Pronašla si nešto fantastično – rekao sam.
- Razgovor ljudi za susednim stolom o vojnim pilotima koji su ovamo došli u toku Drugog svetskog rata i čija su imena bila ispisana na tavanici bio je sve glasniji.
- Jedva te čujem – rekla je Firuza.
- U stvari, bilo bi dobro da i mi galamimo kao ovi za susednim stolom.
- Hajdemo jednom zajedno u biblioteku. Naći ćeš i druge izvore.
- Bilo bi dobro. Da li ti je i jabukovo drvo moje babe palo na pamet u biblioteci? – upitao sam.
- Nije meni, mama je primetila. Dok sam joj juče pričala tvoje priče, rekla mi je da ju je to drvo podsetilo na Njutново. Odmah sam ti telefonirala.
- Zar si ispričala svojoj majci?
- Jesam.
- Barmen je doneo tanjir sa tostom i spustio ga na sto.
- Ne čekajući, Firuza je odmah zagrizla vrući tost. Zatim je upitala: – Jesam li pogrešila što sam majci ispričala?
- Nisam to hteo da kažem ...
- Stavio sam šećer u čaj i polako ga promešao.
- Firuza je uperila pogled u mene.
- Šta je bilo? – pitao sam.
- Zar ti nisi pio čaj bez šećera?
- Oklevao sam.
- To mi se dešava onih dana kada imam nesanicu – rekao sam. – Ponekad nisam svestan šta radim.
- Zar nisi spavao sinoć?

– Imam problema sa nesanicom – rekao sam i otpio gutljaj slatkog čaja.

– Ako imaš problema sa *insomnijom*, moraš da ideš lekaru.

– Već deset godina, nema šta nisam probao.

– Zar nije pomoglo? Deset godina je mnogo vremena.

– Vreme je korisnije od lekova.

– I moja majka je jedno vreme kuburila sa spavanjem, ali je to rešila. Šta kažu lekari?

– Nemoj da zamaraš mozak, odmori se, kažu. Ranije su strahovali da ću lekom prekratiti muke.

– Kakvim lekom? – upitala je držeći šolju čaja u rukama.

– Jedanput dok sam čekao lekara, neki pacijent koji se žalio na istu muku, rekao je da je samoubistvo poslednji lek.

– Zar ti je bilo toliko loše?

– Kada ne možeš više da plačeš, udaraš glavom o zid.

Ne primevši je ustima, Firuza vrati šolju na sto.

– Je li to počelo iznenada? – upitala je.

– Onako ...

– Tek tako?

– Posle jednog udesa.

– Saobraćajnog udesa?

– Policijskog udesa – rekao sam. – U mojoj otadžbini kraj onih koji se bave politikom može biti kao kraj tvoga oca.

– Hoćeš da kažeš da su hteli da te ubiju?

Između nas se spustila tišina.

Dotakao sam Firuzinu šolju.

– Ohladio ti se čaj – rekao sam.

– Ovako je dobro – odvrtila je.

Tog trenutka zazvonio joj je telefon. Iskoristio sam to i ustao od stola. Kada sam se vratio sa tacnom za čaj u ruci, bila je završila razgovor.

– Nisi morao. Volim i hladan čaj.

– Meni se nije dopao čaj sa šećerom.

– Zvala me je majka. Poručila je nekoliko stvari – rekla je. – Uskoro idem u kupovinu. Večeras slavi rođendan. Pozvala je i tebe.

– Hvala. Ako se ne pojavi vila sna, doći ću.

Otpio sam gutljaj čaja.

- Pričali smo o tvojoj nesanicici – rekla je.
- Važniji je rođendan tvoje majke – primetio sam. – Kakav bih poklon mogao da joj kupim?
- Možeš i da ga ne kupiš. Ali ona voli nakit i stare knjige – rekla je.
- Da li ličiš na nju? – upitao sam.
- Kad je reč o nakitu... – odgovorila je.
- Pogledao sam joj minđuše. Dva kamena boje zgrušane krvi ljuljala su se na bakarnim naušnicama ručne izrade. I ogrlica joj je bila bakarna, sa ružom na sredini kao na onoj od pre neki dan.
- Odlučio sam šta ću da joj kupim – rekao sam.
- Zar tako brzo?
- Da – rekao sam.
- Moja majka godinama nije slavila rođendan. Pre dve nedelje pala je sa merdevina i iščašila gležanj. Želi da se sastane sa svojim prijateljima.
- Kako ti se zove majka? – upitao sam.
- Azita – odgovorila je.
- Otežući drugi slog pokušao sam da ga izgovorim kao ona.
- Čime se bavi?
- Prevodi knjige sa engleskog na farsi.
- Sada ima vremena napretek za prevođenje – rekao sam.
- Došla mi je tetka iz Londona. Brine o mojoj majci. Od gledanja televizije i ogovaranja ne ostaje im vremena ni za šta drugo.
- Dokoličenje je lep greh – rekao sam.
- Koje ti grehe voliš? – upitala je.
- Razmišljao sam dok sam pijuckao čaj. Šolju sam polako spustio na sto i rekao:
- Ne pada mi na pamet nikakav odgovor.
- Jesi li bezgrešan?
- Nisam. Ali još nisam zgrešio koliko Tolstoj.
- Pa dobro, imaš li snage da se, kao on, očistiš od grehova?
- To je još teže pitanje – rekao sam.
- Ako odgovoriš na lako pitanje, neće biti potrebe da odgovaraš na teška – rekla je.
- Onda da ja tebi postavim pitanje. Privlači li tebe neki greh?
- Hoćeš da slažem? – upitala je.
- Da.

– Reći ću ti pošto saznam koji je tvoj greh – rekla je.

Otpila je gutljaj čaja.

Buka sa ostalih stolova sjedinila se s galamom koja je vladala za susednim stolom.

Izašli smo. Obavili smo kupovinu za Firuz, pa sam putem pored reke otišao kući.

Legao sam i pokušao da zaspim. Vila sna se nije pojavila.

Dok je sunce zalazilo, izašao sam iz kuće i krenuo kod Firuzinih.

Usput sam video omladinu koja ispisuje grafite. U podzemnom prolazu pored tržnog centra, mršav mladić stajao je na ramenima dvojice da bi dohvatio vrh zida.

– Treba li vam pomoć? – upitao sam smejući se.

– Hvala, druže, sredićemo mi to – rekli su.

Možda su svi natpisi po zidovima u gradu bili njihovi.

Jeftine ali jarkocrvene ruže koje sam kupio u *Ko-op marketu* pružio sam Firuzi, koja je otvorila vrata. Kosa joj je bila puštena.

Pozdravio sam se sa prvim dvema osobama koje sam sreo u salonu. Firuza me je odvela do svoje majke. Sedela je pored prozora. Ispod dugačke haljine virio joj je gips na levoj nozi.

Pre nego što me je Firuza predstavila, njena majka je izgovorila moje ime:

– Brani Tavo... zar ne?

Nežno me je privukla na grudi. Odjednom su mi oči zasuzile. Učinilo mi se da se nalazim u svojoj kući koju sam napustio pre dosta godina. To je bilo zaboravljeno osećanje.

– Srećan vam rođendan – rekao sam.

– Hvala ti što si došao. Poznajem te zahvaljujući pričama koje si ispričao Firuzi – rekla je.

Pocrveneo sam. Nisam očekivao takvu bliskost.

Gospođa Azita me je predstavila gospođi koja nam je prišla. – Ovo je Brani Tavo – rekla je.

Tako je lepo izgovarala moje ime da sam mogao svaki dan da joj telefoniram samo da bih ga čuo.

– Firuzin prijatelj, zar ne? – upitala je žena.

– Da – rekla je gospođa Azita, pa se okrenula ka meni: – A ovo je moja sestra Tina – dodala je.

Tina me je uljudno poljubila u obraz.

- Dovoljno je da me zoveš samo tetka, kao i Firuza – rekla je.
- U redu, tetka – složio sam se. Svi smo se nasmejali.
- Da li je Firuza igrala s tobom „igru triju reči”? – upitala je Tina.
- Nije – odvratio sam.
- Pa lepo. Večeras ćemo je igrati – rekla je.

Firuz se već bila udaljila od nas. Ruže sam dao njoj, ali mi je poklon ostao u rukama.

- Ovo vam je za rođendan – rekao sam.
- Hvala, dušo – zahvalila se gospođa Azita i poljubila me u obraz. Sa muzičkog stuba čula se pesma Amalije Rodrigez.

Prišao sam stolu punom hrane. Uzeo sam humus, dolme, tarator salatu, pržene krompiriće i pileće meso.

Sa punim tanjirom u rukama našao sam Firuzu u kuhinji.

- Šta je „igra triju reči”? – upitao sam.

Firuz se nasmejala. – Izgleda da si se upoznao sa mojom tetkom – rekla je.

- Deluje simpatično – rekao sam.
- Nemoj da zaboraviš tu reč – rekla je.
- Koju reč?
- Simpatična.
- Važi – odvratio sam.
- Šta si kupio mojoj majci? – upitala je.
- Ne možeš da pogodiš – odgovorio sam.
- Videla sam koliki je paket, ne može biti nakit. Da nije knjiga?
- Neću da ti kažem – rekao sam.

U kuhinji su bile još dve žene. Pozdravili smo se i upoznali. Pripremale su nove tanjire za voće. Firuz je završila sa čišćenjem dinje. Nož je spustila na ivicu pulta.

– Interesuje me tvoj poklon. Idem da ga krišom pogledam – odlučila je.

- Zar nije greh gledati ga krišom?

Nasmejala se. – Još misliš na to. Znači da imaš mnogo grehova – rekla je.

Ruka joj je dodirnula nož na pultu. Nož je pao na pod i zabo se između naših nogu.

Jedna žena je prišla, podigla ga i na farsiju rekla nešto Firuzi.

- Jesi li dobro? – upitao sam.

– Jesam – odgovorila je Firuza.

Osetio sam joj dah.

Spustio sam svoj tanjir na pult uz reči: – Umalo da ga ispustim.

Firuz je otpila gutljaj iz vinske čaše na pultu. Zatim ju je pružila meni rekavši: – Dobro će ti doći.

– Može – složio sam se. Podelio sam sa njom njeno piće.

Nisam se baš dobro slagao sa alkoholom. Ali da pijem, i meni bi najdraže bilo crno vino.

– Zar Stela nije došla? – upitao sam.

– Uskoro će stići – odgovorila je. – Sada idi i upoznaj se sa gostima.

Uzeo sam svoj tanjir i prešao u salon. Upoznao sam se sa jednim engleskim parom. Stanovali su u istoj ulici. Muškarac je radio u opštini, a žena je bila urednik u jednoj izdavačkoj kući. Razgovarali smo o Kembričkom festivalu književnosti, koji je trebalo da počne za nedelju dana. Pridružila nam se jedna mlada dama koja je slučajno čula naš razgovor. Učestvovala je u organizovanju festivala. Dok smo pričali o književnosti, nametnula se tema o kapricima pisaca. Prišao nam je čovek sa belom bradom. Savršeno izgovarajući svaku reč kao da je spiker Bibisija, rekao je da u svetu u kome čak i Bog očekuje od ljudi ljubav i pažnju, pisci ne bi trebalo da veličaju tu svoju slabost. Potvrdili smo smejući se.

Svetla su se ugasila. Iz kuhinje je stigla torta. Gospođa Azita je ugasila svećice. Svi uglas smo rekli: – Srećan rođendan, Azita. – Zatim su Iranci na svom jeziku u horu otpevali jednu pesmu. Svetla su se upalila.

Svoj tanjir sam ostavio u kuhinji. Voda u električnom bokalu je bila vruća. Napravio sam sebi čaj.

Svi su sedeli za velikim stolom, izuzev nekoliko ljudi.

Firuz me je pozvala prstom, a ja sam seo pored nje na prostrani kauč. Uzela je parče torte i za mene.

Tina je bila najglasnija. Bilo je jasno da odranije poznaje goste. Svi su pričali.

– Hajde da zavirimo u poklone – rekla je kao da je njoj rođendan.

Iz prvog paketa koji je otvorila gospođa Azita pojavila se letnja bluza. U drugom je bio koverat sa članskom kartom za dvoje za bioskop *Pikčer haus*.

Treći poklon, koji je nasumice otvorila, bio je neki rukopis. Pročitala je poruku na njemu i upitala: – Kada je ovo stiglo?

– Prošle nedelje – odgovorila je Firuza. Tetka i ja smo se dogovorile da ga sakrijemo za danas.

Bio je to grubo prevod na farsu Markesovog najnovijeg romana. Jedna izdavačka kuća iz Teherana je dala da se prevede sa španskog i da bi isključili mogućnost zabrane knjige, zamolili su gospođu Azitu da prevod uporedi sa engleskim i, ako treba, izvrši manje izmene.

Saznali smo da uzbuđenje gospođe Azite potiče od dana kada je imala čast da se upozna sa Markesom na jednom prijemu, da razgovara sa njim, i da kasnije razmeni nekoliko pisama s piscem.

– Volela bih da pročitam ovaj roman na španskom – rekla je.

– Kakav je Markesov engleski? – pitao je čovek koji je radio u opštini.

– Kada sam ga prvi put videla, mislila sam da su njegove reči poezija – odgovorila je gospođa Azita.

Čulo se kikotanje.

– I dalje tako mislim – rekla je.

– Da li će u Iranu praviti probleme zbog romana jednog nobelovca? – zanimalo je opštinara.

– Ne verujem da će oni koji su se kao lešinari obrušili na Sadijeva ⁶*Ružičnjak* napraviti izuzetak kad je reč o Markesu.

Organizatorica festivala je upitala: – Pa, šta ćete da radite?

Gospođa Azita je otvorila prvu stranu rukopisa, koji je stajao na stolu.

– Kako bi prošla kroz uzan prolaz, mačka može da se smanji do širine svoje glave – odgovorila je. – Vidite, izdavačka kuća je krenula tako što je promenila naslov knjige u *Sećanja na moje tužne miljenice*.

– Lepa zamena za *moje tužne kurve* – rekao je čovek sa crnim naočarima.

Ili sam slušao neko predavanje ovoga čoveka ili sam ga viđao kako prodaje na pijaci, mislio sam.

– Kako bi ga ti prevela? – upitala je gospođa urednica.

– *Pogrešan život jednoga starca* – odgovorila je gospođa Azita.

– Zaista?

– Da vam kažem ono što ja osećam. Ostaviću naslov knjige kakav želi izdavačka kuća, ali ne želim da promenim nijednu reč u priči.

Ljudi za stolom su to podržali.

– Ja nisam pročitala tu knjigu – rekla je Tina. – Da li je imate u kući?

– Da – rekla je gospođa Azita i zamolila Firuzu da je donese.

Firuz je čašu spustila na stočić i otišla u drugu sobu. Kroz otvorena vrata video sam zidove prekrivene policama s knjigama.

– Šta kažete na to da se malo zagrejemo pre nego što nastavimo sa poklonima? Da počnemo sa „igrom triju reči“, predložila je Tina.

Došao je trenutak koji sam očekivao.

– Ko ti je prvi kandidat? – upitao je čovek sa sedom bradom.

Znao sam da će se Tina okrenuti sa svog mesta za stolom i pogledati u mene.

– Brani Tavo – rekla je. – Da li bi me opisao trima rečima?

– Ali ja sam se tek upoznao s vama – rekao sam.

– Prvi utisak je važan. To unosi veselje u igru – odgovorila je.

Svi su se okrenuli ka meni. Firuz je u sobi tražila knjigu.

– Simpatična – rekao sam.

Čulo se odobravanje. Zatim sam razmišljao o sledećim dvema rečima.

– Preduzimljiva i osetljiva – rekao sam.

– Odakle ti to da je ona osetljiva? – upitao je čovek sa crnim naočarima. Mislim da je bio prodavac na pijaci.

Svi su se smejali.

– Tačno je rekao. Shvatila sam da je pametan – rekla je Tina.

Mislio sam da je prošao moj red.

– Sada opiši sebe u tri reči – rekla je Tina.

– Tužan – odmah sam rekao.

– Da li si zaista takav? – upitala je.

– Da, takav je – odgovorila je gospođa Azita umesto mene.

– Neispavan – dodao sam kao drugu reč.

Ljudi za stolom su uglas izgovorili: – To ne može.

Rekli su da to nije deo moje ličnosti već trenutni problem i da smo, na primer, ovu igru igrali juče, ne bih mogao da dam takav odgovor. Njima nisam mogao da kažem da je nesnica postala suština moje ličnosti i da mi je potpuno promenila život, moje odnose s ljudima, pa čak i moj karakter.

Firuzi se vratila. Dok je spuštala knjigu pred svoju majku, rekla je:
– Govori istinu, ima *insomniju*.

Za stolom zavlada tišina. Nisu navaljivali.

– Nastavi – rekla je Tina.

Razmišljao sam. Nisam mogao da pronađem poslednju reč.

– Bezgrešan – rekla je Firuzi.

Taman kad sam hteo da se pobunim, shvatio sam da treba to da prihvatim da bih se izvukao iz igre. – Bezgrešan – ponovio sam.

– Ne možemo dokazati da nije – rekao je čovek sa crnim naočarima.

Ovaj čovek mogao je biti onaj što je držao govor u crkvi u kojoj smo se sreli Firuzi i ja. Možda toga dana nije imao naočare.

Posle razmatranja nekoliko mišljenja, savet za stolom je odlučio da su moji odgovori zadovoljavajući.

Taman kad sam hteo da malo predahnem, Firuzi mi je šapnula: – Odmah ti pitaj nekoga.

Međutim, organizatorica festivala je bila brža.

– Kojim biste trima rečima mene opisali? – upitala je.

Kao da mi nije bilo dovoljno što imam nesanicu.

Čulo se kako gospođa Azita, nimalo tiho, govori čoveku pored sebe: – Ovo nije knjiga koju je Markes napisao.

Shvatio sam da se umešala da bi me spasla.

– Kako je to moguće?

Znatiželjna pitanja omogućila su gospođi Aziti da nastavi da priča i da se igra prekine.

Ispričala je događaj od pre tri godine kada je objavljena knjiga *Sećanja na moje tužne kurve*. Dok je knjiga bila u štampi, pala je u ruke piratskim izdavačima i pojavila se na tržištu. Pošto je to bila jedina Markesova knjiga tokom poslednjih deset godina i možda njegov oproštajni roman, očekivala se sa znatiželjom. Naljutivši se na piratske izdavače, Markes je zaustavio štampanje. Napravio je neke izmene u poslednjem delu romana. Tako je knjiga objavljena.

– Zanimljivo – rekao je čovek sede brade. – Znači li to da je originalna knjiga ona koju poseduju piratski izdavači?

– Ma ne, dušo, originalna je ona knjiga čiju je poslednju verziju napravio pisac – odgovorila je gospođa Azita.

– Promene u knjizi nisu napravljene radi same knjige, već zato što se naljutio na druge. Pravu knjigu su objavili pirati. Ja bih voleo da pročitam onu piratsku – rekao je čovek sede brade.

– Ako ovo nije originalna knjiga, ja ne bih da je čitam – dodala je Tina.

– Ne budi smešna... – usprotivila se gospođa Azita.

Ljudi za stolom su se ponašali kao na desetominutnoj pauzi na konferencijama. Svi su govorili istovremeno.

Pošto je originalna knjiga dospela u ruke pirata, oni znaju istinu. Ne, krađa knjige je đavolja rabota. Pisac je posle toga izvršio izmene u knjizi za njeno dobro. Ali ne, đavo je štitio boga, uprkos bogu. U suprotnom bi beskonačnost Boga, koji je stvorio čoveka prema svom liku, bila ugrožena. Pirati sada štite knjigu od pisca.

– Jesi li ti pročitao ovu knjigu? – upitala je Firuza.

– Jesam – rekao sam.

– Kako ti se sviđa?

– Čovek u romanu slušao je kod kuće Bahove svite za čelo. Maštao sam da jednog dana napišem roman i u njemu govorim o Bahovim svitama. Kad sam video da je ova tema iskorišćena, ostavio sam knjigu. Dva dana je nisam ni pipnuo.

Rasprava za stolom se nastavila.

Ljudi su božja utopija. Zato im je Bog udahnuo život. Ne, stvarnu utopiju nije stvorio Bog već čovek. Čovek nije odlučio da bude stvoren, ali je mogao da odluči kako da živi. Zato je prva žena, majka celog ljudskog roda, pojela zabranjenu jabuku. Zato je carstvo zemaljsko, u koje je dospela, čovekova utopija.

– Bog to ne dozvoljava – rekao je čovek sa crnim naočarima – ali čovek dostiže utopiju kad pređe zabranjenu liniju. Ni pisac to ne dozvoljava, ali pogazivši zabranu pirati mogu da se dokopaju prave knjige. – Ovaj čovek mora da je profesor univerziteta.

Poslednju reč prepustili su gospođi Aziti.

– Svi koji ražaloste mog Markesa loši su – rekla je.

Za stolom je nastala tišina.

– Možeš da napišeš roman ne pominjući Bahove svite – rekla je Firuza nagnuvši se prema meni.

– Šta god da stavim umesto svita, ostaviće neku prazninu u priči – rekao sam.

Firuzi mi je uzela tanjir iz ruke.

– Da ti dodam još malo torte?

– Ne, hvala – odgovorio sam. – Ne mogu da otvorim oči od glavobolje.

– Da ti skuvam kafu?

– Bilo bi dobro da odem kući i legnem.

– Ali još je rano...

– Sada će preći na „igru triju reči”.

– Ja ću te braniti – rekla je.

– Ko je čovek sa crnim naočarima? – upitao sam je dok sam ustajao.

– Onaj Irac? Zove se O’Hara – rekla je. – Od rođenja je revolucionar kao i ti.

– Čime se bavi?

– U poslednje vreme posao mu je da piše ljubavne pesme mojoj tetki.

– Dobar je – rekao sam.

– Ali moja tetka se nećka.

Prešli smo u kuhinju. Firuzi mi je spakovala malo torte i kolača.

– Poješćeš ih sutra – rekla je.

– Hvala.

– Da ti dodam još malo?

– Dovoljno je – rekao sam.

Došla je gospođa Azita.

– Zar ideš? – upitala je.

– Sinoć nisam mogao da spavam, umoran sam – objasnio sam.

– Vidi ti se po očima.

– Hvala vam na svemu. Drago mi je što smo se upoznali – rekao sam.

– Kakva ti je sudbina?

– Kakva sudbina?

– Zar ti Feruzi nije gledala u knjigu?

– Ne – uglas smo izgovorili Firuzi i ja.

– Ovo ti je prvi dolazak u ovu kuću – rekla je gospođa Azita. – Ne želim da izađeš dok ti ne pogledam u knjigu.

Firuzi je otišla po knjigu.

– Dok smo Tina i ja bile devojke, mnogo smo gatale. Imale smo po jednu knjigu. Otvorile bismo nasumice neku stranicu. Pjesma koja bi se pojavila bila bi naša sudbina – rekla je gospođa Azita.

– Još uvek gatate...

– Svakako – rekla je.

Firuzi je došla sa knjigom s ružama na koricama koju sam joj pre neki dan video u rukama u pabu.

– To je ta tvoja „knjiga tajni”... – rekao sam.

– Da – odvratio je Firuzi.

Pružila mi je knjigu i rekla da izaberem stranicu.

Prstom sam je otvorio. Majka i ćerka su zajedno pogledale otvorenu stranicu.

– Da li si ovde ikad išao na groblje? – upitala je gospođa Azita.

– Ne – rekao sam.

– Mrtvi su zauvek dobri. Ako ih posetiš, videćeš večnost u sebi – rekla je.

Zatim me je zagrlila i polako izašla iz kuhinje.

– Da li si čuo za Furugu? Otvorila ti se jedna njena pjesma – rekla je Firuzi.

– Nisam – odgovorio sam.

– Jedna naša pesnikinja. Umrula je mlada – objasnila je.

– Je li tvoja majka zbog toga pominjala groblje?

– Možda je to rekla zbog nekog stiha u pesmi.

– Je li to neka pjesma koju voliš? – upitao sam.

– Znam je napamet – odgovorila je.

Firuzi je tankim nežnim prstima doticala reči. Polako ih je prevodila.

U dnevnoj sobi započinjala je nova pjesma.

Kodža Ismail

Oni koji traže put po mraku

One večeri kada je fotograf Tatarin došao, ljudi koji su razgovarali u Kevinovoj kući više su bili zabrinuti za Kodžu Ismaila nego za kćeri Žene sa ožiljkom na licu, kojih nigde nije bilo. Devojčice bi često kao lude lutale pa se vraćale, ali Kodža Ismail, koji je sam terao ovce, nije ostajao noću u polju, kao mladi čobani, već bi se do ovog vremena vraćao kući. Fotograf Tatarin je rekao da ga je, dok je silazio s planine Mangal, jedan mladić pitao za Kodžu Ismaila. Svi su bili zabrinuti.

U danima kada se pre dvadeset godina završio rat, u selima su bile samo žene, deca i stari ljudi. Posle velikih nedaća, sve je bilo tiho i svaka kuća je bila usamljena. Kodža Ismail je imao šezdeset godina i svi oni koji su odlazili u rat svoj imetak su, od igle do šarenih tepiha, ostavljali njemu u amanet. Kada su to saznali razbojnici, sišli su jedne noći kao gladni vukovi po snegu dok je pun mesec stajao tačno na vrhu brda, a seoske kuće spavale. Sezame, otvori se! Postoji tajna koja može da pomeri svaki kamen i ključ koji otvora svaku bravu. Razbojnici su prvo otišli u štalu i probudili dečaka što je spavao pored ovaca koje je trebalo da se ojagnje. Naslonili su mu cev oružja na čelo pa zajedno prišli kućnim vratima. Dečak je povikao: „Tata, otvori.“ „Šta se desilo?“, upitao je Ismail. Dečak je odgovorio: „Jedna ovca se ojagnjila. Ovde je hladno, da je uvedemo unutra.“ Kodža Ismail je odvratio: „Neće joj ništa biti, stavi je u seno.“ Dečak je bio uporan. Kada je u tom trenutku Ismailova mlada žena izgovorila: „Nisam zaključala, vrata su ionako otključana“, zemlja se zatresla i ljudi su upali unutra kao poplava. Sve su pokrili sneg, mraz i nemi strah.

Ismail je ljudima ponudio da uzmu sve što hoće, ali da ne diraju žene. Dok je jedan od njih palio petrolejsku lampu, Kodža Ismail ga je zaustavio: „Nemojte da palite svetlo, ne želim da vam vidim lica.“

Vežali su mu ruke. Ne paleći svetlo, po kući su tražili zlato i srebro, ali ništa nisu našli. Pitali su Ismaila gde je sakrio amanete, ali odgovor nisu dobili. Ljudi su izneli napolje Ismailovu četvoromesečnu bebu, koju je dobio sa drugom ženom. Položili su je na sneg kao jagnje i na vrat joj prislonili nož. Bebino lice obasjao je pun mesec i pošto je jednom vrisnula jezik joj se zavezao. Predosećajući bebinu sudbinu, Kodža Ismail je rekao da su amaneti u starom bunaru. Zašli su iza kuće. Podigli su kamenje sa vrha bunara i povadili granje. Dok su vukli jedan po jedan džak zavezan konopcima, razbojnici su dahtali kao vukovi sa čijih zuba kaplje krv.

Beba, koja je onemela pod punim mesecom, na kraju je, posle dva dana bez plača, ispustila dušu. Pošto ju je sahranio, Kodža Ismail je osedlao mršavog konja i otišao u grad Hajmanu. Dok je u vojnoj ispostavi, ponovo otvorenoj posle rata, pričao o tome kako su mu kuću napali razbojnici i o nevinoj bebi koja je ispustila dušu, plakao je. Taman kad je kapetan hteo da mu kaže da sačeka nekoliko dana, stigla je vest da je uhvaćena grupa lopova.

Pre dvesta godina francuski botaničar Turnefor je u svom putopisu zabeležio da, za razliku od turkmenskih razbojnika, kurdski razbojnici nisu napadali noću. Ali u vremenima ratova, nameta i siromaštva, noćna tmina privlačila je svakog razbojnika. Dve noći pošto je bio napadnut Kodža Ismail, razbojnici su se u susednom selu nameračili na jedan ambar pun vune i bala angore, porušili zid od ćerpiča i ušli unutra. Dok su bežali, vukli su za sobom granje kako bi zatrli tragove po snegu, ali nisu primetili da je jedan džak divljih maslina koji su uzeli iz ambara šupalj. Kada se selo probudilo, stariji muškarci su se opasali oružjem i pošli tragom maslinki rasutih po snegu. Pošto su u podne stigli do jednog potoka u podnožju planine Mangal, videli su sedmoricu muškaraca kako spavaju uvijeni u ćebad. Pokupili su im sve puške koje su im stajale iznad glava i probudili ih pucnjem u vazduh. Stari ljudi, koji su sutradan stigli u grad Hajmanu sa sedam vezanih razbojnika, otišli su do vojne ispostave sa dečurlijom koja ih je pratila.

Komandant je pitao Kodžu Ismaila da li poznaje razbojnike. Ismail je rekao da im nije video lica u mraku, ali da po prstima može da prepozna čoveka koji ga je vezao. Poređali su razbojnike i Kodža Ismail je svakom doticao prste. Među njima je bio jedan vrlo mlad

momak, očaravajuć kao mesečina. Ismail ga je dodirnuo kao da dodiruje prste razbojnika koji mu je one večeri vezao ruke i rekao: „Ovo su ruke koje su me vezale.” Mladi razbojnik se zvao Lile. Tek je bio u sedamnaestoj, dah mu je bio svež kao ruža a na licu mu je lebdela senka siročeta.

Dok su vojnici vodili u zatvor sedmoricu razbojnika, ovi su vikali i bunili se. Iskoristivši priliku, Lile je pobegao u ruševine stare grčke crkve. Uzjahavši tamo jednog konja, uprkos mecima koji su zujali pored njega i žandarima koji su ga jurili, uspeo je da zametne trag. Cele nedelje tumarao je po mračnim budžacima i jedne noći, kada mu je od zime i gladi ponestalo snage, stigao je u svoje selo. Uvijen u vuneni jorgan opšiven kadifom, dva dana je spavao u groznici. Jednog podneva stigla je vest da su u dolini viđeni vojnici. Žene su odmah zakopale furunu i u nju stavile zlato i srebro koje su razbojnici već mesecima skupljali, po njoj poređale kamenje i seno za potpalu. Počele su da razvijaju testo, prave kore i pevaju. Lile je obukao ženske haljine, ogrnuo kaftan i uzeo da bućka maslac. Očiju namazanih surmom i sa sitnim perlicama kojima je zakačio maramu, bio je najlepši u selu. Vojnici su pretražili svaki budžak, ali nisu našli ni zlato ni Lileta. Dok je jedan mladi vojnik stidljivo gledao privlačna lica žena i njihove kanom išarane prste, primetio je da samo jedna od njih nema kanu. Otišao je i uhvatio ruke bez kane. Lile je uzviknuo „Joj” i u srcu ga je probolo kao sveža grana u koju se ubada nož. Kožu mu je dotakao crveni vetar i prohujao. Svuda naokolo su odjekivali kuknjava, preklinjanje i ridanje žena.

Lile je osuđen u Hajmani i trebalo je da skonča na konopcu zbog bebe koja je umrla od straha. Liletove sestre i tetke po ocu donele su skriveno zlato i prosule ga ispred Kodže Ismaila. Hvatajući ga za ruke, klečale su u suzama. Ako bi mu Kodža Ismail oprostio, vojska bi odustala od smrtne presude i jedini muškarac koga je rat ostavio u porodici vratio bi se u život. Međutim, Ismail nije mogao da zaboravi vrisak bebe koji je visio o punom mesecu one noći kada su ih napali. Srce mu se pretvorilo u led i nije moglo da smekša poput snega koji se topi na suncu.

Lileta su doveli na vešala i po običaju ga pitali za poslednju želju. Po njegovoj želji, umesto Kurana Časnog, u ruke su mu dali frulu.

Lile je svirao besmrtnu stepsku pesmu ljudima okupljenim na trgu, deci koja su stajala podalje i stoci koja je po snegu tražila hranu:

*Ćuti, slušaj, neka ti vetar kaže koji se san lako kvari i
Kom snu se čovek vraća; Ćuti, slušaj, neka ti vetar kaže.
Ruža cveta, povetarac tiho duva
Lejli, lejli zaljubljenom mladiću
Kada i život prođe slomljen na ptičijem krilu
Za čim čezne čovek na izdisaju, Ćuti, slušaj,
Neka ti vetar kaže.*

Liletove sestre su se poudavale za muškarce koji su se vratili iz rata i zaklele se da će na svet doneti po jednu osvetničku sablju, a ne decu. Prvom muškom detetu dali su ime Lile u znak sećanja na svog brata. Kada je mladi Lile napunio sedamnaest godina, poslali su ga sa oružjem o pasu da pronađe Kodžu Ismaila.

Lile je išao pitajući za put trgovce, čobane i fotografa Tatarina koga je usput sreo. Kada je u podne našao Kodžu Ismaila stao je, podigao glavu i pogledao u nebo. Sa usne koja mu je pukla od sunca otkinula se kap krvi. Kao da se kune nečim svetim, izgovorio je svoje ime i u surovoj stepi izvadio pištolj i povukao obarač. U dolini Hajmana sudbina je imala neki svoj račun i život svakog Lileta nosila je ista reka. Pištolj se zaglavio. Kodža Ismail mu je rekao „Idi odavde, jedna smrt je dovoljna da uništi jedan život.” Lile ga nije poslušao i lativši se noža napao ga je kao gladan vuk koji je sišao sa planine. Ali Kodža Ismail je, uprkos svojim godinama, bio jak i svoj čobanski nož zabio je u mladićevo srce. Psi su počeli da zavijaju, a poljske ševe su prhnule. Da ga je ovaj Lile ubio, Kodža Ismail bi se spasao i od bola prethodne smrti. To je shvatio dok je do večeri ležao uvijen u svoju prostirku od sukna i plakao tresući se od groznice kao u epileptičnom napadu.

Trebalo je da se reši mrtvaca i da ga pre zore baci pored potoka na južnoj strani. Kada se smračilo, Kodža Ismail je telo prebacio preko ramena i krenuo padinama planine Mangal, prvo prema istoku, a onda ka jugu. Da ga ne bi videli noćni čobani, prolazio je mračnim mestima i koritima potoka. Dok se odmarao, spustivši telo pored jedne stene, čuo je smeh koji se širio kroz mrak. Tiho je krenuo ka

mestu odakle su dolazili glasovi i pogledao. Video je Fermana. Sedeo je pored tek iskopane rake, a prekoputa njega dve devojke su se smejale i plesale. Zapalili su vatru. Kodža Ismail, koji je utonuo u tugu zbog smrti mladića, svojim mutnim očima prepoznao je Fermana, ali nije shvatio da su one druge osobe bliznakinje, kćeri Žene sa ožiljkom na licu. Mislio je da su to vile preobučene u devojke. S obzirom na to da su već iskopale raku, verovatno su čekale mrtvaca, i možda su i znale da je Kodža Ismail nekoga ubio, mislio je.

Kodža Ismail je posle ponoći stigao do obale potoka sav mokr od znoja. Telo je sakrio među trskama. Vodom koju je zahvatio šakom oprao je kosu i vrat. Već godinama je dva puta klanjao, jedanput za sebe, a drugi put za pogubljenog Lileta, ali njegove molitve nisu imale snage za još jednog mrtvaca. To što mu je suđeno plaćaće na drugom svetu. Ova zemlja, ovo nebo nisu bili dovoljni da zaleče ranu jednog starog čoveka. Pre nego što će se vratiti svom stadu, ispružio se na zemlju da se odmori i pogledao u nebo koje je svetlelo. Zvezde su se polako ljuljale, a mesečina kapala kao umorna voda. Čule su se klepetuše stada na vrhu brda i frula nekog čobanina.

Baš tada je udario grom, kao handžar koji iznenada bleskom probije mrak i nestane. Sa vrha brda razlegao se vrisak. Ismail se podigao i detaljno osmotrio široki nebeski svod od istoka do zapada. Nije mogao da shvati odakle se začuo ovaj skriveni grom u letnjoj noći. Sav zadihan popeo se na brdo. Kada je stigao na ravnicu, video je da su se ovce razbežale, a psi čekali pored čobanina koji je nepokretno ležao na zemlji. Udario ga je grom, i leva strana mu je bila potpuno crna. Naokolo se širio miris izgorelog mesa.

Prasak groma se čuo i u selu, ali nikome nije palo na pamet da bi mogla da se desi nesreća. Nekoliko ljudi je po seoskim štalama tražilo devojčice Žene sa ožiljkom na licu. Oni što su sedeli u Kevinoj kući, razgovarali su o tome ko bi mogao da bude onaj mladić koji je danas fotografa Tatarina pitao za Kodžu Ismaila. Tatarin je rekao da su zubi mladića bili stisnuti dok ga je fotografisao, a pogled oštar kao britva. Kada se bude vratio u grad, napraviće fotografiju i pošto je bude doneo sledeće godine, Kodža Ismail će prepoznati njegovo lice. Kada je posle godinu dana još jednom video lice mladića kojeg

je ubio, uveren da je to neka igra anđela smrti Azraela, Kodža Ismail je proveo besanu noć i u zoru se rastao sa dušom.

Vitgenštajn

Put svih duša

Polako sam otvorio oči.

U glavi su mi bile reči pesme koju je sinoć čitala Firuza: „Trebalo da verujemo u početak hladnog godišnjeg doba.”

Glavobolja mi nije dozvolila da ustanem iz kreveta. Ponovo sam utonuo u san.

Posle ne znam koliko vremena, probudilo me je neko lupanje. Bilo je podne.

U dugom i zamornom snu opet nisam sanjao.

Istuširao sam se.

Pripremio sam čaj i doručkovao puter, sir i džem.

Bacio sam pogled kroz prozor. Nije bilo jučerašnjeg prolećnog dana. Sve je bilo obavijeno oblacima.

Dok sam izlazio iz kuće, pogledao sam sliku koja je visila na zidu. Žilijet Binoš me je ispratila svojim naivnim pogledom. Lepo je bilo misliti da te neko čeka kod kuće.

Nisam uzeo bicikl. Prijalo bi mi da se prošetam.

Sišao sam do puta pored reke, udisao svež vazduh i osetio da mi se koža budi. Oni koji su trčali kraj reke i veslači u čamcima otpočeli su dan mnogo pre mene.

Do Ulice Bridž hodao sam brzim tempom. Zatim sam, dok sam se peo uz uzbrdicu, disao umerenije. Kada sam stigao do slepe ulice koja je presećala Ulicu Hantington, zastao sam.

Na zidu je bila tabla sa natpisom Put svih duša. Lepo ime za ulicu koja vodi do groblja.

Znao sam da se tu nalazi malo crkveno groblje, ali do sada mi nije bilo ni na kraj pameti da uđem i da se prošetam.

Leva strana bila je obrasla drvećem. Polako sam hodao uskom stazom.

Iz jedne kuće je četiri puta zazvonio budilnik.

Video sam čoveka koji je sedeo sa druge strane prozora. Gledao me je kao stari ljudi koji znaju sudbinu godišnjih doba. Duga kosa mu je sa obe strane padala na vrat kao mrtvo lišće.

Išao sam ka crkvi. Stigao sam do prvih grobova.

Znao sam da Vitgenštajn leži na ovom groblju.

Vitgenštajn, koji je smrt nosio kao ljutu ranu na čelu, nije izabrao da se ubije kao njegova starija braća. I dok je živio, bio je vezan za onu drugu stranu i samo je čekao smrtni čas.

Na desnoj strani su dva čoveka kopala raku. Prišao sam i pozdravio ih.

– Da li znate gde je Vitgenštajnov grob? – upitah.

Zemlja koju su kopali bila je meka, potpuno sveža za pokojnike. Setio sam se straha koji je Kodža Ismail preživljavao po mraku kada je pre mnogo godina ugledao iskopan grob u dolini Hajmana.

Jedan čovek je upitao: – Je li nedavno sahranjen?

– Prošlo je više od pedeset godina kako je umro.

Ruke drugoga čoveka, koje su držale lopatu i kopale grob, bile su crvene od hladnoće, kosti su mu štrčale.

– Bio je filozof? – upitao je.

– Da.

Ali Vitgenštajn nije želeo da ga znaju po tome. Ponekad je bio komunista, nekad rasista, pa ratni zarobljenik u rukama Italijana. Govorio je da je mnogo grešan te da mu Bog, koga je smatrao zlim sudijom, neće oprostiti.

Kopači groba to nisu znali. Oni su bili zauzeti kopanjem novih raka za mrtva tela.

– Da, bio je filozof – ponovio sam.

Grobari su napravili pauzu. Lopate su zabili u zemlju.

– Jutros je – reče onaj stariji – jedna žena pitala za isti grob.

Pomišljao sam da je to možda bila Firuza. Kad mi je sinoć gospođa Azita rekla da posetim mrtve, palo mi je na pamet ovo groblje. Ali ne sećam se da sam to pomenuo Firuzi.

– Kako je izgledala? – upitao sam.

– Gospođa je bila srednjih godina u belom mantilu. U rukama je imala buket ruža.

Red novoiskopanih raka čekao je kao gladna deca.

– Jesi li i ti filozof? – upitao je mladi grobar.

Stopalo mi se okliznulo, umalo da upadnem u grob. U poslednjem trenutku uhvatili su me za ruke i povukli.

– Ne žuri da uđeš u grob.

Smejali smo se kao da smo na dečjem igralištu, a ne na groblju.

Poslednji put sam bio na groblju da ispratim jednog prijatelja. Pod kišom, plač starijih ljudi i nekoliko izgovorenih rečenica podsećali su na crno-beli film. Dok sam ujutru preuzimao telo prijatelja iz mrtvačnice, pogledao sam njegovu ružičastu put, kojoj mlade devojke nisu odolevale. Sada je bio bled. Nemoguće je bilo izbrojati mu rane. Meci su mu se od sredine čela do stopala utisnuli kao poljupci.

– Bilo bi dobro da još malo poživim – rekao sam.

– Za koga? Zbog sebe ili zbog svoje dece? – upitao me je stariji grobar.

– Nemam dece.

– Onda ćeš živeti radi sebe.

– Neki od mojih prijatelja su rano umrli. Želim da živim za njih.

– Filozofi tako ne misle – reče mladi grobar. – Shvatio sam da nisi filozof.

– Zar filozofi ne mogu da imaju mrtve prijatelje? – pobunio se stari grobar.

– Oni ne veruju u zagrobni život.

– Zar misliš da filozofi ne misle ni o čemu drugom osim o smrti?

– Oni pate zbog smrti – reče mladi grobar – ali se ne zanimaju za mrtve.

– Kako uspevaš da tako govoriš bez piva?

– Ako večeras naručiš pivo, naučiću i tebe.

– Dođi i ti, prijatelju, uveče idemo u pab „Igl” – reče mi stari grobar.

– Može, ali ja ću umesto piva da pijem nešto drugo.

– Zašto?

– Zar nisi shvatio? On je musliman – rekao je mladi grobar.

– Imam mnogo prijatelja muslimana, piju više od mene – dodao je stari grobar.

– Zatim se mole do jutra.

Nasmejali smo se.

Nisam im rekao da sam sinoć pio vino. Nisam im spomenuo ni da je magla zasenila most između boga i mene. Vitgenštajn je govorio da

čovjek treba da prepusti tišini ono o čemu ne može da govori.

Uzeo sam cigaretu koju mi je pružio stari grobar. Uživao sam u ukusu duvana u svojim hladnim plućima, tu nasred groblja.

– Da li je taj tvoj filozof musliman? – upitao je stari grobar.

– Nije – odgovorio sam.

– Da li uopšte postoje filozofi muslimani? – upita mladi grobar.

Stari grobar se uozbilji:

– Preterao si u šali.

– Nije šala, pitam ozbiljno. Da li ti znaš ijednog muslimanskog filozofa?

Stari grobar zastade. Malo se zamisli.

Pogledao sam mladog grobara u oči.

– Ti meni kaži ime jednog hrišćanskog filozofa, a ja ću tebi reći ime nekog muslimanskog – rekao sam.

I dalje smo pušili.

Palo je nekoliko kapi kiše.

– Nadam se da nas neće uhvatiti kiša – rekao je mladi grobar.

– Ne menjaj temu – upozorio ga je stari grobar.

– Ne sećam se imena nijednog filozofa – rekao je mladi grobar. – I ti si hrišćanin, pomози mi.

Stari grobar se počeošao po glavi. Pogleda u otvoreni grob.

– Ima jedan filozof kojeg znam – reče. – Papa.

Kikotali su se kao deca.

Zahvalio sam za cigaretu.

– Bilo bi dobro da potražim Vitgenštajna – rekao sam.

– Stari grobovi se nalaze sa druge strane crkve – uputio me je stari grobar.

– Pa šta ćeš da radiš kada ga nađeš? Svi grobovi su isti – rekao je mladi grobar.

– Kako je to moguće? – upita stari grobar.

– Tela su ista, ali duše mrtvih se spajaju.

– U redu, večeras ću te častiti pivom. Lepo si pričao.

– Biće mi drago.

– Ali pošto su naše duše iste, pivo koje poručim za tebe mogu i ja da popijem.

– Ne može dok si živ – rekao je mladi grobar. – Naše duše ne mogu da se spoje pre nego što naša tela umru.

– Gde si čuo te priče?

– Kad je moj deda posenilio, počeo je tako da govori.

– Znači da se pripremao za smrt – rekao je stari grobar.

Dok sam studirao, igrao sam sa drugovima igru u kojoj smo postavljali pitanje „Ko je najlepší mrtvac?“. Odredili smo tri merila. Inspiracija su nam bili jedan film, jedno oprostajno pismo ili neka reč koju smo čuli na ulici. Svakog dana smo menjali merila i prema njima tražili mrtve. Govorili smo Deniz, Spartak ili Lejla. Oni su doživeli istu sudbinu i otišli u beskonačnost smrti. I mi smo bili spremni za smrt, ali nismo znali ko će prvi da im se pridruži.

– Večeraš ću ti naručiti pivo – obećao sam mladom grobaru.

– A ja ću tebi zauzvrat učiniti neku uslugu.

– Dovoljno će biti da naučiš i kažeš mi imena nekoliko filozofa – rekao sam.

– Važi, dogovorili smo se.

Dva grobara kao da su kopala rupe za sadnice drveća, a ne za mrtve. Dodir zemlje i njena blizina ulivali su svežinu u njihova srca. Vitgenštajn, koji je to znao, prestao je da drži nastavu i radio je u jednoj crkvi kao baštovan.

Obuzeo nas je spokoj koji su širili spomenici, drveće i grobovi.

Nastala je tišina. Zatim je oštar vetar prohujao pored nas.

Grobari su mi se predstavili, upoznali smo se i pozdravili do večerašnjeg viđenja.

– Mrtvi su zauvek dobri – rekao sam dok sam se udaljavao. – Kada smo uz njih, vidimo beskraj u sebi.

– Ej! – doviknu mladi grobar. – Da nisi ti ipak filozof?

– Večeras ćeš, uz pivo, zaključiti.

– Ne boj se greha, prijatelju moj, popij i ti. Pijanci su nevini koliko i mrtvi.

Nisam imao nameru da pokvarim ukus vina na npercima, koje sam sinoć popio iz Firuzine čaše.

Odjednom je počeo pljusak.

Otvorio sam kišobran.

Obilazio sam grobove iza crkve. Hodao sam među ukrašenim mermernim spomenicima, jednostavnim obeležjima i keltskim krstovima.

Pored grobova starih ljudi nalazili su se i grobovi mladih i dece. Smrt je bila jednako udaljena od svakog.

Neki spomenici su propali, neki su bili izvrnuti a natpisi na njima su se izbrisali.

Sve je zaraslo u travu. Teško sam stigao do zida na zapadnoj strani.

Dok sam gledao prema crkvi, među nadgrobnim spomenicima video sam ženu u belom mantilu. Čučala je na kiši, pored jednog groba.

Shvatio sam da sam pronašao Vitgenštajna.

Blago sam se nakašljao.

Žena u belom mantilu podigla je glavu i pogledala me.

– Jeste li mrtvi ili živi? – upitala je.

– Živ sam.

– Kako da vam poverujem?

– Da li mrtvaci kašlju?

– Glas vam je prigušen i dolazi iz dubine.

– To je zbog hladnoće. I ne verujem da mrtvaci nose kišobrane.

Kosa joj je bila mokra od kiše, a skutovi mantila blatnjavi.

Čučnuo sam pored nje i zaštitio je kišobranom.

– Ja sam siguran da vi niste mrtvi – rekao sam.

– Kako?

– Hladno vam je. Ruke vam drhte od hladnoće.

– Jedva sam našla ovaj grob – rekla je.

Nije bilo lako naći ga. Nije imao nadgrobni spomenik, već samo vodoravnu nadgrobnu ploču. Bio je prekriven blatom i borovim iglicama.

Crvene ruže raspoređene po njemu bile su mokre kao i ženina kosa.

U čelo ploče bile su postavljene male lestve veličine raširenog dlana. Unaokolo je stajalo nekoliko metalnih novčića.

– Pokisli ste. Ako i dalje ostanete tu, razbolećete se – rekao sam.

Nebo su prekrili crni oblaci iz kojih je lila kiša.

– Bol mi još nije prošao – rekla je žena.

– Šta mislite, šta će vam odagnati bol? Kiša ili Vitgenštajn?

Uzela je jednu ružu sa groba.

Bilo je jasno da joj niz lice uz kišu teku suze.

- Muž me je juče napustio – rekla je.
- Nisam znao šta da kažem.
- To što ćete nazepsti na Vitgenštajnovom grobu nimalo vam neće pomoći – rekao sam.
- Da li verujete u sudbinu? – upitala je.
- Samo kad je reč o ljubavi – odgovorio sam.
- Možda je tako najbolje.
- Dobro, da li je Vitgenštajn verovao u sudbinu? – upitao sam.
- Ne znam – promrmljala je.
- Ako je tako, zašto ste onda ovde?
- Možda Vitgenštajn, koji je znao sadašnjost, zna i šta će biti sutra
- odgovorila je.
- Zar je to moguće? – začudio sam se.
- Juče nam je bila godišnjica braka. Spustila sam nekoliko knjiga sa police da bih izabrala pesmu. Jedna od njih je pala na pod. Pročitala sam red na otvorenoj stranici: „To da će se sunce ponovo roditi sutra samo je pretpostavka, mi ne znamo da li će se roditi sunce”. Pogledala sam korice. Bila je to Vitgenštajnova knjiga iz filozofije. Kupila sam jednu lepu čestitku za svoga muža. Na njoj sam napisala te reči i ispod dodala: „Ne mogu biti sigurna u sunce, ali sam sigurna u našu ljubav”.
- Ženin glas je zadrhtao.
- Uveče se moj muž nije vratio kući – nastavila je. – Telefon mu je bio isključen. Tada sam primetila pismo koje je ostavio na svom pisaćem stolu. Napisao mi je da voli drugu, da je to odavno hteo da mi kaže, ali da nije znao kako. Pogledala sam u orman, odneo je i svoje stvari.
- Stisnula je ružu u ruci. Zajecala je.
- I patnja ima svoj vek, draga gospođo, brzo će proći – rekao sam.
- Uhvatila me je za ruku. Naslonila je glavu na moje rame.
- Gospođa Azita je bila u pravu kada je rekla da su mrtvi zauvek dobri.
- Mrtvi ne znaju šta je zlo, nikoga ne povređuju, ali je i njima ljubav nekada nanosila bol.
- Ja sam sada mrtva. Moj život se završio – izgovorila je žena.
- Kad sam bio mali – ispričao sam – moja tetka po ocu se razbolela. Deci koja su je obilazila rekla je da će uskoro umreti.

„Pred vama je dug život, iskoristite ga najbolje što možete” – rekla je. Sledećeg dana digla se oluja, jedno od dece je stradalo u poplavi. Moja tetka je još živa.

– Ja sam ono dete koje je odnela voda.

– Ne treba da govorite tako o sebi ako ne možete da tvrdite ni da će sunce sutra izaći.

Podigla je glavu i pogledala me u oči.

Nasmešio sam se. I ona je htela da se nasmeši, ali je oči, umorne od plakanja, nisu poslušale.

– Da li želite da vam pročitam jednu pesmu? – upitao sam.

– Ja sada nosim svoju knjigu sa sobom. – Iz džepa mantila izvadila je Vitgenštajnov *Traktat*. – Pročitajte mi nešto odavde.

– Ličite na Vitgenštajna – rekao sam.

– Zaista?

Prvi put sam joj u očima video živost.

– I on je uvek sa sobom nosio jednu knjigu koju bi našao dok je bio u ratu.

– Jesu li to bile pesme?

– Ne, Tolstojeva knjiga *Suština jevanđelja*. – Nikad nisam čula za nju.

– Vitgenštajn ju je pronašao za vreme Prvog svetskog rata u knjižari u jednoj varošici. Zbog rata u knjižari nije bilo knjiga, jedino je ova ostala. Vitgenštajn je pomislio da je to znak sudbine. Nikada se nije odvajao od knjige kao da je u tim rečima pronašao Boga.

– Mislila sam da je on bio ateista.

– Kada je krenuo u rat, bio je.

– Znači, tamo se promenio...

– Da vam ispričam priču o vojniku koji nije verovao u Boga – nastavio sam. – Kada je pre sto godina okupatorska grčka vojska tamo kod nas pobeđena, za sobom je ostavila mrtve i zarobljenike. Neki vojnici su se sakrili kod seljaka da ne bi pali u ropstvo. Jedan od njih je ostao u našem selu i promenio ime. Iako su ga prihvatili, seljaci muslimani su mu se rugali zato što je hrišćanin. Jednoga dana vojnik to nije mogao više da podnese. Rekao im je: „Nemojte da me ponižavate. Ja nisam hrišćanin, ja ne verujem u Boga.” Takav strah se nikada nije video u ovom viševjekovnom selu, čak ni kada je došla neprijateljska vojska. Danima su svi bili zatvoreni u kućama.

Kada su se ohrabрили da izađu, rekli su vojniku: „I hrišćanstvo je dobro, samo nemoj da budeš bezbožnik.”

Kiša je iznenada stala.

– Ja verujem u Boga – rekla je.

– Ako verujete, on će vam pomoći.

– Ulivate nadu...

– Vidite, kiša je prestala. To je dobar znak – zaključio sam.

Zatvorio sam kišobran. Nad nama se kao veliki prozor otvorilo nebo.

– Da vidimo šta kaže Vitgenštajnova knjiga – rekla je.

Nasumice sam okrenuo stranu. Pročitao sam prvi red koji sam ugledao.

– Svet srećnog čoveka razlikuje se od sveta nesrećnog čoveka.

Bili smo umorni od kiše. Duboko smo disali.

– Jutros sam želela da umrem ovde, a sada želim da se oporavim – rekla je.

– Oporavićete se.

Iz džepa sam izvadio maramicu i obrisao ženino lice. Bila je kao dete koje ne može da pomogne sebi. Ruke su joj drhtale.

– Zašto ste vi došli ovamo? Jeste li i vi povređeni?

– Došao sam da slušam večni dah mrtvih – rekao sam.

– Zašto?

Nebo koje je do malopre bilo tmurno počelo je da se razvedrava.

– Oblaci se razilaze – rekao sam.

– Zašto?

– Kiša se umorila...

– Ne pitam vas to, već vas pitam šta vas je dovelo na groblje.

– Kada čovek zagazi u nešto, ne može da sagleda celinu. Da bi sagledao celinu, mora da izađe izvan.

– Je li to izvan ovde?

– Mislim da jeste.

– Mrtvi su izvan života, a vi ste došli ovamo da biste sagledali život, zar ne?

– Među mrtvima ne osećamo smrt već život – odgovorio sam. – Smisao postojanja ne možemo dosegnuti dok se ne približimo nepostojanju.

– Mogu li mrtvi da ga dosegnu?

– Nadam se...

– Šta ako ne mogu?

– Onda ćemo propustiti priliku da shvatimo ovaj svet.

– Da li zbog toga čovek najmanje poznaje sebe? – upitala je. – Zato što ne možemo da vidimo sebe spolja...

– Skloniji smo da razumemo druge nego same sebe. U stvari, mi sebe možemo da vidimo tuđim očima. Drugi ljudi su naše ogledalo – rekao sam.

– Mi smo sada jedno drugome ogledalo, zar ne?

– Mi smo, u stvari, ovde da bismo našli ogledalo u kojem ćemo se oboje istovremeno ogledati.

– Gde je to ogledalo? – upitala je.

– Ispod ovog nadgrobnog spomenika.

Oboje smo pogledali grob ispred sebe.

– Smrt je prava čarolija – rekla je žena.

Zavrtelo mi se u glavi. Vid mi se zamutio.

– Smrt nije suprotnost životu već njegovo ogledalo – rekao sam.

– Shvatila sam... – mirno je rekla.

– Svi to razumeju, ali ne mogu da ga pretoče u ideju.

– Nisam mislila na to, htela sam da kažem kako sam, kada ste vi došli, pomislila da ste mrtvi. Govorite kao da ste sa onoga sveta.

Nasmejao sam se.

– Došao sam sa onog sveta da bih vama pomogao – rekao sam.

– Iduće nedelje na današnji dan je Vitgenštajnova godišnjica smrti. Da li ćete i tada doći ovamo?

– Kad god Vitgenštajn pozove, ja ću doći.

– Zaista?

– Vama više neću biti potreban. Vaš bol će uskoro proći – rekao sam.

– Bezmalo da vam verujem – rekla je.

– I ja.

– Meni?

– Hteo sam da kažem da i sam bezmalo verujem sebi.

Smejući se, uhvatila me je za ruku.

– Vi ste jedan dobar mrtvac – rekla je.

– I vi – rekao sam. Zatim sam dovršio misao: – Vi ste jedno dobro živo biće.

– Ima li nekih novosti za mene sa te strane – pitala je.

Pogledao sam je u oči. Bila je ozbiljna.

– Dolazim od Vitgenštajna – rekao sam. – Zamolio me je da vam kažem sledeće: Život se sastoji iz dva dela, proživljenog i neproživljenog. Važan deo je onaj koji još nismo proživeli.

– Zaista?

– Da.

– Mogu li da vas poljubim u obraz? – upitala je.

– Ljubljenje mrtvaca donosi nesreću – rekao sam.

Nagnula se i dok me je ljubila u obraz, izgovorila: – Ja sam ionako nesrećna.

Oblaci sa severa odjezdili su brzo kao voda. Nebo se razvedrilo, unaokolo je sinula svetlost.

Pre nego što smo ustali, oboje smo dotakli spomenik. Uprljali smo se blatom koje je pokrivalo Vitgenštajna.

Žena u belom mantilu uhvatila me je podruku.

Hodali smo polako. Dok smo prolazili ispred crkve, gledali smo vrapce koji su sletali na grobove.

Žena me je čvršće stegla.

Kažu da niko ne odlazi sa groblja onakav kakav je došao.

Putem kojim smo došli sami vraćamo se u društvu.

Dok smo se kretali Putem svih duša, budilnik iz kuće sa leve strane začuo se šest puta.

Čovek na prozoru je još uvek gledao napolje. Duga kosa padala mu je sa obe strane na vrat kao mrtvo lišće.

Kučuk Mehmet

Ružičasto ogledalo

Dok su ljudi sedeli u Kevinoj kući, pili jak čaj i pričali priče, uletela je Žena za ožiljkom na licu. „Gde su mi ćerke? Pronađite ih!”, vikala je. Bleda noć se vukla sporo kao taljige, a prigušeni plamen lampe je pobledeo. Okruženima dimom duvana, dah im je zastao, a lica su im se skamenila. Spolja se poput jauka začuo glas Emira Halita. Kleknuo je kraj ulaza i vikao: „Udario je grom, udario je grom!”

Noćna tmina je gutala čoveka. Emir Halit i moj tada četrnaestogodišnji otac noću su čuvali ovce na južnim brdima natkrivenim zvezdama i spuštali se u bezdane beskrajne vasionne. Emir Halit bi zatvorio oči i svirao frulu, a moj otac opružen na zemlji udubljavao bi se u beskraj neba. Preko njih bi tiho prelazio crveni vetar. Moj otac, koji je vrteo prstima uprazno, odjednom bi poželeo da uhvati zvezde padalice i svaki put bi imao istu želju. Bio je spreman da poveruje da će, ukoliko mu se jednoga dana želja ispuni, to biti zbog milosti zvezda. Za njih je noć bila veličanstven dom. Psi bi se ispružili po zemlji a klepetuše ovaca polako bi utihnule. Mesečina bi u pratnji Halitove frule kapala kao bistra voda.

Te noći, dok su se zvezde blago ljuljale, odjednom je nebo razdvojio grom. U mraku se na mog oca spustila munja kao handžar i sve pretvorila u prašinu i dim. Vrisnuo je i nepomično se zakucao za zemlju. Stado se razbežalo, a psi nisu znali na koju će stranu. Svet je skliznuo u mračan bunar. Leva strana tela moga oca sva se iskrivila a unaokolo se širio miris izgorelog mesa. Emir Halit, koji je malo dalje ispustio frulu iz ruke, osvrćući se oko sebe i pažljivo gazeći, približio mu se. Kada je video telo moga oca, koje je vonjalo na meso i žar, pao je na kolena i od straha nije uspeo čak ni da zaplače. Shvativši da neće moći ništa da uradi, ostavio je pse pored njega da ga čuvaju i leteći stigao pravo u selo. Kao povetarac je prohujao niz doline, kroz potoke i pored noćnih ptica.

Kada su seljaci to čuli, konjskim kolima su stigli do vrha i pored moga oca zatekli Kodžu Ismaila. Čobani nisu imali običaj da ostavljaju stada bez vlasnika. Kodža Ismail, koji je uvio telo moga oca u ćilim, rekao je: „Mrki medved mi je rastrgao ovcu i prateći ga, došao sam ovamo.” Kodži Ismailu su dali konja da ode do svog stada na Mangal planini. Moga oca su stavili u kola i doneli ga u selo.

Kada je posle dva dana otvorio oči, otac nije mogao da shvati kako je sa zvezdanog vrha dospao u tu seosku sobu. Staroga Osa, koji je plakao iznad njegovog uzglavlja, upitao je: „Šta se desilo?” „Pustili ste stado na polja susednog sela, pa je njihov starešina došao i pucao na vas”, odgovorio mu je. Ljudi nisu imali hrabrosti da se ljute na zemlju i na nebo, ali su im srca uvek bila spremna na ljudsku svirepost. Stari Os, koji je slagao da se moj otac ne bi uplašio, čitao je molitve koje dugo nije uzimao u usta i izgovarao reči protiv uroka. Moj otac je zaspao i istinu je saznao ujutru, od četvorogodišnjeg bratanca Kučuk Mehmeta, koji ga je dotakao po izgoreloj ruci i probudio ga. Ispričali su mu kako se sve dogodilo. Otac je mesecima ostao u krevetu, u košmarima u kojima su se nebo i zemlja tresli i goreli.

Vest da se mladić u koga je udario grom spasao zahvaljujući anđeoskim krilima proširila se sve do svete zemlje u Arabiji. Jedan bogat čovek koji se vratio sa hadžiluka došao je da poseti moga oca. Svratio je u naše selo pre nego što je otišao u grad Hajmanu sa četiri natovarena konja i dva čoveka, mom ocu dao urme, vodu iz zemzema⁷ i džepno ogledalce ukrašeno šarama ruže. Zemzem je svakog dana davao sve više snage mom ocu, ogledalce sa šarama ruže pokazalo mu je kako će izgledati kada ozdravi, dok su urme najviše obradovale Kučuk Mehmeta. Pošto u zemlji nije bilo dozvoljeno da se ide na hadžiluk, oni koji bi pošli na put prelazili su granicu krećući se mračnim dolinama. Seljaci su gledali bogatog hadžiju iz grada kao da gledaju ukrašenog konja, pušili su njegov duvan i slušali njegove priče o putovanju. Naše selo nije imalo bogataše; jedina nada je bila da stari Os pronađe skriveno blago koje je godinama tražio.

Kad je Kučuk Mehmet, koji je odrastao na stepskoj zemlji, posle nekoliko godina učio školu u Hajmani, učiteljica je jednoga dana

došla u odeljenje sa nekim stranim novinama i deci pričala o zemlji koja se zove Amerika. U tim novinama je pisalo je da su se tokom oštrem zime u dolini Hajmana smrznula i umrla dva čobanina i četiri stotine ovaca. Deca su radosno pljeskala zbog pominjanja njihovog sela, a učiteljici je zbog toga bilo drago, bez obzira na događaje.

Kučuk Mehmet je učiteljicu, koja mu je pokazala novine *Čikago dejli tribjun* od 26. novembra 1953. godine, upitao: „Da li se za ovaj slučaj čulo i u Arabiji?” Učiteljica je odgovorila: „Nemojte da razmišljate o Arapima u pustinji. Oni ne mogu da čitaju slova u ovim novinama. Pošto smo se mi odrekli arapskih slova, naši svetovi su se razišli.” Kučuk Mehmet se iznenadio isto onoliko koliko i učiteljica kada je saznala da se moj otac spasao od udara groma. Dok nije umro mlad od leukemije, bio je u nedoumici da li da najpre ide u zemlju koja se zove Amerika ili u Arabiju.

Učiteljica, koja nije mirisala na ovu zemlju, već na neke strane privlačne mirise, svaki dan bi dolazila sa nekim novim znanjem i govorila: „Nepismenost nije neznanje već pogrešno znanje, toga ćemo se osloboditi.” Kučuk Mehmet, kao i četiri stotine učenika spremnih da sa divljenjem prate priču učiteljica u školi, nije mogao da razume neke njihove reči, ali je verovao da njegova učiteljica sigurno zna kuda on treba da ide. Kada je jednog dana njegova majka došla u školu, Kučuk Mehmet je to i njoj rekao. Tada je, postidevši se što je njegova majka pored njegovih učiteljica u šalvarama i marami i što ne zna turski, brzo istrčao iz dvorišta. Svoju majku, koja je potrčala za njim, sa čežnjom je zagrlio tek u jednom mračnom kutku. Svako dete do kraja života nosi sa sobom miris majke i kad umire seti ga se tokom poslednjeg izdisaja. Ali Kučuk Mehmet, koji se mučio pod težinom činjenice da nije ni varošanin ni Turčin, nije govorio kurdski sa svojom majkom da ga neko ne bi čuo i požalio se učiteljici na njega. Majka nije imala drugog izbora nego da veruje da je to dobro za njenog sina. Bili su siromašni i spremni da se vežu za sreću čije ime nisu znali. Od vremena Fermanova dva pokojna brata, Kučuk Mehmet je bio prvi u selu kojeg su poslali da uči u gradu. Ali sudbina je znala nešto što ostali u dolini Hajmana nisu znali, pa ni on nije imao sreće da uči i dugo živi.

To su bila vremena kada su lekari od bolesnika krili dijagnozu raka da im smrt ne bi mučila srca. Onoga dana kada je u Ankaru stigao

američki predsednik Ajk Ajzenhauer, za koga se godinama interesovao, Kučuk Mehmet je počeo da povraća krv. To je bila njegova prva godina na univerzitetu. Sedamsto hiljada ljudi okupljenih u Ankari, koja je imala petsto hiljada stanovnika, radosno je mahalo turskim zastavicama sa jednom zvezdom i američkim zastavicama sa četrdeset devet zvezdica. Strani novinari su svojim agencijama slali vesti o industrijalizovanoj, modernoj i naprednoj zemlji na brdovitom, smeđem i škrtom tlu. Oduševljenje kojim je masa dočekala Ajzenhauera, dok je pozdravljao narod iz kola sa otvorenim krovom marke *linkoln*, ostalih od Ataturka, nije moglo da se izrazi rečima.

Stanovništvo Ankare, koje se cele prethodne nedelje bavilo čišćenjem grada, zabrinulo se zbog kiše koja je padala nekoliko dana ranije, ali kada je ujutru kiša stala, ljudi su ispunili Ataturkov bulevar sa nadom da će uživo videti Ajzenhauerov osmeh. Dok je Ajk Ajzenhauer prolazio kroz jedanaest glavnih gradova na tri kontinenta, kroz Rim, Teheran i Karači, jedna žena je u znak sećanja na njega u Pakistanu svojoj novorođenoj bebi dala ime Ajk Han. Ali surova smrt nije sačekala ni da novorođena beba napravi prvi korak da bi uzela dušu Kučuk Mehmeta. Za Kučuk Mehmetom, koji je umro mlad, njegova majka je na kurdskom ispevala tužbalice, na turskom ga zvala „sokole moj” i najviše plakala što joj se sin oprostio od ovog života a da se nije zaljubio. Kao što je rekao pesnik:

*Ej, mrtva, slepa vrata pakla, đavole prokleti,
Udalji nas od muka i grehova, lalo
Patnja i smrt su neizbežni,
Ali neka ljubav bude hrana života našega.*

Niko nije pominjao reč rak kao da se radi o krvoločnom vuku koji će se pojaviti čim se pomene. Rak su svi nazivali „to”. Moj otac je mislio da je cenu toga što mu grom nije uzeo život platio Kučuk Mehmet i, kao svi ostali, govoreći o „tome”, proklinjao je rak.

Svaka smrt ostavi prazninu u onima koji ostanu. Kada je moj otac u bolnici među Kučuk Mehmetovim stvarima primetio džepno ogledalce sa ružinom šarom, shvatio je to bolje. Uzeo ga je i pogledao ga kao da će u njemu videti Kučuk Mehmeta, ali se susreo

sa svojim crvenim očima. Setio se kako se igrao sa Kučuk Mehmetom dok je ležao posle udara groma. Posvađana deca se ne razdvajaju već nastavljaju da pričaju preko predmeta. „Ej, ogledalce sa ružinom šarom, reci Kučuk Mehmetu da idemo zajedno na izvor.” Kučuk Mehmet bi odgovarao: „Ružičasto ogledalce, reci mom stricu da ću sa njim ići svuda kada ozdravim.”

Dok su moj otac i Kučuk Mehmet toga dana razgovarali preko ružičastog ogledala i udubivši se u njega prelazili u neki drugi svet, došao je fotograf Tatarin da ih fotografiše. Kad je to čuo stari Os, potrčao je i presekao Tatarinu put. „Ne dozvoljavam ti da fotografišeš ovu decu”, rekao je. Da je stari Os onoga dana dozvolio, moj otac i Kučuk Mehmet imali bi zajedničku fotografiju sa ovog sveta. Ali iza njih je ostalo samo njihovo ogledalce, koje je bogati Hadžija dao mom ocu kad ga je posetio posle udara groma, a moj otac ga poklonio Kučuk Mehmetu kada je ovaj pošao na univerzitet. Sada je voljom smrti vraćeno mom ocu.

Bruk

Voćnjak

Našao sam se sa Firuzom u poslednjoj uličici u južnom delu grada. Put je odavde izlazio na pašnjak koji je vodio prema selu Grantčester.

- Nisi doručkovala, zar ne? – upitao sam.
- Naravno da nisam – odgovorila je Firuza.

Bicikle smo zaključali jedan za drugi i naslonili ih na ogradu. Firuza je nosila farmerke i bordo majcu.

– Da vidimo da li se tokom zime nešto promenilo u Grantčesteru – predložila je.

– Prošle jeseni posetila me je mlađa sestra. Nju sam poslednju dovodio ovamo – rekao sam.

- Gde ti živi sestra?
- U Turskoj. Pošto ja ne mogu da idem tamo, ona je došla ovamo.
- Da li često dolazi?
- Videli smo se prvi put posle sedam godina.
- Kada ćeš ti moći da odeš?

– Kad se moj pravni status promeni... Ne mogu da znam... – rekao sam.

Stavili smo naočare za sunce i polako se šetali stazama između travnjaka.

Otkako se juče vreme prolepšalo, nebo je bilo čisto. Sunce je grejalo.

- Jesi dobro spavao? – upitala je Firuza.
- I previše...
- Verovatno nisi ni kročio iz kuće.
- Poslušao sam tvoju majku i juče sam otišao na groblje.
- Zar već? – upitala je.
- Sada razmišljam o tome zašto ranije nisam išao na groblje.
- Ali juče je padala kiša...

– Poneo sam kišobran. Sreo sam jednu ženu koju je napustio muž.
Plakala je na groblju.

– Žene koje plaču na groblju... – ne završi misao Firuza.

Hodali smo ćutke.

Gledali smo široku livadu prekrivenu crvenim bulkama i žutim narcisima.

Iz trave je iskočio zec. Stao je ispred starog para koji je dolazio iz suprotnog pravca.

Starica se nagnula i približila mu lice.

Kada smo im prišli, i ja sam se sagnuo. Žena se nasmešila.

Starac je i dalje stajao i obratio se Firuzi: – Kakav lep dan.

– Fantastičan – složila se Firuza.

– Idete li u voćnjak? – upitao je starac.

– Da.

– Moja supruga i ja se već četrdeset godina svake nedelje šetamo ovuda.

– Lepota ponavljanja... – rekla je Firuza.

– Dobro ste rekli – složio se starac. – Kad smo bili mladi, dok smo se šetali ovim putem, sretali smo stare parove. Sada smo mi ostarili i srećemo vas.

– Četrdeset godina... – rekla je Firuza.

– Slušajte... – rekao je starac.

Osluškivali smo livadu. Slušali smo poljske ševe.

– Ove ptice, žuto cveće i reka oduvek su bili ovde – nastavio je starac.

Jedan vodomar je uzleteo i odlepršao dole prema reci.

– Da li biste popili čaj sa nama? – upita Firuza.

– Ah, draga gospođice, nama je mnogo da još jednom pređemo ovaj put. Ali svakog ponedeljka ujutro idemo u voćnjak. Ako jednog ponedeljka poranite, moći ćemo tamo da popijemo čaj.

– Danas je poseban dan – rekla je Firuza.

Starac se nasmešio: – Da nije možda godišnjica vašeg poznanstva?

Zec se okrenuo i izgubio u visokoj travi.

Dok se starica uspravljala, uhvatio sam je podruku i pomogao joj.

– Danas je godišnjica smrti Ruperta Bruka – rekla je Firuza.

– Jedna grupa mladih je jutros u voćnjaku održala pomen – setila se starica.

– I mi ćemo da održimo pomen – odlučila je Firuza.

– Danas mi je jedan gospodin pročitao Brukovu pesmu *Vojnik* – rekla je starica, misleći na svoga muža.

Pogledali su u mene.

– I ja ću da je pročitam – rekao sam.

– Trebalo bi da je pročitaš – predložio je starac.

– I moj deda je, kao Bruk, poginuo u Prvom svetskom ratu – rekla je starica.

– Da mladima ne pričamo o smrti – predložio je starac.

– U pravu si – složila se žena.

Pozdravili smo se sa željom da se opet vidimo. Kao i mi, i oni su nastavili svojim putem.

Rekom koja je tekla u dnu livade, jedan čamac je plovio prema jugu.

Jedna devojka je krmanila veslom, dok su još dve sedele i pevale na sav glas: – *And a river of green is sliding unseen beneath the trees...*

I Firuza je pevušila.

Zelena reka nevidljivo je klizila ispod drveća.

Prolazeći stazom između kopriva i zelenog klasja, posle sat vremena stigli smo do voćnjaka.

Ušli smo u kafe, stali u red.

Uzeli smo pogačice, med, slatku pavlaku i lonče čaja.

Sa poslužavnicima u rukama seli smo u baštu za sto ispod drveta.

– Uželega sam se ovdašnjih pogačica i slatke pavlake – rekla je Firuza.

Terajući pčele koje su sletale na poslužavnik, dodao sam: – Nedostaju i pčelama.

Nasuo sam čaj.

Nabubrele pogačice presekli smo napola i namazali ih pavlakom i džemom.

Radost zajedničkog doručka u voćnjaku...

Dok smo ispijali čaj, pogledi su nam se sreli. Ukus čaja se menja u zavisnosti od toga s kim ga pijemo.

Sunce se probijalo kroz krošnju jabukovog drveta iznad nas.

Otvorio sam brošuru koju sam uzeo u kafeu i pronašao stranicu o Rupertu Bruku. Pročitao sam njegovu pesmu *Vojnik*.

Firuzi me je slušala sklopljenih očiju.

Voćnjak se proširio, nekoliko cvetova je otpalo sa grana.

– Ovo je tvoja struka – rekao sam. – Kako bi protumačila početak pesme?

Pružio sam joj brošuru. Firuzi je pročitala prve stihove:

Ako jednog dana umrem, samo ovako misli o meni:

Jedan deo tuđe zemlje

Ubuduće će večno biti Engleska.

Pogledala me je.

– Šta misliš, da li se strana zemlja na kojoj je sahranjen jedan vojnik smatra osvojenom? – upitao sam.

– Govoriš o spokoju imperijalista?

– Raspravljali smo o tome na jednom seminaru pre neki dan – rekao sam.

Razmišljali smo o grobu Ruperta Bruka na jednom egejskom ostrvu.

– Može da se protumači i drugačije – rekla je Firuzi. – Svaki vojnik nosi sa sobom svoj dom. Gde god da umre, s njim je i miris zemlje na kojoj je rođen i odrastao.

Za susednim stolom sedela je veća grupa ljudi. Oko njih su trčala i igrala se deca. Jedno dete je palo i zaplakalo. Mlada žena je ustala i pomogla mu.

– Ako bi ovde bio sahranjen, šta bi za tebe bila ova zemlja? – upitala je Firuzi.

Ćutao sam.

Pojačao se cvrkut ptica.

– Zemlja na kojoj bih ovde ležao bila bi večno dolina Hajmana. Nada mnom bi duvao crveni vetar.

Čuo sam pucketanje grana.

Firuzi mi je pružila parče pogačice s pavlakom.

– Da li znaš da je Bruk zapravo imao sreće što nije poginuo na frontu, već se razboleo i umro na putu za front – reče.

– Zašto?

– Spasao se bola koji bi mu nanelo ubijanje.
Jedan listić se probi kroz grane i pade mi u krilo. Podigoh ga i spustih ispred Firuze.

– Ko je po tvom mišljenju najveći ratni pesnik? – upitah.
Pogleda me u oči.

– Da li pitanje ima nastavak? – upita.
– Rupert Bruk ili Emili Dickinson?
Nasmejala se. – Pročitao si *Lovca u žitu* – rekla je.

– Da.
– Da li se sećaš odgovora u njemu?
Klimnuo sam glavom.

– Ja svoj glas dajem Bruku – rekla je.
– Zato što je odavde?
– Možda. Njegove reči znače nam još više kad pomislimo da je u ovoj bašti proveo izvesno vreme sa Kejnsonom i da je jedne večeri punog meseca plivao sa Virdžinijom Vulf dole u reci.
Deca koja su jurcala počela su da se penju na drvo pored nas.

Ovoga puta sam ja postavio pitanje: – Da želiš da te ovde sahrane, šta bi ti ova zemlja značila?

– Samo sam jedanput pomislila da ću umreti na nekom drugom mestu. Kada sam pre tri godine odlučila da se vratim u Iran. Zaista sam rešila da odem. Čak sam na ramenu istetovirala uspomenu na svoj život ovde.

– Pa zašto nisi otišla? – upitao sam.
Sačekala je malo pre nego što je odgovorila:
– Ispričaću ti, ali ne danas, jer ono što ću ti reći ima veze sa ženama koje plaču.

Pogledao sam je da bih video izraz njenog lica.
Firuz je popila poslednji gutljaj iz šolje i ponovo nam nasula čaj.

– Šta si istetovirala? – upitao sam.
– Ružu – odgovorila je.
– Ruža na koricama knjige tajni...
– Čovek ponekad u jednom opisu pronade beskrajno mnogo značenja – rekla je.
– Jednog dana ćeš otići – rekoh. – U Iranu ćeš ružu drugačije doživljavati.

– Kada se ti budeš vraćao u svoju zemlju, hoćeš li napraviti tetovažu? Uspomenu odavde...

– Ne verujem – rekao sam.

Pošto smo čuli znatiželjne glasove ljudi sa susednog stola, okrenuli smo se i pogledali.

Ispod udaljenog jabukovog drveta okupila se grupa mladih ljudi. Jedan mladić je glumio Ruperta Bruka. Nekoliko devojaka obučenih u haljine od pre sto godina napravilo je krug oko njega. Glasno su recitovali.

– Mislim da ponavljaju jutrošnji pomen. Da im pridemo? – upitao sam.

– Malo kasnije.

– Više zavidim pesnicima nego romanopiscima – rekao sam.

– Zašto?

– To što oni rade ne razlikuje se od magije. Govore jezikom nevidljivog sveta, kao čarobnjaci.

Ljudi za stolovima su gledali na onu stranu. Omladina koja je recitovala stvorila je vrtlog. Imali su snagu da privuku sve što se nalazilo u voćnjaku.

– Kad bi se tetovirao, za šta bi se opredelio? – upitala je Firuza.

– Ne znam šta bi moglo da opiše moj život ovde, ne znam... – rekao sam.

– Da li je čovek koji je došao ovamo isti kao onaj koji se vraća?

– Kada sam došao, postojala je realna mogućnost da umrem – rekao sam. – Sada sam kao grana koja oživljava.

– Ono za čim tragaš jednostavno je.

– Zaista?

– Feniks koji se ponovo rađa – rekla je.

Pokazao sam joj mladića koji je glumio Ruperta Bruka, okruženog devojkama.

– Eno, tamo je besmrtna ptica iz legende. Pesnik čije se pesme čitaju i sto godina nakon njegove smrti – rekao sam.

– Stvara se gužva – rekla je Firuza.

Svi su se približavali mladima kao brodovi zahvaćeni ogromnim vrtlogom nasred okeana.

– Kad sam bio mali, u našem selu je živeo jedan starac. Na njemu sam prvi put video tetovažu – rekao sam.

- Šta je predstavljala?
- Mrkog medveda.
- Mrkog medveda?
- Zar ti nisam to ispričao?
- Nisi.
- Ispričaću ti dok se budemo vraćali livadom – rekao sam.
- Želja da joj ispričam priču bila je znak moje ljubavi. Lako je bilo naći priču, ali ja sam brinuo kojim rečima da je ispričam.
- Hoćeš li da igramo nešto? – upitala je Firuza.
- Čini mi se da voliš porodične igre – rekao sam.
- Nasmejala se.
- Da, hoćeš li da igramo „jednu želju”? – upita.
- Važi.
- Traži nešto od mene. Tvoja želja ne sme da bude zahtevna, već ostvarljiva. Vodi računa o ovom pravilu.
- Ti počni, da bih shvatio kako to ide – predložio sam.
- Malo se zamislila.
- Napisaćeš jedan roman u kojem će se pominjati svite za čelo – rekla je.
- Da... – čekao sam da nastavi.
- U taj roman ćeš ubaciti i rečenicu koju koristimo nas dvoje, za koju ćemo samo mi znati.
- Izvodljivo, ali teško – rekao sam. – Napisaću roman, ali ne znam da li ću moći da ubacim svite za čelo.
- Na tebe je red – rekla je.
- Postaćeš suvlasnik ove bašte – rekao sam bez oklevanja.
- Šta?
- Pre nekoliko godina hteli su ovde da podignu zgrade, ali su u poslednjem trenutku sprečeni. Kako bi bio siguran da se to neće ponoviti, vlasnik imanja razmišlja da proda ljudima male komade zemlje. Tako niko neće moći da dira voćnjak.
- Svačija, ali ničija bašta... Dobra zamisao.
- Šta kažeš na to da ti i ja kupimo ovaj ćošak gde sedimo? – pitao sam.
- Nasmešila se.
- Neki glas u meni govori mi da treba da ti verujem – rekla je.

– Ako hoćeš, skoči u provaliju zatvorenih očiju, ja ću te sigurno uhvatiti – odvratio sam.

Firuzi je oklevala.

– Pa dobro, imaš li novca? Ja nemam – rekla je.

– Nemam ni ja – uzvratio sam.

– Šta ćemo onda?

– Uzećemo kredit od banke.

– Ej, revolucionaru – rekla je. – Ako uzmemo kredit od banke, vezaćemo se za ovaj sistem.

– Hajde da se vežemo – složio sam se. – Ali ne za ovaj sistem...

Oboje smo se nasmejali.

– Voliš da menjaš smisao reči – primetila je.

– Nevin sam koliko i oni koji ruži pripisuju druga značenja – rekao sam. – Kao ti.

Nasmejala se.

– U knjizi imam osušenu ružu, hajde da je damo mladima koji recituju poeziju – predložila je.

Deca koja su se do maločas igrala pored nas, vrteći se raširenih ruku, pridružila su se gužvi oko omladine.

– Kakva slučajnost – rekao sam. – Kada smo sestra i ja jesenas bili ovde, i ova deca su bila tu.

– Ovo je mesto koje deca vole.

– Firuzi... – rekao sam.

– Da...

– I ti imaš sestru, zar ne? Sećam se da si je spominjala.

– Imam bliznakinju – rekla je.

Okrenula je glavu na drugu stranu.

– Bliznakinju? – začudio sam se. – Nisam je video na rođendanu tvoje majke.

– Ne živi u Engleskoj.

Otpio sam gutljaj čaja.

– Da li i ona liči na Žilijet Binoš? – upitao sam.

Firuzi me je pogledala.

Nagla se prema meni, unoseći mi se u lice.

– Ja se pored tebe oslobađam svojih grehova – rekla je.

Na njenim usnama, što liče na usne Žilijet Binoš, bili su i osmeh i tuga.

– Da danas pričamo o svojim grehovima? – predložio sam.
– Ne, dan je suviše lep da bismo pričali o grehovima – usprotivila se.

Polako se povukla. Skupila se u svojoj širokoj stolici.

Sa jabukovog drveta iznad nas otpalo je nekoliko cvetića.

Iz džepa sam izvadio ogledalce sa šarom ruže. Nekada davno sam u ovom ogledalu gledao prošlost, ovoga puta sam video budućnost.

– Ovo sada pripada tebi – rekao sam.

Firuz ga je uzela ustručavajući se.

– To je ogledalce tvoga oca, zar ne? Za tebe ima posebnu vrednost – rekla je.

– Zbog toga ti ga i poklanjam – rekao sam.

Prinela je ogledalce licu. Gledala je u njega kao da pada u nekakav bunar za koji niko ne zna, i doseže do skrivene tajne života.

Zatim je rukom prekrila ogledalce.

Žena sa ožiljkom na licu

Teret koji nose nevini

Dok fotograf Tatarin još nije došao u ove krajeve, dolinom Hajmana lutali su vukovi, lisice i jedan mrki medved. Kuće sa hladnjikavim zidovima, psi koji čekaju da zavijaju, izvor koga su napustile mlade, legali su uveče obavijeni mesečinom. U hlebu se oskudevalo, smrti je bilo previše, a ljubav je bila izmešana s krvlju, kao ranjena voda.

Jednog od onih dana kada je sve naokolo ozelenelo, kada su bliznakinje Žene sa ožiljkom na licu iza brda našle dva mladunčeta medveda, selo je živnulo. Mladunčad su hranile mekinjama i brašnom i čuvale od gneva obesne dece. Kada je noću počeo da se pojačava lavež pasa, shvatili su da majka mečka kruži oko sela. Žena sa ožiljkom na licu htela je da puste mladunce. Bliznakinje su plakale. Jednog jutra su zajedno izašle na brdo, ostavile medvediće i gledale kako se kao nevinašca udaljavaju. Prošla je samo jedna noć kada su videle kako deca vuku jedno od mladunčadi za konopac vezan oko vrata. Pre nego što je iko shvatio šta se desilo, drugo mladunče su rastrgli psi u potoku.

Bliznakinje su plakale još više. Od toga dana više se nisu igrale sa decom. Žena sa ožiljkom na licu je raspuštenu decu oterala čak iza brda. Dok su se deca trudila da zatru svoje tragove u potoku i među žbunjem, nisu znala da jedna mrka mečka traži svoje izgubljene mladunce. Već je danima kružila po mirisima majčine dušice i pelina, pela se uz padine i sva zadihana gledala iza stena. Jedna jedina noć majke koja traži svoje mladunce duža je od doživotne patnje. Mrka mečka je napadala sve što joj se našlo na putu i za sobom ostavljala leševe rastrgnutih lisica i vukova.

Kada su deca koja su se tiho sakrila iznenada ugledala mrku mečku, potrčala su ka brdu i tu se našla oči u oči sa Ženom sa ožiljkom na licu. Ona je zgrabila dugačku granu i napravila deci zaklon. Prvo je gađala mrku mečku kamenom, a onda je velikom

granom mahala prema njoj. Osetivši miris svojih mladunaca u okolini, mrka mečka je rikala, a njen bol je odjekivao do najudaljenijih brda i vraćao se. Odozdo se približavao lavež pasa. Kada je Žena sa ožiljkom na licu pogledala u pravcu laveža, odletela je na stene od mečkinog udarca. Čula se pucjava, psi su se sasvim približili. Mrka mečka se brzo udaljila i nestala. Čim su videli tragove krvi u potoku, seljaci su pomislili da su ubili mrku mečku, ali pošto su u blizini našli dva vučja leša, posumnjali su. Uplašili su se velike patnje mrke mečke koja je bila tolika da ni vukove koje je ubila nije pojela.

Do tog dana ime Žene sa ožiljkom na licu bilo je Sadeta. Nekada je pred ogledalom plela kike i gledala svoje kao sunce lepo lice. Zatim se kolo sreće okrenulo, život je prošao. Sadet kaduna, čije je lice unakazila mrka mečka, više nije sela pred ogledalo. Platila je cenu za prolivenu krv dva mečkina mladunčeta tako što je ceo svoj život ovako proživela. Ponekad nevini nose teret grešnika.

Sadet kaduna je rođena u dalekom gradu Ankari. Dok je njen otac kapetan prošao kroz Prvi svetski rat i Grčki rat, ona je izrasla u mladu ženu. Kad joj se otac vratio, s njim je došao i njegov ađutant iz Istanbula. Sadet kaduna se udala za njega, ali reka života nije tekla mutno samo u dolini Hajmana, već i u gradu.

Zbog sećanja na leševe iz rata i košmara, čauš iz Istanbula nije izbijao iz mehana, svađao se i uhvatila ga je samoća skitnica koje nemaju sreće. Jedne noći je svoju ženu proveo kroz mračne sokake i doveo do starog konaka. Shvativši da je upala u svet pijanaca, Sadet kaduna je, ne oklevajući ni tren, otrčala do prozora, skočila na žbunje i do jutra se krila u jednom mračnom kutku. Sutradan se vratila u očevu kuću.

Čauš iz Istanbula je neko vreme dolazio na vrata kapetana koji mu je bio komandant i tražio svoju ženu. Svake noći je dizao mahalalu na noge. Sve granice su nestale, a njegov život je dospeo do ivice provalije. Čauš iz Istanbula, koji je odavno istrošio suze, ni zaplakao nije one noći kada je ušao u njihovu kuću i zasuo ih mecima. Kapetan i njegova žena su ubijeni, a Sadet kaduna je bila ranjena. Čauš iz Istanbula je nestao. Sve žene oduvek dele istu sudbinu i svaka od nje uzima deo koji joj sleduje. Sadet kaduna je odlučila da ode u selo o kojem joj je otac pričao i da sve svoje tragove izbriše u samoći doline Hajmana. Kao što reče pesnik:

*Ne pitajte so – ne zna, ne pitajte zemlju – ne vidi
Žene su bile prve koje plaču
U golim rukama im ogledalo i nož
Ne pitajte vodu – ne zna, ne pitajte lišće – ne vidi
Žene su bile prve koje plaču*

Otac Sadet kadune je u vreme Grčkog rata jedne večeri ranjen u dolini Hajmana i izgubio je svoju jedinicu. Tada je stari Os imao šezdeset godina i kapetana koga je video blizu sela krišom je doneo kući. Iako ranjen, kapetan se posle tri dana digao na noge, utonuo je u mrak, pratio zvukove oružja i pronašavši svoje vojnike, ponovo učestvovao u borbi. Kada se rat završio a on se vratio svojoj porodici, svima je, uz medalju, pokazivao i tabakeru koju mu je poklonio stari Os. Posle mnogo godina, čim je predosetio da se približava nesreća, ćerki je dao tabakeru i rekao joj da, kada ne bude imala kuda da ode, pronađe staroga Osa u dolini Hajmana. Čim je Sadet kaduna trudna i izbezumljena stigla u selo, stari Os ju je prigrlio i zaplakao, i više je suza prolio nego tokom rata kad je dolina plivala u krvi.

Najbliži prijatelji Sadet kadune, koja je posle mesec dana rodila bliznakinje, bili su Keve i Asja. Asja je živela sama, noću je pevala na groblju, a onda dolazila da čuva bliznakinje Sadet kadune. Ponekad bi i devojčice vodila na groblje, igrala se tamo sa njima i stavljala im na glave venčiće od trava sa groblja.

Asja je Sadet kadunu naučila kurdski, a od nje je naučila turski. Dok je slušala Sadet kadunu kako priča o automobilima, gramofonu i telefonu i o tome da sunce ima sedam boja, teško je mogla da poveruje u to. Jednoga dana, dok su zajedno posmatrale dugu na nebu, uverila se. Mislila je da je istorija kakva knjiga puna mrtvih i pitala kada će ponovo početi rat u ovoj dolini. Sadet kaduna ju je upozorila da ono što pričaju treba da ostane tajna i da o tome ne govori. „Ljudi koji žive u gradu, međusobno se ne poznaju”, rekla je. Asja se uplašila. „Zašto?”, upitala je. „Grad je mnogo velik.” Asja je pokušala da u svojoj mašti oživi grad, ali nije uspela. „Pa zašto onda žive tamo?” A kada je čula da se ljudi u gradu greju crnim kamenom

koji se zove ugalj, pitala je: „Kako može da gori kamen?” Mislila je da gradovi idu u nepoznato, dok nepoznato dolazi u selo.

Asja je naučila Sadet kadunu mnogim stvarima: kada u jesen vrane sleću u jatu, nagoveštavaju oštru zimu; da bi deca mirno spavala, najbolji lek protiv komaraca je dim kravlje balege; kada se pojavi duga na nebu, to znači da se lisice pare, a deca koja preskoče dugu, mogu da promene pol po želji; ljubav je stvar sudbine, rastanak strpljenja, smrt iskušenje, a nada jedino rešenje. Sadet kaduna koja je ovo slušala, polako je naučila razliku između sveta u selu i sveta u gradu. Jedan se širio prema unutra, a drugi ka spolja.

Dok je Asja govorila, ponekad bi zastala, slušala crveni vetar spolja i nadala se da će Ferman iznenada doći. Ustajala bi kao da čuje signalno zvono iz daljine, čistila kuću i prostirala oprane prostirke. Čim bi se ujutru probudila iz nekog lepog sna, mladim devojkama pored izvora govorila bi da će uskoro naći svoju sreću. Nije bilo nikoga ko je nije voleo, a bilo je mnogo onih koji su je žalili. Dok su se turkije o njoj prenosile od usta do usta ona je brinula o svojoj neispunjenoj sreći. Molila je boga da svima da ovakvu ljubav, ali da im sudbina bude drugačija. Ponekad bi se onesvestila i buncala: „Dobiću dete.” Mlade devojke su se klele u svoju stariju braću, a Asja u glavu svog pokojnog oca. Nije svima verovala, pa tako nije ni obratila pažnju na priče da je Ferman, kada od nje nije bilo ni traga ni glasa, ubio mrku mečku. „Majka čija mladunčad umru jeste siročće, a Ferman ne bi dotakao sirotu mečku”, govorila je. Sledeće godine priča bi se preokrenula i seljaci bi jedan drugome šaputali da je ovog puta mrka mečka usmrtila Fermana.

Najbolje što je Sadet kaduna naučila od Asje bilo je da se ponekad onesvesti kao ona i da tako olakša sebi brige sa kojima ne može da se izbori. Drugačije ne bi mogla da podnese ovaj život. Dok bi okretala glavu, duboko bi udahnula; vrat, leđa i stomak bi joj bili natopljeni znojem. Jednu noć bi tako ležala, a ujutru bi smirena rano izlazila napolje. Lice bi okretala prema suncu koje se rađa. Pticama bi bacala hranu, a siročad bi ljubila u prašnjavu kosicu. Glas joj je bio lep, i za sebe bi pevala gradske pesme. Trudila se da živi kao da je rođena i odrasla na selu, ali je tokom dugih zimskih meseci bila potištena. Potištenost ju je podsećala na grad i bojala se da jednoga dana ne ostavi ovo mesto i ode. Sve dok nije ranjena u napadu mrke

mečke i dok nije postala Žena sa ožiljkom na licu, nije mogla da se oslobodi ovoga straha.

Brani Tavo

Početak hladnog godišnjeg doba

Tri noći sam tonuo u najljepše snove. Bio sam srećan kao beba. Oči sam sklapao sa lepim snovima i budio se sa njima.

Ali nije potrajalo.

Već dva dana ne mogu da utonem u san, da se spustim na dno tog mračnog jezera.

Već je ponoć.

Moja kazna kad ne mogu da spavam jeste što mi ono što čujem i vidim ne dopire do svesti. Nisam mogao da razumem ni ono što čitam. Ostalo mi je još nekoliko stranica romana *Na zapadu ništa novo*. Kada sam isključio televizor, uzeo sam knjigu u ruke, ali nisam mogao da razumem redove, paragrafe, stranice. Svaki put sam se vraćao na početak.

Na kraju sam odustao.

Ponovo sam podgrejao čaj od lipe, koji već danima kuvam i pijem.

Sa police sam spustio jedan ilustrovani roman. Stavio sam ga iznad kreveta pored glave.

Uključio sam CD-plejer.

Začula se flauta. Melodija koja se polako širila kao da je dopirala iz neke daleke bašte.

Napunio sam šolju čajem.

Kakvu je cenu „ona” mogla da traži od mene? Kada nisam mogao da spavam, tu pošast *insomniju* zvao bih „ona”, ni ime nisam mogao da joj izgovorim. Kao da nije bilo dovoljno što sam otišao iz svoje zemlje, prolio krv, slomio kosti, otišao daleko od majke i oca.

Ali „ona” nije imala milosti i ponovo je došla da me iscrpljuje.

Sve više me je bolela glava.

Glavobolja liči na siromaštvo, čoveka ostavlja bez izbora.

Nisu mi pomogle četiri tablete za spavanje koje sam popio od juče. Niti mi se san približio, niti se bol smanjio.

Popio sam čaj.

Ilustrovani roman koji sam držao u rukama ispustio sam još na drugoj stranici. Ugasio sam svetlo i legao. Navukao sam jorgan preko glave.

Tu se nalazilo jezero sna.

Pogledao sam u tamnu vodu. Spustio sam se sa ivice provalije, ali ostao sam da lebdim u praznini. Nisam mogao da padnem u jezero tamnog sna i da nestanem.

Želeo sam da skočim na dno vode i da se više ne pojavim na površini. Pomislio sam da ljubav prema smrti, skrivena u našoj duši, liči na to.

Nisam se bojavao što ne mogu da spavam dva-tri dana, već sam se bojavao nečeg goreg. Da ne bude kao što je bilo nekad.

Satima sam ostajao sklopljenih očiju, ali otvorenog uma.

Ponekad sam razlikovao glasove sa ulice, ponekad melodiju flaute, a onda bih ih izgubio. Vrteo sam se među beskrajnim nepovezanim mislima kojih nisam mogao da se setim posle jednog trenutka.

Kada sam ujutru u deset sati spustio jorgan s glave, oči samo što mi se nisu rasprsele.

Nisam spavao ni sekunde.

Boleli su me kapci, sve mi je bilo mutno.

Istuširao sam se.

Sipao sam vodu za čaj u električni bokal.

Prišao sam prozoru i gledao kišu kako pada. Da li je počela noćas ili jutros? Nisam mogao da se setim.

Moj mobilni je bio isključen ne od juče, već od preključe.

San je bio moja svetinja. Nisu smeli da ga uznemire ničiji telefonski pozivi.

Kad sam uključio telefon, pogledao sam poruke. Dve su bile od Firuze. *Gde si?*, pitala je. *Pozovi me.*

Odslušao sam tri govorne poruke koje mi je ostavila.

Rekla je da upravo kreće u Iran. Mlađa sestra joj je živela u Iranu i razbolela se. Morala je odmah da krene na put.

Poslednju poruku poslala je sa aerodroma. Samo je ponavljala moje ime *Brani Tavo*. U pozadini se čulo objavljivanje leta.

Nekoliko puta sam je zvao. Telefon joj je bio isključen.

Morao sam da odem do njihove kuće.

Ako pozovem taksi, sitnina koju imam u džepu neće biti dovoljna.

U takvim trenucima dolazilo mi je da glavom razbijem zid.

Seo sam na bicikl. Kao lud sam okretao pedale po kiši. Jedanput sam pao na obali reke. Neki mladi par mi je pomogao da se podignem. Namestio sam lanac, koji je spao s bicikla. Nastavio sam da vozim.

Kada sam stigao do Firuzine kuće, bio sam potpuno mokar. Čak mi se i potkošulja pokvasila.

Pozvonio sam i čekao.

Ponovo sam pritisnuo zvono.

Pogledao sam prozor, zavese su bile navučene.

Pokucao sam. Niko nije otvarao.

Ni zavesa se nije zanjihala.

Pogledao sam naokolo s nadom da će proći neko poznat. U ulici nije bilo nikoga.

Gospođa Azita i Tina nisu mogle da odu u Iran. Firuza mi u poruci nije rekla tako nešto.

Naslonio sam bicikl na zid. Otišao sam do prodavnice na drugoj strani ulice. Zamolio sam za olovku i papir. Napisao sam kratku poruku i ostavio svoj broj telefona. Papirić sam ubacio u prorez za pisma na vratima.

Kada se budu vratile kući sigurno će me zvati.

Nisam mogao da vidim bicikl koji sam naslonio na zid.

Pogledao sam niz ulicu. Dve osobe su vozile bicikle. Vid mi se mutio od kiše i nespavanja, ali bio sam siguran da je jedan od bicikala moj. U ovakvim trenucima siromašni moraju da budu sigurni.

Potrčao sam i povikao za njima.

Stali su i pogledali me.

Bila su to dva mlada momka. Jedan od njih je vulgarno pokazao prst. Drugi je vikao: – Gubi se, idi u svoju zemlju!

Odmah su shvatili da sam suvišan stranac.

Ušli su u sporednu uličicu.

Trčao sam do početka ulice.

Nikoga nisam video.

Kada dođe nevolja, kažu da se druge nižu za njom. Danas je bio moj dan za nevolje.

Neispavanost me je ispunjavala besom. Mogao sam svoju muku da iskalim na ovoj dvojici momaka.

Kada sam stigao kući pokisao kao miš, samo što se nisam onesvestio od umora, prozeblosti i neispavanosti. Odmah sam otišao pod tuš. Ruke su mi se bile toliko smrzle da sam jedva otvorio slavinu. Dugo sam ostao ispod vruće vode.

Nisam prestajao da drhtim. Obukao sam džemper i legao.

Uzeo sam telefon. Hteo sam da čujem Firuzin glas.

U svojim porukama je govorila: *Od juče ti je isključen telefon, da nisi bolestan? Kada bih znala gde stanuješ, došla bih.*

Bezbroj puta sam preslušao iste poruke.

Na kraju sam zamislio sebe na Firuzinom mestu dok me zove sa aerodroma ponavljajući *Brani Tavo*.

Nekada davno je jedan istočnjački majstor, pošto je završio priču o leptiru, koju je pisao cele noći, umislio da je on taj leptir, pa mu je bilo žao što majstor, koji je do jutra sedeo i pisao pod svetlošću sveće, nije mogao da spava.

I ja sam osetio Firuzinu bespomoćnost i strah koji ju je obuzeo dok je pred odlazak u Iran poslednjih nekoliko sati neprekidno pokušavala da uspostavi vezu sa mnom. Bilo mi je žao i nje i sebe jer sam je nasekirao.

Okrenuo sam njen broj, ali telefon je i dalje bio isključen.

Poslao sam joj poruku.

Iznad mog kreveta nalazio se krovni prozor. Pogledao sam u oblačno nebo. U vedrim noćima s mesta gde sam ležao mogao sam da vidim mesečinu i zvezde.

Na tren sam sklopio oči, koje su me bolele od trodnevnog čekanja sna.

Ključ moje kuće sna bio je slomljen. Nije se znalo kada će se vrata na njoj otvoriti, a kada će se zatvoriti.

Malo kasnije sam ponovo otvorio oči.

Kada sam primetio zidni sat, shvatio sam da sam spavao tačno dvanaest sati.

Kao da je cela noć prošla u jednom trenu.

Iskočio sam iz kreveta.

Nisam mogao da se setim gde sam ostavio telefon.

Pao je na pod i podvukao se pod krevet.

Stiglo je nekoliko poruka. Nijedna nije bila od onih od kojih sam ih očekivao.

Samo što nije svanulo.

Još jednom sam pozvao Firuzu. Nije bila dostupna.

Od juče nisam ništa jeo.

Osetio sam glad.

Stavio sam vodu za čaj.

Namazao sam puter i džem na bajat hleb i doručkovao.

Pogledao sam vesti na televiziji.

Da sam pre dva dana slušao vesti o sukobima koji se već dva dana vode u Mogadišu, glavnom gradu Somalije, dešavanja u vezi sa izborom novog predsednika republike u Turskoj i video fotografiju čoveka koga su engleski vojnici mučili i ubili u Iraku, zabrinuo bih se.

Osećao sam se otkinutim od ovoga sveta koliko i Iračanin ubijen mučenjem.

Popio sam dve tablete protiv bolova.

U poslednjim vestima koje sam slušao pre nego što ću izaći iz kuće, izveštavali su da je u Kentu bio zemljotres.

Svratio sam u prevodilačku agenciju čim se otvorila. Od jednog prijatelja Turčina posudio sam novac, a od prevodioca Iranca persijsko-engleski rečnik.

Rekli su mi da izgledam umorno. Žalili su se da se posao postepeno smanjuje. Dogovorili smo se da iduće nedelje zajedno odemo u bioskop.

Danas nije bilo kiše.

Dok sam prolazio kroz podzemni prolaz kraj tržnog centra, video sam napola ispisan grafit. Grafit koji su mladi pokušali da napišu na visokom zidu penjući se na leđa jedan drugome bio je nedovršen. Napisali su „Pesnička umetnost”, ali nisu uspeli da dovrše misao. Poslednja dva slova su bila bleđa, verovatno je mladićima nestalo boje.

Pesnička umetnost. Pre mnogo godina u vreme građanskog rata okupljali smo se u jednoj potleušici. Jedan od nas je tada rekao: „U ratnim uslovima revolucionari kratko žive”. Šta smo mogli da smestimo u jedan kratak život? Svako je ispričao o čemu je maštao. Ja sam maštao o tome da objavim knjigu poezije i da se u čituljama koje će se objaviti posle moje smrti nalazi moja slika sa naivnim

pogledom. Kao Lorka, koji je umro u ratu. Međutim, nisam uspeo ni da sakupim svoje pesme u knjigu poezije, niti da umrem.

Prepešačio sam do antikvarnice „Zapadni front“, u kojoj je radila Firuza.

Morao sam da razgovaram sa Stelom i da uzmem broj telefona gospođe Azite.

Antikvarnica još nije bila otvorena.

Ušao sam u obližnji kafe.

Popio sam kafu, pročitao bulevarsku štampu.

Sve do podneva Stela se nije pojavila.

Raspitao sam se kod zaposlenih u kafeu. Rekli su mi da je antikvarnica bila zatvorena i juče.

Dok sam razmišljao šta da radim, primetio sam da su svi koji su ušli u moj život prošle nedelje u ovom malom gradu nestali u jednom trenutku.

Napisao sam kratku poruku na papiriću i ubacio je u poštansko sanduče antikvarnice.

Šetao sam se niz ulicu. Prošao sam pored bazena i kroz veliki park.

Prošetao sam se pijacom u centru grada.

Bacio sam pogled na namirnice koje su se prodavale na tezgama, razgledao raznobojni nakit, prelistavao polovne knjige. Na svakoj tezgi pažljivo sam proučavao lica prodavaca.

Misli su mi bile vezane za mobilni telefon u ruci. Firuza je mogla da me pozove svakog časa.

Otišao sam do obale reke. Umešao sam se među ljude po travnjacima parka Džizus Grin.

Celo popodne sam proveo tumarajući između ljudi u parku. Oni koji su roštiljali, igrali odbojku, ljubili se, smejali se, sunčali se i čitali knjige bili su srećni.

Video sam poznanike, ali nisam sreo nijedno lice koje sam tražio.

Seo sam ispod jednog jorgovana. Podigao sam glavu i pogledao ružičaste cvetove na drvetu.

Kad bih sada ovde u naručju sunca zaspao, svet bi se i dalje neprekidno kretao.

Možda bih čuo Firuzin glas kad bih se probudio. Pričali bismo o svojim nadama, a ne o grehovima. Posmatrali bismo svoje blago pognute glave, duge tanke prste i jorgovane.

Zazvonio mi je telefon. Uzbuđeno sam se javio.
Zvao me je jedan prijatelj.
Moje slabo srce još više je oslabilo.
Hodao sam uz obalu reke ne znajući šta da radim. Vraćajući se, posmatrao sam čamce koji su plovili niz reku.
Otišao sam do Firuzine kuće.
Zavesa su i dalje bile navučene.
Pozvonio sam, pa pokucao na vrata.
Seo sam pored zida na koji sam juče bio naslonio svoj bicikl.
Sklopio sam oči i zabacio glavu. Sunce mi se slivalo sa čela niz vrat kao topla voda.
Čuo sam žamor dece koja su prolazila pored mene.
Začulo se zvono bicikla. Prošla je jedna devojka koja je razgovarala telefonom.
Usledila je duga tišina.
Zamislio sam želju i otvorio oči. Međutim, kraj mene nije bilo onoga koga sam poželeo.
Polako sam hodao putem kojim sam se juče vraćao smrzavajući se po kiši.
Spavalo mi se.
Kada sam ponovo počeo da spavam posle neprospavanih noći, stigle su posledice. I danju su mi se oči sklapale.
Oči su mi bile mutne i vrtelo mi se u glavi.
Neki su mislili da sam pijan jer sam se teturao u hodu.
Dok sam prelazio na drugu stranu ulice, ne pogledavši semafor, jedan vozač me je opsovao i viknuo: – Pijanduro!
Kada sam stigao do paba „Fort Sent Džordž”, gde sam se prvi put sastao sa Firuzom, sunce je već bilo zašlo.
Seo sam za sto napolju.
Dve gospođe koje su sedele na drugom kraju velikog stola zamolio sam za cigaretu. Da ne bi videle nespretnost neiskusnog pušača, okrenuo sam lice na drugu stranu. Dok sam kašljao od dima, usta sam prekrivao rukom.
Veliki park ispred paba pružao se unedogled, pun zapuštenog drveća. Zeleni travnjaci gde su nekada sahranjene žrtve epidemije kuge sada su bili spokojni. Svetlost kuća sa druge strane činila se dalekom kao zvezde iznad planine.

Želeo sam da vičem kao pijanci.

Rekao sam „doviđenja” i ustao od stola.

Svaki bicikl koji sam video gledao sam kao svoj.

Obavio sam kupovinu kod bakalina.

Kada sam stigao kući, bio sam umoran.

U sredinu polovine hleba stavio sam sir i paradajz i najeo se.

Popio sam čaj od limete.

Televizija je i dalje izveštavala o Iračaninu koga su engleski vojnici mučili i ubili.

Sledeće vesti su bile u vezi sa zemljotresom.

Isključio sam televizor i svetlo i legao.

Nisam znao da li su vrata moje kuće snova otvorena. Sudbina mojih noći zavisila je od jednog slomljenog ključa.

Razmišljao sam o pesmi koja mi se otvorila pri gatanju u knjigu prošle nedelje.

Setio sam se stihova koje mi je Firuza prevela sa farsija na engleski. „Treba da verujemo u početak hladnog godišnjeg doba.”

Vreme je prolazilo.

Prevrtao sam se u krevetu.

Ponavljajući reči koje su govorile o početku hladnog godišnjeg doba, shvatio sam da sam uvučen u vrtlog.

Otvorio sam oči.

Uzeo sam persijsko-engleski rečnik koji mi je stajao iznad uzglavlja.

Ustao sam iz kreveta, ali nisam osetio potrebu da upalim lampu. Bila je dovoljna mesečina koja je obasjavala sobu kroz krovni prozor.

Pod mesečinom sam prelistavao stranice rečnika.

Osećao sam se kao devetogodišnji Bah.

Bah je izgubio majku i oca kad je bio mali. Živeo je kod starijeg brata, koji ga je podučavao muzici. Njegov brat je čuvao pod ključem neke partiture. Bah bi noću, kada svi zaspe, tiho ustajao iz kreveta. Tanke prste bi provukao kroz šipke na ormanu, uzeo bi partiture, čitao ih pod mesečinom do jutra i prepisivao.

Rečnik u mojim rukama bio je vredan koliko i Bahove partiture na mesečini.

Tražio sam persijske ekvivalente za reči koje su bile prikladne Firuzinom jeziku i njenom senzibilitetu. Želeo sam da nađem reči koje veruju u početak hladnog godišnjeg doba.

„Îman beyaverim be agazê faslê serd.”⁸

Deniz

Zemlja ogledala

Dok sam bio mali, bojao sam se da ne postanem nelojalan kao odrasli koji su napuštali selo. Odlazili su ne osvrćući se, ostavljajući za sobom bespomoćnu decu. Seljaci su govorili da je to sudbinski predodređeno i povinovali se tome. Mene je zanimala sudbina moga ujaka Hatipa, kao i zašto, bez obzira na godišnje doba, svojim radiom donosi neku nepoznatu tugu. Dok sam slušao radio, imao sam utisak da kroz ogledalo prelazim u neki drugi svet. U bajkama koje mi je pričala majka, čovek koji je ulazio u neki drugi svet hiljadu i jedan put je izbegao smrt među demonima i zlim velikim ribama i vraćao se. A ja sam se bojao da neću uspeti da se vratim. Kasnije, kada sam odrastao i odlazio u selo, pričao sam okupljenoj deci priče koje sam čuo na radiju. Bio sam putnik izdaleka, stranac koga niko ne poznaje. Deca koja su me slušala, zavetovala su se da će jednoga dana, odlučno kao siročad kojoj je dosadio ovakav život, zajedno otići daleko. Bili smo cvetovi sa iste grane i ja sam razumeo njihovu zakletvu.

U to vreme sam počeo da pamtim svaku reč koju čujem i da drugima pričam priče koje sam naučio. Ali deca koja su me slušala bez daha nisu umela da budu strpljiva.

Muškarac: „Ono što mi leži na srcu nikada neću pretočiti u reči, madam.”

Žena: „Zašto?”

Muškarac: „Priča o onome što ne može biti oboje bi nas povredila.”

Žena: „Možda postoji neki način?”

Muškarac: „Kad biste znali ono što ću reći, ne biste tako govorili.”

Dopire žamor gomile, čuje se buka motora.

Žena: „Voz će uskoro krenuti.”

(Šta je voz? / Otkud znam, čuo sam to na radiju. / Ti, sine, ne razumeš dobro turski, sigurno su rekli nešto drugo. / Ja sam dobro

razumeo šta je rekla madam. / Šta je madam? / Ženino ime.)

Muškarac: „Sećam se slične scene u jednom romanu.”

Žena: „Šta se dešava u romanu?”

Muškarac: „Jedan mladi čovek je zaljubljen u ženu. Ne mogu da budu zajedno, pa čovek govori ženi ono čega se njegov razum boji, a srce priželjkuje.”

Žena: „Šta je žena uradila?”

Muškarac: „To nije važno, važan je kraj romana.”

Žena: „Šta se dešava na kraju?”

Muškarac: „Žena se ubije.”

Žena: „Znači da ga je volela.”

Začu se zvuk voza.

(Voz je verovatno veći autobus. / Pusti ga da priča.)

Čovek: „Ako svako ko voli umire, želim da vas poštedim tog usuda.”

Žena: „A prećutkivanje je jedini način da se to postigne?”

Muškarac: „Ono čega se moj razum boji, a srce želi ...”

Žena: „Ćutite i poljubite me.”

Nastaje tišina.

Žena: „Oduvek očekujem ovaj trenutak. Poljubite me još jednom.”

Nastaje tišina.

(Da li je sada ljubi? / Da. / Neka još malo potraje tišina. / U redu.)

I dalje vlada tišina.

Čuje se pucanj.

Iz gužve se prolomi uzvik.

Pištalj opali još jednom.

Žena: „Ah, naša ljubav nije trajala čak ni koliko ljubav u tom romanu.”

Muškarac: „Uхватite me za ruku, madam, da zajedno umremo.”

Čuje se zvižduk, zvuk voza se polako udaljava.

(Hajde da se sa devojkicama igramo tišine! / Hajde!)

Dok sam pričao priču, sa decom sam prolazio kroz ogledalo i nevoljno smo se vraćali. To je bio period kada su deca oponašala radijskog junaka po imenu Deniz i nadala se da ćemo ga sresti u ogledalu. Srce bi nam lupalo kao ludo, teško smo disali. Čuli bismo kako Deniz pljeska rukama na crvenom vetru i pratili smo nepoznate senke. Kad bi stariji pričali o njemu, dešavalo se da preskoče vreme

za molitvu. Žene bi se utišale, a muškarci pušili jednu za drugom. Mi bismo tiho pratili njegov trag u ogledalu.

Bio sam mršavo dete i najveća želja mi je bila da budem Deniz na samo jedan dan. Mi smo mislili da je on moreplovac, pa smo onoga ko je najbrže plivao u potoku zvali Deniz. Plivao sam iz sve snage, ali nisam imao dovoljno daha. Dok bih ležao sa majkom, ocem i četvoro svoje braće i sestara u našoj jednosobnoj kući koja je ostala od Keve, tonuo sam u san nadajući se da ću sutradan bolje plivati i ponekad bih u snu, uz vrisak, zbacio sa sebe težak jorgan. Majka se budila, pipala mi oznojen vrat i ljubila mi kosu. Tiho bi govorila: „Spavaj, Brani Tavo, spavaj”, a ja sam zamišljao da mi ona govori: „Denize”. Iako mi je bilo žao što nisam pobedio na takmičenju za Deniza, nisam znao šta znači biti nesrećan. Svako je u selu bio srećan na svoj način, dok se nesreća uvlačila samo u duše onih koji su imali veze sa gradovima. Znali smo da su patnja i tuga nešto drugo. Iako je Deniz bio buntovnik, mi smo i dalje mislili da je on moreplovac, i dok je ceo svet tragao za njim, mi smo od svih krili da on živi u ogledalu.

Jednoga dana u selo su došli vojnici i ljudi u odelima. Moj ujak Hatip, majka i ja bili smo pored radija. Kao što je u ovim krajevima još od davnina običaj, nasred svake sobe stajao je drveni direk koji je držao krov. Kuće bez središnjeg direka, čak i one okrečene u belo, smatrane su siromašnima. Sada se moja majka naslonila na direk, na mestu gde se pre trideset godina naslanjala Keve i kroz otvorena vrata posmatrala spoljašnji svet. Kraj vrata je prošao naoružan čovek. „Ko je to?”, upitao sam. Moj ujak je odgovorio: „Žandar”. Zatim je prošao čovek sa filcanim šeširom. „Ko je ovo?”, bio sam radoznao. Moj ujak je rekao: „Poreski službenik”. U radio-emisiji je istovremeno govorilo nekoliko ljudi. „Ko su oni?”, pitao sam. Ujak mi je rekao: „To su ljudi iz Ankare”. Glasovi sa radija su se stišali, a ujak i majka su ućutali. „Dobro, a ko smo mi?”, pitao sam dalje. Oboje su me odjednom pogledali.

Toga dana kada je u radio-vestima objavljeno da su Deniz i njegovi drugovi pogubljeni, zvonilo mi je u ušima i prvi put sam u svom detinjstvu pomislio da sam pogrešno razumeo vesti. „Ubila ga je država”, rekli su. „Ko je država?”, pitao sam se. Kad god bih se to zapitao, zemlja bi se tresla, nebo bi grmelo. Kao svako dete osuđeno

da ponavlja razred zbog predmeta država, shvatio sam da moram celog života da krijem Deniza u ogledalima za koja niko nije znao. Kao što govori pesnik:

*One noći kada se Deniz tek vratio izdaleka
Jedna devojka je ispred tamnog ogledala češljala kosu
Napolju se osećao dah konja, radio-stanice i
miris tek posećene trske
Brave su izandžale, vrata ostarela
Zvono sata je uporno
Zvono sata je zvonilo
Da bi objavilo zastarelu vest u srcima
Niko nije ustajao niko nije trčao do prozora,
Tada sam u svitanje krenuo na put sa Denizom
Nesipavana deca su otišla u zemlju ogledala
I naša srca ostavljena sama kao drveće na hladnoći
Tukli su mrazevi
Tukli su mrazevi*

Više nikada nisam video svog ujaka Hatipa. Bisage je ostavio mojoj majci i napustio selo. Priču o njemu čuo sam od majke posle mnogo godina, dok sam danima ležao ranjen.

U mladosti je moj ujak Hatip bio čobanin u selima sa druge strane planine Mangal. Tri meseca pošto se oženio, kada je slučajno svoju ženu oslovio sa Zahida, ženi je srce prepuklo, i vičući: „Ko je ta Zahida?“, kukala je na sav glas. Bila je trudna, umalo je izgubila bebu. Ujak Hatip kome se um pomračio, nije znao kako mu je to ime palo na pamet. Ni u njegovoj porodici, niti u ovom selu gde je radio kao čobanin, nije bilo nikog s tim imenom.

Sutradan dok je izvodio stado ovaca na ispašu, zaboravio je torbu sa hlebom u kući. Do večeri je ogladneo, pa je zato ranije vratio stado u selo. Da se toga dana nije ranije vratio, sreo bi cigansku čergu koja je prolazila preko pašnjaka, i pošto bi saznao da se najlepša devojka u karavanu zove Zahida, istog trena bi se zaljubio kao osuđenici na smrt koji nemaju snage da se suprotstave sudbini. Napustio bi kuću i pridružio bi se karavanu Cigana i pošto bi sedam godina obilazio daleka sela, u jednoj svađi koja bi izbila zbog Zahide,

izboli bi ga i on bi umro. Ali pošto se toga dana ranije vratio sa ispaše, to se nije dogodilo.

Moj ujak Hatip je nepoznati deo svoje sudbine saznao kada je otišao u susedno selo da kupi novi pištolj. Karavan Cigana je svratio u to selo; to mu je ispričala slepa Ciganka koja mu je gatala i rečima: „Čobanin koji će doći da kupi oružje”, opisala je mog ujaka. Kada je Ciganka upitala: „Da li je bolje ili gore kad se sudbina ne ostvari?”, svi koji su je slušali uglas su odgovorili: „Gore je.” Slepa Ciganka se zadovoljila time da povuče dim iz cigarete i svojim staračkim osmehom ponizi seljake. Kada je moj ujak saznao da se među Ciganima nalazi osoba po imenu Zahida i kada je saznao svoju drugu sudbinu, uplašio se. Dok se po mesečini vraćao u selo odlučio je da to ispriča svojoj ženi, ali ženu nije našao kod kuće. Komšije su mu rekle: „Pobegla je od kuće sa stomakom”. Svako može da voli, ali od sudbine zavisi da li ćeš biti voljen. Dok je te noći moj ujak Hatip pucao u pun mesec, shvatio je da mu tek predstoji susret sa pravom sudbinom.

Pošto ga je neprekidno interesovalo da li mu je dete žensko ili muško, obilazio je sela u ravnici i daleke doline. Kako su prolazile godine, mislio je da mu je ćerka visoka kao njegova žena koja ga je napustila, a kada bi pomislio da je možda dobio sina, ljudima koje je sretao opisivao je momka koji liči na njega. „Dobro me pogledajte u lice”, govorio je na seoskim trgovima, „Svaki čovek je jedno jezero i pun mesec se ogleda u njemu. „Ja tražim svoj pun mesec.” Ponekad nije znao šta traži, te se pridruživao karavanima Cigana koje bi viđao na putu, s njima bi provodio godišnja doba i prelazio planine. Ciganima nikoga nije opisivao, nije im govorio: „Pogledajte me u lice”, već je samo pitao za Zahidu. Ali dok je život na jesenjim vetrovima stario kao drvo, moj ujak nije našao Zahidu. Neprekidno je pušio duvan i tako nanosio bol svom srcu. U trenutku kada je kao neispavano dete osetio potrebu za novom nadom, u jednoj hajmanskoj kafani sreo je fotografa Tatarina. Dok je razgledao fotografije koje je Tatarin snimao po selima, shvatio je da mu se život raspao kao slika Šahmerana izgravirana na staklu, koja je pala i razbila se. Njihove sudbine su ličile jedna na drugu kao listovi istoga drveta. Tatarin i moj ujak su iz istog razloga lutali selima.

Sećam se tuge na ujakovom licu kada je poslednji put došao u selo kada sam bio mali. Život mu je bio svet kao verska knjiga čije su sve stranice pročitane, ali je njihov sadržaj ostao neshvaćen. Moj ujak se vrzmao među stranicama te knjige, jecao, bledeo. U bisagama koje je ostavio mojoj majci poslednjeg dana pred odlazak nalazile su se stare fotografije i jedan fotografski aparat. Ni moja majka nije znala kada je fotograf Tatarin dao ovaj aparat mom ujaku. Kada se moja majka u detinjstvu slikala sa Keve, pažljivo se zagledala u aparat i shvatila da je u njemu začeta sudbina i da će se od toga dana pred njom otvoriti nova bašta života.

Stela

Bela košulja

Ustao sam iz kreveta.

Proverio sam telefon da vidim li me je neko tražio.

Istuširao sam se.

Doručkovao sam ispred televizora.

Vreme je bilo lepo.

Svetlost je spolja mamila.

Iz opranog veša izvukao sam belu košulju i ispeglao je. Imao sam na sebi tu košulju kada sam se prvi put sreo sa Firuzom.

Dok sam izlazio iz kuće, nisam pogledao sliku koja je visila na zidu.

Sišao sam do puta uz reku.

Hodao sam pored onih koji su trčali i onih koji su veslali na reci.

Pošto sam prošao ulicama punim sveta, stigao sam do groblja na kojem je počivao Vitgenštajn.

Na prozoru kuće koja se nalazila na početku puta video sam starog čoveka kao prošle nedelje. Gledao je napolje. Nasmehio sam se i pozdravio ga.

Pogledao sam telefon kao da će me upravo neko pozvati.

Šetao sam se ispod šuštavog suvog lišća.

Grobare nisam video. Pitao sam se da li možda rade po kiši, a odmaraju se po suncu?

Zastao sam pored nekih grobova i pokušao da naslutim priče pokojnika.

Senke drveća koje su padale na grobove stvarale su slike o životu pokojnika kao linije na dlanovima.

Prošao sam iza crkve.

Stigao sam do Vitgenštajnovog groba. Oni koji se sećaju godišnjice njegove smrti ostavili su bukete cveća na ploči.

Seo sam na suhu zemlju.

Sklonio sam nekoliko listova sa groba. Poprskao sam ga vodom iz flašice.

Da me je neko gledao, shvatio bi kako nameravam da ovde provedem ceo dan.

Sunce mi je palilo čelo.

Iz torbe sam izvadio knjigu poezije. Nasumice sam je otvorio.

Sećam se da sam čuo, dok sam bio mali, kako je jednog dana u radio-emisiji čovek plakao dok je čitao poeziju. Tada sam shvatio da ne treba plakati dok čitaš poeziju.

Tokom žetve u selu i deca su dobijala svoj deo. Svaki žetelac davao je deci po dve šake pšenice, koju smo razmenjivali za keks i ratluk. Deci koja su mi predlagala da im za njihovu pšenicu čitam pesme odgovarao sam: Ne. U to vreme poezija se smatrala svetom kao molitva i nije mogla da se meri sa pšenicom. Ali dešavalo se da jedem ratluk koji su mi pružali pošto bih čitao poeziju.

U detinjstvu me je dodir zemlje i pšenice oživljavao. Naše selo se zajedno sa zemljom i pšenicom ukorenilo u vremenu. Istorija jednog čoveka nije počinjala od najstarijeg poznatog člana porodice, kao što se to misli u gradu.

Pročitao sam pesmu. Knjigu sam stavio u torbu.

Pogledao sam oko sebe.

Bio sam sâm među nekoliko stotina grobova.

Pružio sam se pored Vitgenštajnovog groba. Ispod nas je bila ista zemlja, a iznad nas isto nebo.

Zažmurio sam.

Zamišljao sam da se iznad mene nalazi nadgrobni spomenik. Širok, siv i lak.

Zapevao sam jednu turkiju tako da može da je čuje i onaj poslednji sahranjen do zida.

Ptice su uzletele. Grane su zašuštale.

Sa druge strane zida dopirala je muzika.

Svirala je violina.

Zastao sam da čujem. Ućutala je i violina.

Otvorio sam oči.

Malo sam sačekao.

Ponovo sam zapevao turkiju.

Sa mojim glasom pojačavao se i zvuk violine.

Pratila je moju pesmu.

To je bila turkija koju je Keve slušala od radnika na poljima i koju je posle četrdeset godina pevala mojoj majci. Kad god bih je pevao, zamišljao bih sebe u onoj noći pod crvenim vetrom. Bio sam veran uspomeni na noć u kojoj je nebo bilo puno zvezda, a Keve zaljubljena.

Onoga dana kada sam Firuzi ispričao priču o Keve, zaželela je da joj otpevam ovu turkiju. Pocrveneo sam kao stidljivo dete i rekao joj: „Još nije vreme za to.”

Turkiju, koju nisam pevao ni pred kim sada sam delio sa pokojnicima.

Sunce mi je grejalo lice i glas.

Koliko već godina nisam ležao ovako na zemlji. Moja koža je puštala korenje u zemlju.

Završio sam turkiju.

Začutala je i violina.

Ptice su se vratile, senke grana su poigravale.

Trebalo je da ustanem, iz torbe izvadim hleb i mrvice pospem po grobu. To sam pročitao u jednom romanu Dostojevskog. Kažu da, kad ptice dođu da pojedu hleb, pokojnici mogu da čuju njihov cvrkut.

Zazvonio mi je telefon. Javio sam se, a da nisam ni pogledao ko je.

Pozvao me je jedan drug na piknik na obali reke.

Trebalo je da isključim telefon kad sam došao ovamo. Mrtvi su svetinja kao ulazak u svetilište sna.

Ali već nekoliko dana držim uključen telefon i dok spavam.

Ustao sam.

Pogledao sam Vitgenštajnov grob. Crvene ruže na njegovom uzglavlju su sijale.

Jedan vrabac je sleteo pored ruža. Napravio je dva-tri koraka.

Telefon mi je ponovo zazvonio.

Vrabac je prhnuo krilima i udaljio se.

Broj mi je bio nepoznat. Neka žena je rekla da me traže iz antikvarnice „Zapadni front”.

Bila je to Stelina prijateljica. Kada je svratila u radnju da uzme nešto, videla je poruku koju sam ostavio.

– Stela leži u bolnici – reče.

Izvadio sam komadiće hleba iz torbe. Duvajući, raspršio sam ih po Vitgenštajnovom grobu.

Otišao sam do autobuske stanice.

Mislio sam o svemu i svačemu na putu do bolnice „Adenbruks”.

Na ulazu u bolnicu kupio sam buket cveća. Popeo sam se na treći sprat. Pronašao sam Stelinu sobu.

Sestra mi je pokazala krevet pored prozora.

Prišao sam i razmakao zavese.

Stela je spavala.

Seo sam na stolicu pored nje.

Cveće sam spustio na ormarić.

Stela je bila priključena na aparate.

Posmatrao sam ekran. Iako se nisam razumeo, mislio sam da su brojevi i crte dobar znak.

Pogledao sam u bore na njenom licu.

Njena bleđa koža bila je još bleđa, a kosa joj se istanjila.

Nagnuo sam se da čujem kako diše. Disala je duboko, toplo i starački.

Firuz mi je rekla da Stela ima sina koji živi u inostranstvu. Pitao sam se da li on zna za ovo?

Polako je otvorila oči. Ćutala je trenutak.

– Zdravo, mladiću – rekla je.

– Zdravo, draga gospođo – otpozdravio sam.

Htela je da se pridigne. Podigao sam joj naslon na krevetu i namestio jastuke.

– Koliko je sati? – upitala je.

Rekao sam joj.

– Hoćete li vode? – upitao sam.

– Da, molim.

Jedne noći steglo ju je srce. Zvala je hitnu pomoć. Kola su stigla na vreme.

– Šta kažu lekari?

– Ja sam već prešla granicu, a oni kažu da ću se oporaviti.

– Koliko ćete ostati ovde?

– Ne zna se.

– Nemojte žuriti da izađete – posavetovao sam je.

Nasmešila se.

– Proteklih dana razmišljala sam o svom prvom susretu sa smrću...
– rekla je.

– Gde ste se sreli?

– Na palubi jednog broda.

– Je li to bilo mnogo davno?

– Bila sam devojčurak kad je izbio Drugi svetski rat. Primili su me u sanitarnu službu. Jednog dana počelo je da se priča da će se ići u inostranstvo. Bila je olujna noć kada smo se ukrcali na brod. Nije prošlo mnogo vremena kada su nas napali Nemci i naš brod je potonuo. Nas četvoro smo izašli živi iz talasa. Izgledala sam kao mršav dečak. Kosa mi je bila kratka. Bili smo umazani naftom. Na palubi su nas skinuli i oprali crevom. Te noći mislila sam da ću umreti u ratu kao moj deda. On je bio jedan od milion vojnika koji su poginuli na Somskom frontu u prethodnom ratu.

Ućutala je.

– Hoćete li malo vode? – pitao sam ponovo.

– Biće dovoljno da malo predahnem – rekla je.

Čekala je.

– Neki nemački oficir, kad je video da sam žensko, upitao je: „Šta radi ova devojčica na ovom brodu?“ Izdvojio me je i vratio u Englesku. Za kratko vreme sam prevazišla osećaj blizine smrti, ali me je on ponovo obuzeo na kraju rata. Mladić koga sam volela nije se vratio iz rata, ni grob mu se ne zna...

Bez pitanja sam joj pružio čašu vode.

Otpila je gutljaj.

– Kao juče se sećam one kišovite i vetrovite noći na palubi broda – nastavila je.

– Liči na ratne filmove – rekao sam.

– Ratni filmovi me podsećaju na moju generaciju – odvratila je. – Vi imate sreće, niste morali da ratujete kao mi.

Ćutao sam. Malo sam sačekao.

Uzeo sam joj čašu iz ruke.

– Da li vam nešto treba? – upitao sam.

– Hvala ti. Jutros mi je bila prijateljica i nju sam zamolila za neke stvari.

– Da li vaš sin zna da ste u bolnici? – zanimalo me je.

– Ne. Nema potrebe da se brine.

– Siguran sam da bi želeo da dođe kad bi znao da ste bolesni – rekao sam.

– Živi u Kanadi. Ima veoma zahtevan posao.

– Barem na jedan dan...

– Prošlog meseca je bio ovde.

Nisam razmišljao o samoći sinova koji žive u dalekim zemljama već o njihovim majkama koje su ostavili same.

Ni moja majka nije mogla da mi ispriča sve kada sam je zvao. Ja bih slušao šta govori i pokušavao da dokučim ono što mi nije rekla.

– Jesi li došao sam? – upitala je Stela.

Nije bilo vesti o Firuzi.

Ispričao sam joj šta se desilo.

– Znači, onoga dana kada sam legla u bolnicu ona je otišla u Iran. Sad shvatam zašto joj je telefon isključen. Juče sam zamolila sestre da je pozovu – rekla je.

– Mislio sam da znate.

– Kada je Firuza odlazila, telefonirala je u antikvarnicu – rekla je zamišljeno. – Ja ionako ne koristim mobilni telefon.

Setio sam se da ovde telefoni treba da budu isključeni.

Na trenutak sam se kolebao.

Iz džepa sam izvadio telefon. Pritisnuo sam dugme da ga isključim. Gledao sam u ekran dok se svetlo nije ugasilo.

– Imate li vi broj mobilnog telefona Firuzine majke? – upitao sam.

– Znam broj njihovog kućnog telefona – rekla je.

– Nisu kod kuće – odvratio sam.

Posetioci bolesnika koji je ležao iza zavese pričali su o godišnjem odmoru. Malo smo ih slušali.

Stela je pitala koliko je sati.

Rekao sam joj.

– Saznala sam model fotografskog aparata o kojem si se raspitivao – rekla je.

– Zaista?

Nasmešila se.

– Olympus šest – rekla je.

– Je li to neki poznat model? – zanimalo me je.

– Da, aparat koji se pojavio u toku Drugog svetskog rata – rekla je.

– Čim sam ga videla na fotografiji, učinio mi se poznatim.

- Pa da li možemo da ga nađemo?
- Lakše nego da pronademo Ajnštajnov fotografski aparat. Rekla sam jednom svom prijatelju u Londonu da ga potraži.
- Hvala vam.
- Zar ti je taj aparat toliko važan?
- Daću ga svojoj majci.
- Firuza mi je malo pričala o tvojoj majci i ujaku.
- U stvari, on je ujak moje majke. A i mi smo ga zvali ujak – objasnio sam.
- Da si ostao na selu pod onim suncem, ličio bi na svog ujaka.
- I moja majka to kaže – rekao sam.
- Stela je izgledala umorno. Duboko je uzdahnula.
- Jeste li dobro, da pozovem sestru? – pitao sam.
- To mi je uobičajeno stanje. Ponekad osećam potrebu da duboko udahnem.
- Da vam dam vode? – ponovio sam.
- Nema potrebe, hvala – odbila je.
- Malo je zastala, pa nastavila:
- Pričao si o svom ujaku...
- U detinjstvu sam stalno zapitkivao: „Odakle sam došao?” Moja majka i ujne bi se smejale. Davale su mi odgovore kojima nisam verovao. Ponekad bih se budio u ponoć i slušao tišinu. Mislio sam da nestajem u tami. Pitanje dolaska na svet zanimalo me je gotovo jednako kao pitanje smrti.
- Da li sada znaš odgovor na to pitanje? – pitala je Stela.
- Dok se smešila, bore na licu su joj se produbljivale.
- Kada je moj ujak Hatip poslednji put dolazio u selo, svoj fotografski aparat ostavio je mojoj majci. Mislio sam, ako saznam kako ovaj aparat stvara ljude, pronaći ću i odgovor na pitanje u vezi sa svojim dolaskom na svet. Jednog dana dok nikoga nije bilo kod kuće, uzeo sam fotografski aparat iz sanduka sa raznobojnim vezovima. Otišao sam na obalu potoka. Od uzbuđenja, srce samo što mi nije prepuklo. Razbio sam aparat kamenom i otvorio ga. Nisam našao ništa drugo osim šrafova i metalnih komadića. Pitanje koje mi je bilo na srcu postalo je preteško za moj slab um. Ridao sam.
- Zastao sam.

Duboko sam udahnuo kao stari ljudi i nastavio.

– Pokupio sam polomljene deliće sa trave. Odneo sam ih i vratio u sanduk. Moja majka mesecima ništa nije primetila. Jednog kišovito dana primili smo vest da mi je umro ujak. Kada je među šarenim vezovima videla slomljene deliće fotografskog aparata, zastala je. Uplašila se. Dotrčao sam plačući i zagrlio je. Majka me je kroz suze poljubila u kosu. Tu temu nikada nije pokrenula.

Zaćutao sam.

Stela me je pogledala u oči kao da mi je majka.

– Firuza i ja smo smislile svakojake priče o tvom aparatu – rekla je.

– Kakve priče? – pitao sam.

– Prvoga dana kada si došao, pitale smo se zašto tražiš taj aparat.

Naše pretpostavke se nisu obistinile.

– Da ste me pitale, rekao bih vam.

– Zar još nisi rekao Firuzi?

– Nisam – odgovorio sam.

– Ispričaćeš joj kad se vrati.

– Kad se vrati...

– Ne brini, vratiće se – rekla je.

– Nadam se... – promrmljao sam.

Preko lica joj se raširio osmeh koji je ulivao nadu.

Pogledala je žmirkajući.

– Posle ovoga će se sigurno pomiriti sa sestrom – rekla je.

– Zar su bile u svađi? – upitao sam.

– Zar nisi znao? – odgovorila je pitanjem.

– Nisam – rekao sam.

Ućutala je i sklopila oči.

Ljudi sa druge strane bolničkog pravana pričali su o tome kako je mesto gde su prošle godine letovali bilo loše.

Stela je otvorila oči i pogledala me:

– Lepo ti stoji bela košulja.

– U proleće volim da nosim belo – rekao sam.

Nisam joj ispričao da sam išao na groblje.

Zaćutali smo na trenutak.

– Firuza je htela da ti kaže... – počela je Stela. – Da li ja treba sada da ti to ispričam umesto nje?

– Mislim da treba – složio sam se.

– Kada sam već počela, ne mogu da te ostavim tako u nedoumici.

– Pa, ne možete – potvrdio sam.

Zatražila je vodu.

Sipao sam joj vodu iz bokala.

Uzela je samo dva gutljaja da ovlaži usne.

– Koliko je sati? – upitala je.

Rekao sam joj.

Zatim je polako počela da priča.

– Firuza je upoznala jednog Iranca. Bio je visok mladić, ne sećam mu se imena, očiju krupnih i crnih kao tvoje. Trebalo je da se venčaju i da odu u Iran. Ali nismo mogli da shvatimo zašto se mladić sam vratio u svoju zemlju. Roja je u to vreme studirala u Londonu.

– Roja?

– Firuzina sestra bliznakinja.

– Nisam joj znao ime.

– Od Roje, za koju su mislili da je u Londonu, stiglo je pismo iz Irana. U njemu je pisala da voli tog Iranca, da se trudila da to spreči, čak je popila pilule i pokušala da se ubije. Cimeri su je odveli u bolnicu. Posle toga Roja više nije imala snage ni da umre niti da prestane da ga voli. Razgovarala je sa Irancem i otišla sa njim.

Stela je šaputala da je ljudi pored nas ne bi čuli.

– Roja je optuživala Firuzu. Govorila je da je taj Iranac bio njen prijatelj i da joj se sviđao. Ona ga je upoznala sa Firuzom, ali nije pretpostavljala da će njih dvoje otpočeti vezu. Zatim je začutala. Dugo joj je trebalo da to prihvati.

Disanje mi se toliko usporilo da je gotovo zastalo.

Iz torbe sam izvadio flašicu vode i otpio gutljaj.

Čekao sam.

Otpio sam još jedan gutljaj.

Stela je završila priču. – Firuza je rekla da to nije tačno i da ona nije znala da Roja voli tog mladića.

Ispustio sam flašicu sa vodom.

Zavesu su se razmakle.

Sestra je upitala: – Je li sve u redu?

Podigao sam flašicu sa poda.

– Jeste, ispustio sam ovo – rekao sam.

I Stela je dodala – Sve je u redu.

Sestra je otišla smešeci se.

– Da li je opasnija žena povređenog ponosa ili ranjeni tigar? – upitala je Stela.

– Znam odgovor – rekao sam.

– Firuza i Roja su bile povređene, i povrh svega su povredile jedna drugu – zaključila je.

Morao sam da izađem odatle i ponovo odem do Vitgenštajnovog groba.

Tamo ću sresti druge ljude obučene u belo.

Stela je tražila da joj napišem svoje ime na jednom papiriću.

– Pokušaću da izgovorim tvoje ime – rekla je.

Napisao sam ga i dao joj.

Pročitala ga je, slog po slog.

– Bra-ni Ta-vo.

Zatim sam ga ja izgovorio, a ona je ponovila.

– Bra-ni Ta-vo...

Pogledala me je sva blistajući.

Pružila je ruku i dotakla mi prste.

Spustio sam glavu i oborio pogled.

Fotograf Tatarin

Ratni plen

Rat još nije bio počeo. Kada je stari Os jedini put u životu otišao u Ankaru kako bi ušao u trag nekom skrivenom blagu, fotografisao se sa dvojicom prijatelja. Pred fotografskim aparatom, pitajući se šta se nalazi u njemu, stajao je nepomično kao mrtvac, a zatim je krenuo nazad u selo. Fotografiju je trebalo da uzmu njegova dva prijatelja, ali sutradan im je fotograf rekao da se film ošteti i da će ih ponovo fotografisati. „Naš treći prijatelj nije ovde”, odgovorili su. „I za to postoji rešenje”, dodao je fotograf. Zaustavio je nekog čoveka među prolaznicima, koji je imao bradu kao stari Os. Obukao mu je sako, postavio ga da sedi ispred njega i u ruku mu stavio dugačku brojanicu. Kada je stari Os posle nedelju dana video fotografiju koju su mu doneli prijatelji, prokomentarisao je: „Liči na mene, ali kao da to nisam ja”. Nekoliko noći nije mogao da spava, tumarao je po mraku, prestao da klanja. Duša mu se povukla i otrgnula iz pluća a čim bi čuo ezan, okretao bi glavu i gledao fotografiju okačenu na zidu. Snegovi su padali, cveće je cvetalo i godine su prohujale kao što kovitla vršidbeni vetar. Kada je stari Os jednoga dana video da je u selo došao neki fotograf, svraćao je u svaku kuću i govorio: „Fotografi, kao i Bog, stvaraju ljudski lik, ali ga ostavljaju bez duše, kao suhu zemlju.”

Fotograf Tatarin se u Istanbulu bavio fotografijom isprva sa svojim bratom, a posle rata je otvorio svoju radnju. Tokom rata njegov brat je krenuo drugim putem i proćuo se kao istanbulski čauš. Oženio se ženom po imenu Sadeta i nastanio se u Ankari. Vojnici koji su se vraćali iz rata prepustili su vremenu da zaceli njihove nevidljive rane i stiša patnju u njihovim sećanjima. Istanbulski čauš je lepo maštao, voleo svoju ženu i zarađivao za život. Trudio se da sve bude kako valja dok ga ratni plen, vapaji i leševi nisu odvukli u mrak.

Sudbina nekih vojnika bila je da umru u ratu, a ako bi kojim slučajem preživeli, nisu mogli da se oporave i upadali su u duboku patnju. Istanbulski čauš je posrnuo, izgubio se i na kraju je, kao odbačena deca, noć provodio po jazbinama. Zaboravivši da ga žena svake noći do jutra čeka na prozoru, napadao je nožem svakog koga bi sreo zamišljajući da je to neprijatelj. Kako se povećavao broj leševa, sve češće se po zlu pominjalo njegovo ime i sve više mu se mutilo u glavi. Jedne takve noći istanbulski čauš je ušao u kuću svog bivšeg komandanta, zgrabio mu ženu i pokušao da je povede sa sobom. Komandant mu je naredio da izađe kao da mu u ratu izdaje naređenje da izađe iz skloništa, a on je u mraku, misleći da čuje neprijateljske vojnike, izvadio pištolj i sve ih pobio.

Vest je mnogo kasnije stigla u Istanbul. Fotograf Tatarin je u predvečerje sedeo ispred radnje, pio kafu i razgovarao sa komšijom. Niko ga nije čekao kod kuće. Dani su prolazili jednolično. Došao mu je neki poznanik i pozdravio ga. „Da li tvoga brata zovu istanbulski čauš?“, upitao ga je i ispričao mu šta je čuo od nekog učitelja iz Ankare. Fotograf Tatarin je ostavio ključ svoje radnje komišiji i krenuo na put, ni kući ne svrativši.

U to vreme Ankara je izgledala kao crno-bela varijanta šarenih gradova. Svi su ličili jedni na druge, i svaki stranac bi odmah bio prepoznatljiv. Fotograf Tatarin je tražio bratovljevu ženu Sadet kadunu, za koju je saznao da je trudna, i svoga brata. Raspitivao se po bolnicama i u policijskim stanicama. Sakupio je stare novine i pročitao vesti u vezi sa ubistvima koja je njegov brat počinio. Otišao je na grob oca i majke Sadet kadune i tamo čekao nekoliko noći. Jednoga dana mu je neki starac koji je došao na grob ispričao kako je čuo da je Sadet kaduna, pošto je ostala bez igde ikoga, poslušala svog oca i otišla u dolinu Hajmana, da tamo živi u jednom selu. Niko nije znao gde je istanbulski čauš. Mogao je da se pojavi u svakoj mehani ili da iskrsne iz bilo kog mračnog sokaka.

Fotograf Tatarin je razgovarao sa pijancima i zbližio se sa skitnicama spremnim ne da umru, već da ubiju. Pokušao je da shvati kako je njegov brat, nekada mirno istanbulsko dete, postao jedan od njih. Jedne noći stigla mu je vest da trojica beskućnika u donjoj mehani muče istanbulskog čauša. Fotograf Tatarin je trčeći otišao tamo i uleteo u gužvu iza mehane. Podalje je stajao njegov brat,

sam. Pun mesec je osvetljavao nož u njegovoj ruci, dok se krv trojice beskućnika, koji su ležali pored njegovih nogu, slivala u zemlju.

Tatarin se provukao kroz gomilu i stao pred brata. Gomila ljudi se zbunila i ustuknula. Istanbulski čauš je gledao čoveka ispred sebe kao seljak koji prvi put vidi spomenik. Koraknuo je. Ni napred ni nazad, već u stranu. Tatarin je raširio ruke. Gomila se povukla za još jedan korak.

U tom gradu strah na licima ljudi bio je sličan. Istanbulski čauš, koji je to dobro znao, okrenuo se i polako se udaljio. Hodao je niz sokak. Tatarin ga je pratio. Sve do izlaska sunca tumarali su sporednim sokacima, jedan ispred, drugi za njim. Gomila ih je pratila. Sve dok se nisu našli pred velikom sivom zgradom, išli su strpljivo bez ijednog šapata, kao da idu na sveto putovanje. Kada je nebo iza ogromne sive zgrade počelo da svetli, istanbulski čauš je stao i čekao podignute glave. Tatarin je tiho prišao, zagrlio ga i rekao mu: „Brate moj”. Beskućnici i skitnice su ih zbunjeno posmatrali kao da su se otreznili od vina koje godinama piju. Nisu mogli da shvate zašto je istanbulski čauš zagrlio svog starijeg brata. Braća su izvesno vreme tako stajala. Zatim je istanbulski čauš iznenada tutnuo u bratovljevu ruku nož i zabio ga sebi u stomak. „Ubio sam sve svoje neprijatelje, samo mom bratu priliči da ubije mene”, rekao je. Kao dete željno zagrljaja, svoje telo je prepustio bratovljevim rukama. Kao u rečima pesnika:

*Ako čovek zaboravi da broji dane,
Ili je mnogo srećan ili je nesrećan jer čeka smrt.
Jedna kap kiše može da ga spase,
Ili se digne rukom prijatelja i život mu ode iz njegovog sna*

„On je ubio istanbulskog čauša”, govorili su. Podigli su Tatarina, koji je klečao i odveli ga. Dani u zatvoru prolazili su mu jednolično. Dok je fotograf Tatarin brojao godine, bratovljevu krv je dodao svojoj sudbini. Danju je tkao ćilime, a noću čitao knjige. Dok je od osuđenika koji su dolazili iz doline Hajmana slušao priče o razbojnicima, naučio je kurdski. Naučio je imena sela u dolini i brda koja su se nadovezivala jedna na druga. Znao je da je Sadet kaduna otišla u dolinu Hajmana, ali nije saznao u koje selo. Svakog dana je

gledao fotografije istanbulskog čauša sa njegovim komandantom sa fronta, i spremao se da nađe ženu koja liči na komandanta. Godine su ga podsećale na to da su se ljudi koje je trebalo da pronade udaljavali, a ne na to da on stari.

Čim je izašao iz zatvora, ne zakoračivši u Istanbul, otišao je u obilazak siromašnih sela u dolini Hajmana i fotografisao. Fotografija je čvrsto hvatala ljudsku dušu, na njoj niko nije mogao da sakrije pravo lice. Iz jedne kapi izvlačila je hiljadu suza, iz jednog osmeha hiljadu značenja. Ponekad je fotograf Tatarin mislio da će neko doći, zagrliti ga i reći mu: „Ja sam onaj kojeg tražiš”. Zatim bi, setivši se da je prava istina na fotografijama, svakog jutra rasturao fotografije po podu i tražio dete s pogledom svog brata i lice žene koja liči na komandanta. Godišnja doba su prolazila, a da nije saznao da Sadet kaduna nije rodila jedno dete već dvoje i da je posle napada mrke mečke postala Žena sa ožiljkom na licu.

Jednoga od onih dana kada je fotograf Tatarin krio svoju tajnu kao skriveno blago, sreo je mog ujaka Hatipa u nekoj hajmanskoj kafani. Shvatio je da je strpljivost u njegovom glasu zapravo umor i da je i on bez daha trčao za izgubljenom sudbinom. Naručio je čaj i poslužio ga cigaretama. Kada je čuo da moj ujak Hatip traži svoju ženu i dete, izvadio je iz torbe fotografije i pokazao mu ih: „Možda se među ovima nalaze oni koje tražiš.”

Prijateljstvo između dvojice muškaraca počelo je tog dana na tom mestu. Međutim, fotograf Tatarin nije otkrio svoju tajnu mom ujaku i nije mu rekao zašto obilazi sela i fotografiše. Razgovarali su o drugim stvarima i svako je pratio svoju priču. Sastajali su se u sva godišnja doba i pričali o mestima, karavanima i ljudima koje su ostavili za sobom. Nisu mogli da postignu brzinu konja zvanog vreme. Jednom prilikom su pričali svako o svom detinjstvu i pokojnim rođacima. Govorili su o svojim uspomenu. Fotograf Tatarin je pokazao fotografije svoje porodice i rekao da mu je brat poginuo u ratu. Moj ujak Hatip je svaku pažljivo zagledao i kada je stigao do jedne, zastao je. Zaškiljio je. Na fotografiji je istanbulski čauš stajao, a komandat bez kape sedeo na zemlji. Duvao je neki crveni vetar. Moj ujak Hatip je otpio malo čaja, povukao dim cigarete i rekao: „Ovaj čovek liči na Ženu sa ožiljkom na licu” „Koji?” upitao je Tatarin. „Ovaj komandant.”

O'Hara

Pesnička umetnost

Telefon je zazvonio.

Zvao je moj prijatelj iz Londona.

– Juče se nismo videli na mitingu...

– Nisam mogao da dođem.

– Opet kuburiš sa spavanjem?

– Da.

– Znaš li za događaje u Istanbulu?

– Zvali su me noćas. Nekoliko naših prijatelja je pritvoreno.

– Šta kažeš na to da se sastanemo ranije?

– Bilo bi dobro, odredi datum i javi mi.

– Jesi li završio tekst?

– Ostalo mi je još malo. Proučavam dosijee koji su stigli iz Istanbula.

Spustio sam telefon na pod.

Ostao sam u krevetu još jedan sat.

Pokušao sam da pogodim kakvo je vreme napolju gledajući u nebo kroz krovni prozor.

Ustao sam i uključio televizor.

Pozvao sam prevodilačku agenciju. Pitao sam da li ću imati posla iduće nedelje.

Izašao sam napolje. Udahnuo sam čist vazduh.

Na reci je bilo nekoliko čamaca.

Šetao sam praznim ulicama, između kuća ofarbanih u belo.

Kada sam ušao u podzemni prolaz pored tržnog centra, pažnju mi je privukao natpis na zidu. Mladi su završili grafit „Pesnička umetnost”, koji su bili ispisali dopola jer im je nestalo boje. Uspentrali su se i napisali „Pesnička umetnost umire”.

Zastao sam ispred grafita. Prolaznici su gledali u mene, a ne u umiruću pesničku umetnost.

Otišao sam u centar grada.

Slušao sam ulične svirače.

Razgledao sam raznobojnu odeću, nakit sa kamenjem i sveže voće na pijaci.

Kupio sam kafu kod uličnog prodavca. Seo sam na ivicu česme na pijačnom trgu.

Neki studenti iz raznih zemalja pokazivali su jedni drugima stvari koje su kupili. Majica sa indijskim vezom, narandžasti svileni šal i kožna narukvica išli su iz ruke u ruku.

Pošto sam popio kafu, ponovo sam lutao među tezgama.

Preleteo sam pogledom preko polovnih knjiga.

Lice starca koji je stajao za tezgom sa hlebom privuklo mi je pažnju. Upitao sam ga odakle je.

– Iz Irske... – odgovorio je glas iza mene.

Okrenuo sam se i pogledao. Bio je to čovek sa crnim naočarima koga sam upoznao na rođendanu gospođe Azite.

– Zdravo, O'Hara – rekao sam.

Prišao je i stisnuo mi ruku.

– Zdravo, Brani Tavo – pozdravio me je.

– Sećaš se mog imena – iznenadio sam se.

– Naravno – rekao je. – Upoznaj se sa mojim ocem.

Pozdravio sam starog čoveka za tezgom.

– Ličio mi je na tebe, zato sam ga i pitao odakle je – objasnio sam.

– Ličio ti je bez obzira na moje naočare? – upitao je O'Hara.

– Da.

Njegovog oca je zanimalo odakle sam, šta radim i koliko dugo sam ovde. Savetovao mi je da se ne trudim da se uklopim u život u Engleskoj.

Pokazao mi je starog prodavca za tezgom kraj svoje: – Da nema tih prokletih Engleza, ovo mesto bi na nešto ličilo.

– Da nema nas, istrulili biste u svom selu – odgovorio je stari prodavac.

– Došli smo u vaše gradove, pa su vaše žene videle šta su pravi muškarci...

Oba starca su se grohotom nasmejala.

– Opet su počeli – rekao je O'Hara.

– Čini mi se da ovoj prepirci nema kraja – rekao sam.

Ispred nas je sitnim koracima protrčala devojčica. Majka ju je stigla i uhvatila.

– Uzeo sam broj tvog telefona od Firuze – rekao je O'Hara.

– Zaista?

– Hteo sam da ti se javim ove nedelje – nastavio je.

– Jesi li skoro video Tinu? – upitao sam.

– Ne. Bio sam na konferenciji u Parizu, jutros sam se vratio.

– Na kakvoj konferenciji?

– Filozofskoj.

– Zar ti nisi pekar?

– Moj otac vodi ovaj posao, ponekad dođem da mu pomognem – objasnio je.

Zastao sam na trenutak.

– Imaš li Tinin broj telefona? – pitao sam.

– Imam. Šta se događa?

Ispričao sam mu šta se desilo prošle nedelje. Firuza je otišla u Iran, a gospođa Azita nije kod kuće.

O'Hara je telefonirao Tini. Nije mogao da je dobije.

– Imaš li vremena da se malo prošetamo? – upitao sam.

Njegov otac i komšija nastavili su da dobacuju jedan drugome i da se smeju.

Kupili smo po kafu kod uličnog prodavca.

Prošli smo sporednom ulicom kraj crkve.

U sporednoj ulici seli smo na zid fakulteta „Kings”.

– Firuza mi je pričala o tebi, o tvojim političkim aktivnostima – rekao sam.

– I meni je pričala o tebi – rekao je.

Nasmejali smo se.

– Ni pitala nas nije kad je odlučila da izigrava kurire među našim organizacijama.

– To se ponekad dešava spontano.

Jedan stari bračni par je prišao i zastao ispred nas. Gledali su plakat okačen na drugom spratu kuće prekoputa.

– Naši drugovi pokušavaju da zakažu sastanak sa vašima u Londonu – rekao sam.

– Imate li vezu? – pitao je O'Hara.

– Ranije smo imali. Kada ste intenzivirali mirovne pregovore sa vladom, one su prekinute.

– Ako ti treba pomoć, javi mi – rekao je.

– U redu, hvala ti – odgovorio sam.

O'Hara podiže kafu kao da nazdravlja i reče: – Za naše bolje dane! I ja podigoh kafu.

– Za naše bolje dane!

Pogledali smo prolaznike.

– Firuza može da ide u Iran, ali Tina i Azita ne mogu da odu legalno – rekao je O'Hara.

– Biće da su odlučile da rizikuju – rekao sam.

– Ne mogu da odu bez lažnih pasoša.

– Verovatno su ih obezbedile.

– Ne, bez mene ne mogu – rekao je.

– Zar je trebalo da im ti obezbediš pasoše?

– Da, Tina zna da ja to mogu.

Nedaleko ispred nas jedna devojka je svirala violinu, a druga plesala.

– Misliš da će se vratiti? – upitao sam.

– Firuza?

– Da.

– Zar ti ne misliš da će da se vrati?

– Ne znam – rekao sam.

– Pre dve nedelje bio si na obredu venčanja roba Olode...

– Obred na kome sam sreo Firuzu...

– Tina nije mogla da dođe jer je dobila grip, pa je Firuza uzela njenu pozivnicu.

– Jesi li i ti bio tamo? – pitao sam.

– Te večeri sam održao predavanje – rekao je.

– Ti si onaj što je govorio o sudbini?

– To sam bio ja.

– Nisi nosio naočare – primetio sam.

– Stavio sam sočiva – objasnio je.

– Rekao si da je, uprkos tome što je bio rob doveden iz Afrike, Oloda sam odredio svoju sudbinu.

– Nije mogao da se vrati u Afriku, ali stvorio je svoju Afriku.

– Kako ja mogu da stvorim Afriku bez Firuze? – upitao sam.

– Zar tvoja Afrika nije Firuza?
Klimnuo sam glavom.
– Ili ćeš čekati da tvoja Afrika dođe do tebe ili ćeš poći za svojom Afrikom – rekao je.
– Poći ću za njom – odlučio sam.
– U Iran?
– Da, ali... – zamuckivao sam, pa ućutao.
Otpio sam gutljaj kafe.
O'Hara me je pogledao.
– Ali... – ponovio je moje reči.
– Treba mi pasoš – rekao sam.
Jedan mladi par me je zamolio da ih fotografišem. Pozirali su ruku podruku, ispred kuće prekoputa.
– Tražiš od mene da ti sredim pasoš? – pitao me je O'Hara.
– Ako je moguće – rekao sam.
– Moguće je, ali treba vremena.
– Koliko?
– Nekoliko nedelja – odvratio je.
– Ne bih mogao da se obratim svojim drugovima za tako ličnu uslugu – objasnio sam.
– Shvatam – odgovorio je.
– Mnogo ti hvala – rekao sam – za Afriku.
Nasmejao se.
Podigao je svoju kafu.
– Za sve Afrike! – odvratio je.
– Za sve Afrike!
Ulica je vrela od ljudi, nestala je melodija devojke koja je svirala violinu.
– Čini nam se da ti i Firuza odgovarate jedno drugome – rekao je.
– Kome?
– Meni, Tini i Aziti.
– Je li to rekla gospođa Azita?
– Ne bi se baš reklo. Ali znam kako razmišljaju Iranke.
– Iranke? Zar sve Iranke razmišljaju na isti način?
– I te kako. Ako ti kažem da razumem žene iz te porodice, jel' ti to dovoljno?
– Nauči i mene – zamolio sam.

– Čemu?

– Nauči me kako da ih razumem – rekao sam.

– To ne može da se nauči – odgovorio je. – Možeš da naučiš jedino uz njih.

Pogledao me je i nasmejao se.

O'Hara i ja smo se dogovorili da ne koristimo telefon. Da bismo uspostavili vezu, ja ću svratiti do tezge njegovog oca i ostaviću mu svoju fotografiju.

Pozdravili smo se i krenuo sam kući.

Dok sam prolazio podzemnim prolazom, naišao sam na ženu ispod natpisa „Pesnička umetnost umire”. Pored nje je stajala devojčica. Gledale su grafit.

Kada sam stigao kući, ruke su mi drhtale.

Bio sam umoran iako ništa nisam radio.

Dobro bi mi došlo kupanje.

Napunio sam kadu. Ispružio sam se u vreloj vodi i zažmurio.

U mislima sam otišao u zavičaj. Video sam svoje voljene. Šetao sam se zasejanim poljima. Seo sam u jednu kafanu u sokaku.

Kad bi me uhvatio iznenadni umor, zavrtelo bi mi se u glavi i mišići bi mi se opustili.

Kad sam izašao iz kupatila, ruke su mi i dalje drhtale.

Već mesecima nisam imao nesvesticu. Osećao sam se kao da ću se onesvestiti.

Pružio sam se na krevet.

Utonuo sam u san. Gledao sam gužvu oko sebe. Video sam vojnike koji trče ka meni. Sunce je iznenada nestalo, a vreme se pretvorilo u večnost. Vojnici su udarali i vikali. Kostii na mom licu krckale su kao da se lome. Sav sam bio obliven krvlju. Pogled mi se susreo sa pogledom neke devojčice. Pružala je ručicu da mi pomogne. Nasmehio sam se. I ona se nasmešila. Okrenuo sam se i pogledao iza sebe. Video sam veliku njivu. Krv mi je još više liptala. Klasje pšenice je porumenelo. Neki glas je rekao: „Dosta je, umro je”. Nosna šupljina mi je bila ispunjena mirisom krvi. Ceo svet mi se smračio. U daljini je neka žena ponavljala istu pesmu a telefon je uporno zvonio.

Ptica vremena širokih krila ostala je da visi u praznini.

Polako sam otvorio oči i pogledao na sat. Legao sam pre tri sata.

Posle mnogo vremena prvi put sam sanjao. Obamrlost je prijala mom umornom umu.

Ponovo je zazvonio telefon.

Žena na liniji je izgovorila: – Brani Tavo.

Taj glas bih prepoznao među hiljadu glasova.

– Gospođo Azita – rekao sam.

– Da nisam pozvala u pogrešno vreme, zadihan si...

– Ne, ne, ne...

Preznojio sam se, vrat, leđa, stomak.

Duboko sam udahnuo.

Gospođa Azita je bila kod Tine. Nakon što su ispratili Firuzu, otišle su u London. Pošto je danas imala kontrolu u bolnici, kasno su primile O'Harinu poruku.

Rekao sam joj da sam im ostavio poruku kod kuće, da sam tražio zajedničke prijatelje, da je Stela imala infarkt i da sam video O'Haru na pijaci.

– Zabrinuli smo se. Nismo se setile da uzmemo od Firuze tvoj broj telefona – rekla je.

– Ne mogu da dobijem Firuzu – požalio sam se.

– Telefon joj ne radi u inostranstvu. I ona je to primetila tek kad je stigla tamo – objasnila je.

– Jeste li razgovarali s njom?

– Jednom je zvala.

– Ima li neki broj na koji je mogu pozvati?

– Nažalost, ne – rekla je.

– Kako je Roja? Je li dobro?

– Leži u bolnici – odgovorila je.

Primetio sam da joj je glas slomljen.

– Jednom je prebrodila, ponovo će prebroditi – rekao sam.

– Dok se ja bojim da ne umrem daleko od Irana, kćerka mi se tamo bori sa smrću.

Nisam rekao gospođi Aziti da ću otići u Iran. Bilo je još vremena.

– Jeste li ovih dana gledali u knjigu? – upitao sam.

Začutala je.

Malo je oklevala pa je rekla: – Ne, nisam gledala – odgovorila je. – Otkako su mi zatvorili muža, plašim se da gatam. Mislila sam da više nikada neću doživeti takav strah.

– Pokušajte sa knjigom koju sam vam poklonio za rođendan – rekao sam.

– Dobro si me podsetio, želim da ti se ponovo zahvalim na poklonu.

– Nema na čemu, da li vam se dopala?

– I dopala mi se i zbunila sam se.

– Zašto?

– Očigledno je da si se godinama trudio da je ukrasiš. Na svakoj stranici knjige stoji drugačiji cvet.

– To je bila prva knjiga poezije koju sam kupio u Engleskoj. Sitno cveće koje sam brao po baštama osušio sam i zalepio na ivice stranica.

– Nisam sigurna da je baš meni trebalo da daš ovu knjigu – rekla je.

– Samo sam slušao svoj unutrašnji glas – odgovorio sam. – Dok gatate, koju god stranicu da otvorite u toj knjizi, pred vama će se neizbežno pojaviti jedan cvet.

Oboje smo začutili.

Slušali smo zujanje u telefonu.

– Gde si našao tu pesmu? – upitala je.

– Koju pesmu? – nisam razumeo.

– „Hejrat”. Mogu da je čujem preko telefona – rekla je.

Načas sam zastao.

Nisam mogao da se setim kada sam uključio CD-plejer.

– Dala mi ju je Firuza – odgovorio sam.

– Brani Tavo...

– Molim...

– Nije dobro da slušaš tužne pesme – rekla je.

– Znam – složio sam se.

Sa telefonom u ruci pognuo sam glavu.

– Jesi li strpljiv? – upitala je.

– Kad bih znao kraj, bio bih strpljiv. Ali neizvesnost je teža od vremena – odgovorio sam.

– Brani Tavo...

Dok je gospođa Azita izgovarala moje ime, smirivao sam se.

– Znaš li koliko se Firuza promenila zbog tebe? – upitala je.

– Ne znam – rekao sam.

– Pošto je otišla kod svoje sestre, Firuza više nije uzela u ruke „knjigu tajni”. Izgubila je veru u poeziju. Ali pre dve nedelje se

upoznala sa tobom. Ponovo je iz ormara izvadila knjigu sa motivom ruža na koricama. Otad je stalno nosi sa sobom.

Podigao sam glavu i kroz krovni prozor pogledao u nebo.

Zvezde su sijale.

Hadžo

Čovek je čoveku utočište

Onoga dana kada je fotograf Tatarin došao u selo, ljudi koji su se okupili u Kevinoj i Hadžovoj kući razišli su se u ponoć. Neki su krenuli da traže kćerke Žene sa ožiljkom na licu, a drugi su, čim su čuli da je grom pogodio moga oca, krenuli na južno brdo. Sve kuće su se ispraznile, u selu su ostali samo devojke, deca i starci.

Pošto je ispratio goste, Hadžo je zavio cigaretu i seo pred vrata. U mraku je ponovo cvrkutala neka čudna ptica koja je sletela na jabukovo drvo. Izvorska voda je veselo uporno žuborila kao neumorno dete. Keve je izašla napolje pošto je postavila prostirke za spavanje. Uspaničila se kada je videla kako se Hadžo stropoštao na zemlju i pozvala svoju desetogodišnju majku. Prenele su ga na krevet i lice mu poprskale vodom. Hadžo je otvorio oči i pogledao Keve. „Želeo sam da umrem posle tebe”, izgovorio je, „da još jedanput ne ostaneš sama u ovome životu.”

Hadžo, koji je kao stariji čovek došao u selo, počeo je da radi kao imam i jednom je upitao Keve: „Da li bi me prihvatila za muža? Keve je sedela ispod jabukovog drveta. Pogledala je u Hadžovu dugu, sedu kosu, odsekla krišku jabuke koju je držala u ruci i pružila mu. Hadžo joj je tada ispričao svoj život:

„Otac i ja smo obilazili sela sa krdom konja i oštračem za noževe. Ono što su ptice za uzgajivače ptica, dragana zaljubljenom, to su mom ocu bili crni konji. Tupe noževe je okretao na brusu i okupljenim ljudima pričao o konjima. Dok mi je dodirivao kosu, ruka kao da mu je mazila konjsku grivu. Pre nego što je umro, rekao mi je da konje pustim u stepu. Oženio sam se u selu u kojem je moj otac umro. Bio sam imam i spremao sam se da zavolim decu. Međutim, nisam imao dece i godinama smo žena i ja živeli sami. Pošto mi je žena umrla, vratio sam se na očev put i, kao on, sakupio crne konje. Išao sam od sela do sela i oštrio noževe. Dok sam prolazio kroz zime i proleća,

jednoga dana sam na planini Mangal sreo Fermana. Osećao sam da sam se već bio umorio. Dok sam oštrio noževe, ruke mi više nisu bile jake kao nekad, često sam povređivao prste. Osećao sam potrebu da stanem, da se odmorim na zemlji u kojoj ću biti sahranjen. Ferman mi je predložio da budem imam u džamiji u ovom selu, i obećao da će on paziti na konje u stepi.”

Hadžo i Keve su tako počeli da brinu jedno o drugome, kao ptice koje znaju vrednost semena što ostane za vršidbom. Život je bio reka koja tiho teče. Dvoje starih su se jutrom zajedno budili i zajedno obrađivali svoju malu baštu. Nebo je danas postojalo, a sutra ga neće biti. Kada bi se razboleli, svojom dušom bi jedno drugom ublažavali groznicu, kada nisu mogli da spavaju, zajedno bi gledali u noć. Čovek je bio najbolje utočište čoveku. Dok su sedeli ispod jabukovog drveta, mojoj majci, koja je bila dete, pričali su bajke o ljubavi i vilama.

I moja majka je delila Kevinu sreću sa Hadžom. U hladnim noćima bi se grejala njihovim dahom i verovala da su im ruke velike kao staro drveće. Ponekad ih je doživljavala kao siročad, grlila ih svojim ručicama i u snu im mazila znojavu kosu. Svako dete se pripremalo da nosi svet, a moja majka je odjednom brinula o dva sveta.

Kada se one noći Hadžo srušio na zemlju, lice mu se opustilo i smirilo kao kod svih dobrih ljudi koji napuštaju ovaj svet. Duboko je udahnuo. Poslednje što mu se prikazalo pred očima bila je njegova majka, koju je video kada je imao tri godine. Shvatio je da smrt nije nešto strašno. Govorio je sporo, poput umornog okretanja starog brusa: „Iz daljine se približavaju crni konji.”

Keve je sklopila Hadžove oči i lice mu prekrila jorganom. Uzela je Kuran, koji je visio na zidu, i stavila mu ga iznad glave. Kroz otvorena vrata ulazio je crveni vetar. Keve je shvatila da joj se život produžio kao reka koja ne zna da stane i da više ne može da izbroji smrti čiji je svedok bila. Pogledala je svoju majku, koja je sedela na podu ne znajući šta da radi. Pred sobom je videla devojčicu koja je na ovom svetu proživljavala samoću na drugi način. Rekla joj je da ode do izvora, umije se i donese vodu. Na taj način ju je barem malo udaljila od smrti.

Moja majka je izašla napolje u mrak, podigla glavu i pogledala zvezdano nebo. Polako je hodala bosih nogu. Razmišljala je da

zemlja te noći nije plodna majka, već gladno dete. Otišla je do jabukovog drveta i tiho zaplakala. Nije uplašila ptice koje su čekale među lišćem. Za jednu nisku granu zavezala je krpicu. Na izvoru je poturila glavu ispod sveže vode, a zatim sela na stari kamen sa rimskim natpisima i ostala tu dok je nije prošao plač. Setila se reči pesme *Dok ne padne kiša, ne zna se ukus sunca, dok ne dođe zima, ukus jeseni*. Bez smrti se ne može shvatiti značaj života. Kao što kaže pesnik:

Zadovoljstvo voljenja i spavanja zajedno

To kažu svi zaljubljeni

I smrt tako voli život

I smrt tako voli život

Pošto je uzeo Hadžove konje, Ferman, koji je godinama sam lutao, zaličio je na vetar. Pojavljivao se čas sa jedne strane, čas na drugom kraju doline Hajmana. Prošao je svaki pedalj brda. Razgovarajući sa čobanima, saznavao je šta se dešava po selima. Kada je pronašao dolinu u kojoj se skrivao mrki medved, prigrlio ga je kao sveti čovek, i nije dozvoljavao karavanima i čobanima da mu priđu. Vojnici, s kojima se nekoliko puta sukobio, više ga nisu jurili i, otkako je proglašena opšta amnestija, ostavili su ga na miru.

Ferman je mislio da se vreme u selu nimalo nije promenilo. Život je tamo stao pre šesnaest godina. Ako bi se malo približio selu, video bi da još uvek pada sneg kao one zimske noći kada je pobio svoju braću. U to je verovao, ljutio se na one koji nisu verovali i znao da u njih uperi cev oružja. Pripremao se da umre sam u stepi.

Kada čovek prihvati svoju sudbinu, ne ostaje mu ništa drugo do da čeka smrt. Ferman je za sebe iskopao grob. Palio je vatru pored rake i pevao turkije. Ako postoji neki spokoj u gubitku pameti, to mu je pomoglo da se navikne na tamošnju samoću i tako živi sve do susreta sa fotografom Tatarinom. Ali sudbina još nije bila zatvorila vrata svoje bašte. Onoga dana kada je pogledao fotografije koje mu je Tatarin dao, um mu se pomutio. U duši mu je pukao kamen obrastao mahovinom. Držao je Asjinu fotografiju kao ogledalce koje će mu iskliznuti iz tankih prstiju i pasti, i dok je gledao njeno lice, setio se sebe. Ljudski um ponekad oseća potrebu za odrazom.

Otkako se odmetnuo u stepu, Ferman se prvi put pogledao u takvo ogledalo.

Zbog toga se Ferman nije iznenadio kada su banule bliznakinje Žene sa ožiljkom na licu. Tek se bio probudio iz sna koji je trajao godinama. Devojke je popeo na konje i prošetao ih po brdima. Savio im je duvan kao da su odrasle, pa ih upitao: „Ko ste vi?” Devojčice su prasnule u smeh. Prišle su mu i zagrlile ga. Rekle su da su Asjine bliske drugarice. Ferman, koji godinama nije slušao nijednog putnika niti razumnog čobanina, poverovao je devojčicama. Odveo ih je do svog groba. Upalio je veliku vatru. Rekao je da će ga zakopati u ovaj grob kada umre. „Ne brini, ovde ćemo te sahraniti i igraćemo kraj tebe”, rekoše devojčice. Zaigrale su oko groba podignutih ruku i zabacujući kosu dok su se okretale. Bile su tako radosne, kao što vile izgledaju čobanima. Smejao se i Ferman pa uhvativši ih podruke igrao je sa njima dok se nije umorio. Kada ostade bez daha, pruži se na zemlju sav znojav. Posmatrao je zvezde koje su mu padale iznad glave. Devojčice su mu pričale o Asji. Rekle su da i Asja noću leži pored grobova i mašta gledajući zvezde. Posle toga su odigrale jednu igru. Jedna od devojaka je plakala kao da je Asja, a druga je oponašajući Fermana kružila oko nje kao konjanik. Ferman je shvatio da i ove devojke i Asja liče na njega.

Kad se pun mesec visoko podigao, bliznakinje rekoše: „Hajde, idemo!” Ferman ih je upitao: „Kuda?” „Kuda idemo?! Pa kod Asje.” U tom trenutku je zagrmelo i negde na jugu udario je grom. Nisu shvatili šta se desilo u noći bistroj kao voda. U trenutku kada je u moga oca, koji je čuvao ovce, udario grom na drugom brdu, Ferman i bliznakinje su s divljenjem posmatrali beskonačnost neba. Zatim su uzjahali crne konje. Ostavivši rasplamsanu vatru, galopom su utonuli u mrak.

Ona

Drvo života

Voz je polako krenuo sa stanice.

Dok sam posmatrao devojkicu koja je sedela naspram mene, setio sam se Tolstojevih reči. Svi srećni ljudi zaista liče jedni na druge, ali svaki nesrećan čovek nesrećan je na svoj način.

Devojka je držala čašu čaja u rukama kao da joj je hladno i krajičkom oka me posmatrala.

Njena nesreća bila je skrivena u delu njenog lica koji nije odavao tajnu. Bila je trudna već mesec dana, a to nije rekla voljenom muškarcu. Čovek je bio oženjen drugom.

Dok je pila čaj, devojka nije želela da se rasani već da zaboravi svoju nesreću.

Imala je neku setnu lepotu.

Na putovanjima sam posmatrao lica nepoznatih ljudi i pisao priče o njima. To je bila neka moja igra koju sam igrao sam.

Dan je tek svitao.

Išao sam u grad Norič da prevodim. Na Univerzitetnoj klinici trebalo je presade bubreg jednom pacijentu. Očekivalo se da tamo budem za dva sata.

Putnici jutarnjeg voza nosili su tragove prethodnog dana. Nisu to bili radnici u bolnici, studenti na univerzitetu ili direktori firmi, već nesrećni ljudi koji su želeli da zaborave jučerašnje loše trenutke. Srećni ljudi su ionako ličili jedni na druge.

Prošle su tri nedelje otkako je Firuza otišla u Iran. Nisam znao da li će se vratiti. Nije znala ni gospođa Azita.

Gospođa Azita se već vratila iz Londona. Posetio sam je.

Stela je izašla iz bolnice. Nekoliko puta sam svratio u antikvarnicu da joj pomognem.

O'Haru više nisam video. Juče sam kupio hleb na njihovoj tezgi na pijaci. Njegov otac mi je rekao da će paket koji očekujem stići iduće

nedelje.

Vreme za put se približavalo.

Trebalo je da kupim avionsku kartu i da kažem gospođi Aziti da idem u Iran.

Nije bilo nikakvih vesti od Firuze.

Neizvesnost je bili teža od čekanja.

Dani koje sam provodio u ovom malom gradu još samo pre mesec dana bili su daleki kao kamen koji je pao u provaliju.

Postigao sam rekord u poslednjih godinu dana, prošle nedelje sam se tri puta onesvestio. Nisam tome pridavao važnost.

Više sam sam brinuo da ne ostanem sam.

Noću bih iz polusna dizao glavu i proveravao da li me je neko zvao.

Nisam mogao da budem siguran da li je ono što doživljavam java ili san.

Moja prošlost kao da je bila zaklonjena nekom zavesom. Morao sam da odem kod Firuze. Morao sam da je vidim da bih razmakao zavesu između budućnosti i prošlosti.

Voz je jurio kroz zelena polja.

Drveće i brda u daljini bili su u magli.

Okrenuo sam glavu. Pogled mi se susreo sa pogledom devojke koja je sedela prekoputa.

Interesovalo me je šta je ona videla na mom licu.

Kakvo sam joj ja bio ogledalo?

Spustio sam pogled.

Izvadio sam knjigu iz torbe. Otvorio sam stranicu do koje sam sinoć stigao. Roman koji sam držao u rukama govorio je o rastanku spokoja i sreće. Čovek može biti primoran da ostavi jedno od toga i izabere ono drugo.

Trebalo je to da kažem ovoj devojci koja je sedela prekoputa mene.

Voz je ušao u neku stanicu.

Podigao sam glavu.

Na peronu je bila gužva. Pored mog prozora prošli su jedan mladi par, stara žena koja je jedva nosila torbu i muškarac koji je razgovarao mobilnim telefonom.

Sklopio sam oči kao da ću zaspati.

Naslonio sam glavu na prozor.

Dok je voz polako ubrzavao, osluškivao sam zvuk šina.

Putovanja vozom podsećala su me na velike gradove. Pred očima su mi proletali stari sokaci, oblakoderi, stare ljubavi, želje za rušenjem poretka, mučenja, raskošan život i siromaštvo.

Jednoličan zvuk šina me je uspavljivao.

Možda sam i zaspao. Čovek se ponekad muči da razdvoji nestvarno od stvarnog.

Podigao sam glavu.

Kroz prozor sam gledao zelena polja, brda i sela u daljini.

Devojka prekoputa mene je utonula u san. Glava joj je pala u stranu, a bol na licu se raspršio. Kao da nije disala.

Nije otvorila oči do stanice Norič.

Dok je izlazila iz voza, pozdravila me je s osmehom.

Primetio sam njen pogled. Devojka je pročitala moje lice i shvatila da sam nesrećan.

Progurao sam se kroz gužvu.

Požurio sam do bolnice.

Operacija se završila po podne. Sve dok nisam saznao da je sve prošlo kako treba, i sâm sam brinuo kao i bolesnikovi rođaci. Laknulo mi je dok sam prevodio doktorove lepe reči pune nade.

Na izlasku sam u kafeu u bašti kupio čaj.

Primetio sam da devojka koju sam video u vozu sedi sa strane.

Izgledala je srećno. Jutarnji bol izbrisao joj se sa lica. Pevušila je za sebe. U rukama je držala neki časopis i okretala njegove šarene stranice.

Izvadio sam mobilni iz torbe.

Dok sam gledao poruke, prevrnuo sam čašu sa čajem ispred sebe. Skočio sam da se ne bih polio. Ispustio sam telefon.

Dok sam ga podizao sa zemlje, video sam da je ekran ostao upaljen. Laknulo mi je.

Jedna od pristiglih poruka bila je od Firuze.

Pisalo je *U Kembridžu sam. Pozovi me.*

Firuz se vratila.

Nekoliko puta sam pročitao poruku.

Neprestano sam se osvrtao.

Pogled mi se susreo s pogledom devojke iz voza. Ona je bila srećna, a sada sam i ja bio srećan.

Duboko sam udahnuo.

Izašao sam i otišao do zida prekoputa.

Pozvao sam Firuzu.

Telefon je zazvonio.

– Halo, Firuza... – rekao sam.

– Brani Tavo...

Glas joj je bio i dalek i veoma blizu.

– Dobro došla – rekao sam.

– Jesi li spavao? Da li si kod kuće? – pitala je.

– Ne, u Noriču sam. Prevodio sam – odgovorio sam.

– Zbog toga ti je telefon bio isključen – rekla je.

– Kada si se vratila?

– Jutros.

– Da si mi barem ranije javila da dolaziš ... – započeo sam.

– Nisam mogla. Sve ću ti ispričati.

– Sada ćeš biti ovde, zar ne?

– Ovde sam – rekla je.

– Imaš li danas vremena?

– Imam. Kad se vraćaš?

– Idem na železničku stanicu. Stići ću za dva sata – odgovorio sam.

– Gde ćemo se naći?

– U pabu „Fort Sent Džordž” ... Tamo smo prvi put izašli...

– Važi – rekla je.

Nisam ni pogledao autobusko stajalište. Zaustavio sam taksistu koji mi se približavao i odvezao se na stanicu.

Utrčao sam na peron.

Uleteo sam u voz u poslednjem trenutku.

Samo što sam se smestio, voz je krenuo.

Zabacivši glavu, predahnuo sam.

Prepustio sam se zvuku šina.

Ako svako doživi putovanje koje nikada neće zaboraviti, možda će ovo biti moje nezaboravno putovanje.

Loše pretpostavke koje su me nedeljama mučile nestale su kao rukom odnesene.

Posmatrao sam okolinu.

Brda i seoca blistala su na večernjem suncu.

U voćnjacima na obroncima zelenih polja kaskali su konji.

Gledao sam život kao deca koja prvi put dođu u grad.

Poslednji sam ušao u voz, a prvi u Kembridžu izašao iz njega.
Dok sam žurno koračao, čuo sam Firuzin glas.

– Brani Tavo...

Osvrnuo sam se.

Firuz mi je izdaleka mahala sa perona.

Probio sam se kroz gužvu.

– Dobro došao – pozdravila me je.

– U stvari, dobro došla ti – uzvratio sam.

Nežno sam je zagrlio.

Zatim sam je pogledao u oči.

Smršala je. Imala je tamne podočnjake.

– Čini mi se da si smršala – rekao sam.

Nasmešila se.

– Ovde je velika gužva – rekla je.

– Zašto si došla na stanicu? Trebalo je da se nađemo u pabu – pitao sam.

– Ovde ima jedna prazna klupa. Da malo sednemo – predložila je.

Prošavši kroz gužvu, seli smo malo dalje na klupu.

Bilo je sveže.

Sunce je zašlo iza krovova.

Osetio sam da je Firuzi hladno. Izvadio sam džemper iz torbe i prebacio joj ga preko ramena.

Firuz, koja nije htela da prihvati moj džemper one prve večeri kada smo se sreli pored crkve, sada mi je odgovorila osmehom.

– Je li sve u redu u Iranu? – zanimalo me je.

– Tako izgleda – odgovorila je.

– Kako je Roja?

– Ozdravila je, stala je na noge – rekla je.

– To je dobra vest.

Firuz je na trenutak zastala.

– Da li si znao da je pokušala da se ubije? – pitala je.

– Pretpostavljao sam. U kakvom je odnosu sa mužem?

– Dobrom.

Firuz je počela da šmrca.

Izvadio sam iz torbe papirnu maramicu i pružio joj.

– Jesi li dobro? – upitao sam je.

– Dobro sam. Most između Roje i mene se srušio. Trebalo je da ga popravimo.

– Da nije bilo ovog iznenadnog događaja, možda biste zauvek ostale udaljene jedna od druge.

– Shvatila sam da je imala dva sveta, u jednom sam bila ja, a u drugom njen muž – rekla je.

– U jednom Iran, a u drugom Engleska... – dodao sam.

Firuz zastade i pogleda me.

– Roja je htela da umre jer je želela čvršće da se uhvati za život.

– Nadam se da će se od sada držati za život čvrsto kao i ti – rekao sam.

Zastala je. Duboko je udahнула.

– Prvi put sam od detinjstva bila u Iranu – rekla je.

– Kako si se osećala?

– Znaš kako sam se osećala? Poželela sam da i ja ovde odgajam jedno drvo iz Teherana kao što je tvoja baka Keve odgajala jabukovo drvo.

– To bi bilo dobro – primetio sam.

– Ovog puta sam imala mnogo posla. Ali kada ponovo budem otišla tamo, izabraću jedno jabukovo drvo, uzeću njegovo seme i doneću ga ovamo – rekla je.

Voz je ušao u stanicu.

Putnici koji su čekali krenuli su ka peronu.

– Kako si ti, šta si radio? – upitala je Firuz.

– Ono što već znaš. Jedina razlika je u tome što sam češće viđao Stelu.

– I ja sam je posetila. Pre nego što sam došla ovamo, svratila sam do antikvarnice – rekla je.

Nasmejao sam se. – Veselija je dok radi nego ranije – rekao sam.

– Stela mi je nešto pokazala – nastavila je.

– Šta?

– Šta bi po tebi to moglo da bude?

– Da nije možda stigao fotografski aparat? – upitao sam.

– Jedan Stelin prijatelj ga je jutros doneo iz Londona.

– Zaista? Danas mi je, izgleda, srećan dan – obradovao sam se.

– Čist i ispravan aparat – reče.

– Olympus šest, zar ne?

- Da.
- Konačno – rekao sam. Ako se jednoga dana vratim u zavičaj, neću otići majci praznih ruku.
- Priču o fotografskom apartu si ispričao Steli.
- Hteo sam ranije da ti je ispričam, ali nije bilo prilike – rekao sam.
- Da odemo sutra zajedno kod Stele? – pitala je.
- Bilo bi dobro – složio sam se.
- Posle ćemo nas dvoje malo popričati – dodala je.
- O čemu? – bio sam radoznao.
- Firuzi je progutala knedlu.
- O gresima... – rekla je.
- Za moje grehe nije dovoljan jedan dan – rekao sam.
- Pogledala me je tužno i umorno.
- Ozbiljno ti kažem – rekla je.
- I ja tebi – odgovorio sam.
- Na stanici je bilo sve bučnije.
- Firuzi se zakašljala.
- Izvadio sam vodu iz torbe i pružio joj je.
- Izgleda da u toj torbi imaš sve što treba – rekla je.
- Otvorio sam torbu i pogledao.
- Sve što sam imao dao sam tebi, ostala je samo jedna knjiga – rekao sam.
- Koja knjiga?
- Jedan roman.
- Izvadio sam knjigu.
- Na turskom? – upitala je.
- Da – odvratio sam.
- Kako se zove?
- *Spokoj*.
- Je li dobra? – upitala je
- To nije važno – rekao sam.
- Firuzi je zastala. Čekala je da se stiša buka na peronu.
- Zašto je onda čitaš? – zanimalo ju je.
- Znaš li u čemu je razlika između mog stanja pre nego što si otišla i sadašnjeg stanja? – pitao sam je.
- U čemu?
- Odgovor se nalazi u ovoj knjizi. Da li želiš da saznaš?

– Svakako želim – rekla je.

Pružio sam joj knjigu.

– Otvori neku stranicu – zamolio sam.

Firuz je otvorila jednu stranicu. Pažljivo je posmatrala reči na njoj kao da će ih razumeti. Zatim mi ju je pružila.

– Na ovoj stranici ti je jedna turkija – rekao sam.

Firuz me je pogledala.

– Da li bi na svakoj stranici koju bih otvorila bila po jedna turkija? – pitala je.

– Da – rekao sam. – Ovakve igre nisu svojstvene samo tvojoj porodici.

Nasmejala se.

– Kakva je to turkija? –animalo ju je.

– Sećaš li se kako sam, dok sam ti pričao o životu svoje babe Keve, pominjao jednu njenu turkiju?

– Turkija koju je Keve jedne večeri čula na njivi, a kasnije je pevala tvojoj majci, zar ne?

– Izgleda da nisi zaboravila – rekao sam.

– A zašto bih zaboravila...?

– Tog dana te je zanimala turkija, ali ja ti je nisam otpevao. Kažu da za sve postoji pravi trenutak. Dok nisi bila ovde, dani su mi teško prolazili, a sada je došlo vreme za turkiju.

Firuz je podigla torbu, koja je bila između nas, i spustila je na zemlju. Približila mi se. – Rekao si mi da ovu turkiju do danas nisi nikome pevao.

– Tako je.

Pogledala me je u oči.

– Da li bi mi ispričao i jednu priču posle turkije? Nedostaju mi – reče.

– Hoćeš li jednu radio-priču? – pitao sam.

– Da, Brani Tavo – rekla je. – Ispričaj mi jednu priču koju si slušao na radiju kad si bio mali.

– Važi – pristao sam.

Firuzino koleno dodirnulo je moje a njen dah dodirnuo je moj.

Mirno je čekala.

Zažmurivši, zapevao sam turkiju. Blago sam iskrenuo glavu u stranu kao što je to radila Keve dok je pevala mojoj majci, a moja

majka dok je pevala meni.

Dunuo je crveni vetar. Grane su zašuštale.

Zatim je vreme stalo.

Brani Tavo: „Stalno sam se ustručavao, Firuza, da ti kažem sve ono što mi je na srcu.”

Firuz: „Zašto?”

Brani Tavo: „Plašio sam se da ne budemo povređeni.”

Firuz: „Zašto bi bilo tako?”

Brani Tavo: „Možda je moj strah bio neosnovan, ne znam.”

Čuje se buka na stanici. Dopire zvuk voza.

Firuz: „Brani Tavo, dok sam u svojoj knjizi tajni gatala u pesme, videla sam našu zajedničku budućnost.”

Brani Tavo: „Nisi mi o tome ništa rekla.”

Firuz: „Htela sam da ti kažem kad dođe vreme za to.”

Brani Tavo: „Postoji jedan roman koji sam pročitao pre mnogo godina. Osećam se kao da sam lik iz tog romana.”

Firuz: „Kakav je to roman?”

Brani Tavo: „Jedan muškarac je zaljubljen u jednu ženu, ali se boji da ispolji osećanja.”

Firuz: „Zar nikako ne može da izgovori ono što oseća?”

Brani Tavo: „Jednoga dana čovek je skupio hrabrost i rekao ženi ono čega mu se um plašio, ali što je srce želelo.”

Firuz: „I šta je uradila žena?”

Brani Tavo: „To nije važno, važan je kraj romana.”

Na stanici postaje sve bučnije. Čuje se zvižduk voza.

Firuz: „Šta se dešava na kraju romana?”

Brani Tavo: „Žena se ubije.”

Firuz: „Znači da ga voli.”

Brani Tavo: „Ako svako ko voli umire, želim da te poštedim tog usuda, Firuza.”

Firuz: „A prećutkivanje je jedini način da se to postigne?”

Brani Tavo: „Ono čega se moj razum boji, a što srce želi...”

Firuz: „Čuti i poljubi me.”

Nastaje tišina.

Firuz: „Sve vreme sam čekala ovaj trenutak. Poljubi me još jednom.”

Nastaje tišina.

Tišina i dalje traje.
Polako se udaljava zvuk voza.

Beleška o autoru

Burhan Sonmez je rođen 1965. godine u Hajmani. Osnovnu i srednju školu završio je u Polatliju. Nakon što je diplomirao na Pravnom fakultetu Univerziteta u Istanbulu, izvesno vreme je radio kao advokat i urednik. Pisao je članke o kulturi, politici i veri za više dnevnih listova i časopisa. Dugo je živeo u inostranstvu (Velika Britanija). I danas živi u Istanbulu i Kembridžu. Prvi roman *Sever* („Kuzey”) objavio je 2009. godine. *Nevini* („Masumlar”) drugi je roman Burhana Sonmeza.

¹ Turkiye – sve vrste pesama u turskoj usmenoj tradiciji. (Prim. prev.)

² Kurdski: *dengbej* – narodni pevač. (Prim. prev.)

³ Kurdski: – Mirzabegova kći Keže, crvenih šiški, duge kose”. (Prim. prev.)

⁴ *Lejla i Medžnun* – poznati romantični ep persijskog pesnika Nizamija (1142–1203) o nesrećnoj ljubavi dvoje mladih. Ovaj motiv su docnije obrađivali mnogi persijski i turski pesnici. (Prim. prev.)

⁵ Mustafa Kemal Atatürk (1881–1938), osnivač Republike Turske i njen prvi predsednik. (Prim. prev.)

⁶ Sadi (1184 – 1291), najveći persijski didaktički pesnik. Njegova dva remek-dela su *Bustan* (Voćnjak) i *Gulistan* (Ružičnjak). (Prim. prev.)

⁷ Zenzem – sveto vrelo, bunar sa gorkoslanom vodom nasuprot Kabi u Meki. (Prim. prev.)

⁸ Farsi: Treba da verujemo u početak hladnog godišnjeg doba. (Prim. prev.)

Table of Contents

1. Ferman
 2. Firuza
 3. Keve
 4. Gospođa Azita
 5. Kodža Ismail
 6. Vitgenštajn
 7. Kučuk Mehmet
 8. Bruk
 9. Žena sa ožiljkom na licu
 10. Brani Tavo
 11. Deniz
 12. Stela
 13. Fotograf Tatarin
 14. O'Hara
 15. Hadžo
 16. Ona
- Beleška o autoru